



PRIZE PUBLICATION FUND.

Founded by the generosity of
 H H THE RAJA OF COCHIN, K.C.S.I.,
 THE MAHARAJA GAJAPATI RAO, C.I.E.,
 THE RAJA OF PARI AKIMEDI
 and other Chiefs and Gentlemen of South

5

37519

FOR REFERENCE ONLY



PURKLE L. ENCL ONLY

PRIZE PUBLICATION FUND

VOL. I

PRAKRITARUPAVATARA

A PRAKRIT GRAMMAR
BASED ON THE VALMIKISUTRA

BY

SIMHARAJA

SON OF SAMUDRABANDHAYAJVAN

EDITED BY

E. HULTZSCH

PRINTED AND PUBLISHED BY THE
ROYAL ASIATIC SOCIETY

AND SOLD AT
22 ALBEMARLE STREET

1909

(Copyright, by the Royal Asiatic Society, in England and in India)

| | |
|-----------------|---------|
| RMIC LIBRARY | |
| Acc. No. 37,519 | |
| Class No. | 492 |
| Date | 11.5.60 |
| St. Card | G.S. |
| Class. | ✓ |
| Cat | ✓ |
| Ex Card | ✓ |
| Checked | ✓ |

HERTFORD :

STEPHEN AUSTIN AND SONS, LTD

FOR REFERENCE ONLY

PREFACE

IN his dissertation *De Grammaticis Præcæticis* (Breslau, 1874) Professor Pischel was the first to describe from MSS., and to draw attention to the value of, Śiṃharāja's treatise on Prākṛit grammar. His *Grammatik der Prākṛit-Sprachen* (Strassburg, 1900) contains a short summary of his former statements, in the course of which he remarks (p. 43) that "the *Prākṛitarūpācatāra* is not unimportant for the knowledge of the declension and conjugation, chiefly because Śiṃharāja frequently quotes more forms than Hēmachandra and Trivikrama. No doubt many of these forms are theoretically inferred; but they are formed strictly according to the rules and so are not without interest". It was on the strength of these remarks that I induced my old friend Pandit V. Srinivasa Sastri to provide me with the MS. T, which is described below. When I told Professor Pischel that I had copied the text from this MS. for publication, he immediately made over to me his own copy of the London MS. (called R in the sequel). Along with it he was good enough to allow me the use of his two MSS. of Trivikrama's commentary (Tri.¹ and Tri.²), the first of which he had written with his own hand. The originals of Professor Pischel's copies of Śiṃharāja and Trivikrama were kindly placed at my disposal by Miss Hughes and Mr. Thomas on behalf of the Royal Asiatic Society and the India Office Library respectively, and the Government of Madras were good enough to furnish me with another MS. of Trivikrama (Tri.³). It is a pleasant duty to thank all those who have thus contributed materials for the present edition. But the heaviest debt of gratitude

is due to Professor Pischel, whose careful copies of R and Tri.¹ saved me much troublesome work, while his edition of Hēmachandra's Prākṛit grammar (Halle, 1877) assisted me in settling the text of many Sūtras.¹

The *Prākṛitarūpātāra*, i.e. 'the descent of Prākṛit forms', may be called a counterpart of the *Laghukaumudī* of Varadarāja. The latter contains the more important of Pāṇini's aphorisms, arranged in a systematic manner so as to illustrate the different chapters of Sanskrit grammar. Śiṅharāja undertook a similar arrangement of the rules of Prākṛit grammar. Like Varadarāja, he did not compose the rules themselves, but drew on the same collection of Sūtras which, in their original sequence, are known to have been commented on by Trivikrama, just as Pāṇini's aphorisms by the authors of the *Kāśikā* commentary.

The time of Trivikrama can be settled only within rather wide limits. He quotes Hēmachandra,² who lived in the twelfth century, and he is quoted in the *Ratnāṇṇa* of Kumārasvāmin,³ who belonged to the fifteenth or sixteenth century.⁴ Consequently Trivikrama has to be assigned to about the thirteenth, fourteenth, or fifteenth century. It may be added here that Trivikrama and Hēmachandra are named in the *Shatbhāshā-chandrikā* of Lakshmīdhara,⁵ and that Trivikrama, Hēmachandra, and Lakshmīdhara are referred to in the *Prākṛitamāṇidīpikā*.⁶

¹ Since this was written, Richard Pischel, the great scholar to whom Prākṛit grammar owes so much, died on his way to Calcutta in the General Hospital, Madras, on December 26, 1908.

² Pischel, *De Gr. Pr.*, p. 29. Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1086.

³ Pischel, *op. cit.*, p. 38.

⁴ Mallinātha, the father of Kumārasvāmin, is perhaps referred to in Ballāla's *Bhāgyabandha* (Bombay, 1901, p. 19, verse 222), which belongs to the end of the sixteenth century (Aufrecht's *Oxford Catalogue*, p. 151a, and *Cat. Cat.*, p. 368). A verse of Mallinātha occurs in an inscription of A.D. 1532 (*Ind. Ant.*, vol. 5, p. 20, note †), and he quotes the *Tasantarāṅgiya* (*Oxf. Cat.*, p. 113b), which was composed about A.D. 1400 (*Ep. Ind.*, vol. 4, p. 327).

⁵ Hultzsch, *Reports on MS.*, No. 3, pp. iv and 122; Rangacharya, *Madras Catalogue*, pp. 1089, 1091, 1092.

⁶ Hultzsch, *Reports*, No. 1, pp. viii and 68; *Granthapradarsanī*, No. 3, Vizagapatam, June, 1895; Pischel, *Grammatik*, p. 45.

The ninth of the opening verses of Trivikrama's commentary runs as follows :¹ —

प्राकृतपदार्थसार्थप्राप्त्यै निजसूत्रमार्गमनुजिगमिषताम् ।
वृत्तिर्यथार्थमिद्वि चिविक्रमेणागमक्रमात्क्रियते ॥

Here Professor Pischel has interpreted the word *nija* in two different ways. Originally (*De Gr. Pr.*, p. 30) he took it to mean 'their own', and referred it to *anujigamishatām*, while later on (*Grammatik*, p. 12) he connected it with the instrumental *Trivikramēna*. As *nija* is synonymous with the reflexive pronoun *seā*, each of the two interpretations seems to be equally possible. If the second alternative were correct, it would follow that Trivikrama was the author, not only of the commentary, but of the Sūtras as well. But a repeated consideration of this difficult detail suggests to me that Trivikrama, being a Southerner, may have used the word *nija* in the sense of 'proper, real, true', which is attached to it in the Dravidian languages. This meaning is registered in the Telugu, Kannaḍa, Tamil, and Malayāḷam dictionaries. The two last consider *nija*, if used in this sense, a *tadbhava* of *nischaya*. But such a violent change is impossible, and even in Sanskrit *nija* is thus employed before the name of the 'proper' or 'real' month in contradistinction to the intercalary (*adhika* or *dritiya*) month. That the expression *nija-sūtra-mārga* has to be similarly interpreted, is rendered likely by the two following quotations:—

Kittel's *Kannaḍa Dictionary*, p. 866: *nija-mārga*, the proper, orderly way or method.

Dictionnaire Tamoul-Français, vol. ii, p. 276: *niśa-mārkkkan: dappugiradu*, s'égarer du vrai chemin (i.e. to stray from the true way).

A Pūrvapakshin might object that, in explaining the word *nija-sūtra-mārga*, we ought to consult not the Dravidian

¹ Pischel, *De Gr. Pr.*, p. 29; Burnell, *Tanore Catalogue*, p. 43b. *Grantha-pradarsanī*, No. 1, p. 2; Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1085.

but the Sanskrit dictionaries, and that accordingly the commentator Trivikrama might still be assumed to have called himself the author of 'his own' Sūtras. This objection can now be easily disposed of by *reductio ad absurdum*, since Professor Rangacharya's *Madras Catalogue* (p. 1083, No. 1548) informs us that the Sūtras commented on by Trivikrama and arranged by Śiṅharāja are attributed by tradition to no less a person than the great Rishi Vālmiki, the reputed author of the *Rāmāyaṇa*. Besides, Vālmiki is expressly mentioned in Lakshmīdhara's *Shadbhāshāchandrīkā* as the author of the *Mālasūtra*,¹ i.e. of the original Sūtra on which Lakshmīdhara is commenting. The Madras MS contains only the two first *adhyāyas* (not the third) of the *Vālmikisūtra*.² The full text of the *Vālmikisūtra*, with *gaṇas*, *vārttikas*, *dēśīyas*, and *ishṭis*, has been printed in Telugu characters at Mysore in 1886 as an appendix to the *Shadbhāshāchandrīkā*.³

After this unavoidable digression I return to verse 9 of Trivikrama's commentary. I dissolve the two compound words in the first hemistich by प्राकृतपदान्येवार्थलेषां सार्थलस्य प्राप्ति and निजः सूत्रमेव मार्गस्तं, and suspect from the context that the two words *vyāpti* and *āgama* are used in a double sense. The translation would run thus :—

"In accordance with tradition Trivikrama composes (*this*) commentary [or: in accordance with (*his*) income he supplies a maintenance] for the proper success of those who desire to follow the right road, viz. the Sūtra, in order to acquire a heap of riches, viz. of Prākṛit words."

Those who are familiar with the ways of Indian 'poets'

¹ Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1091.

² Another MS. of the same work is registered in Mr. Rice's *Mysore Catalogue*, p. 26, No. 242, as being in the possession of Viśvēśvara Śāstri at Bangalore. But Mr. Krishna Sastri informs me that this entry refers to a copy of Trivikrama's commentary, which was written by the owner himself about thirty years ago.

³ In this edition the *Shadbhāshāchandrīkā* occupies 209 pages, the *Vālmikisūtra* 51 pages, and an alphabetical index of the Sūtras 42 pages.

will agree that this translation, though at first sight it appears to be far-fetched, is probably the correct one. At any rate, I hope to have proved that the Sūtra to which Trivikrama alludes was the *Vālmikisūtra*, and that he was the author of the Vṛitti alone, but not of the Sūtra itself.

In his dissertation *De Grammaticis Prācīticis* (pp. 8, 37) Professor Pischel expressed the opinion that either Trivikrama or the unnamed author of the Sūtras may have drafted the text of the latter in accordance with Hēmachandra's grammar. Before deciding the former point, it will be best to wait until a critical edition of the original *Vālmikisūtra* is available. But, as both the printed text of the *Vālmikisūtra* and the author of the *Shadblāshāchandrakā* ascribe the composition of the Sūtra to an ancient Ṛishi, the possibility of its having been drawn up in the interval between Hēmachandra and Trivikrama seems to be excluded.

This changed position of affairs affects likewise the question to what time Sīmharāja, the author of the *Prākṛitarūpātāra*, has to be allotted. As stated by Professor Pischel (*De Gr. Pr.*, p. 10), "Trivikrama and Sīmharāja no doubt drew from the same source, but they have nothing in common besides the rules themselves and the preface, nor can either of them be proved to have used the other's grammar." As the time of the composition of the *Vālmikisūtra* is quite unknown, that of the *Prākṛitarūpātāra* becomes equally uncertain and must be settled by internal evidence. Sīmharāja mentions the Eastern (*Pūra*, xii, 42), Kaumāra (i.e. Kātantra), and Pāṇinīya grammars (ii, 2), and frequently quotes the *Aṣṭādhyāyī* without naming it. Once (viii, 11) he quotes Kshīrasvāmin's commentary on the *Amarakōṣa*. As Kshīrasvāmin belongs to the eleventh century,¹ Sīmharāja must have flourished after this period. Two other quotations seem to prove that he is quite a modern author. A passage from the *Bhāṣya* (x, 13) is not found, as might be expected,

¹ See Professor Zachariac's *Ind. Wörterbuch*, p. 21.

in Patañjali's *Mahābhāṣya*, but in Bhaṭṭōji Dikṣita's *Siddhāntakaumudī*, which was written about A.D. 1600;¹ and an anonymous quotation (v, 10) can be traced to the *Paribhāṣhēnduśekhara* by Nāgōji Bhaṭṭa, who lived only about 200 years ago.² It is, however, not impossible that both Sīmharāja and the two authors of the *Siddhāntakaumudī* and *Paribhāṣhēnduśekhara* took the wording of the two passages from some older grammatical work.

Of Sīmharāja's personal circumstances we gather from the preamble of his work that, unlike the two Jainas Hēmachandra and Trivikrama, he was a member of the Hindū faith. In verse 3 his father, Samudrabandhayajvan,³ is said to have made his own name Sindhubandha (i.e. Samudrabandha) true to its meaning by constructing a deep causeway (*śētu*) in the shape of a commentary across the ocean (*sindhu*) of sciences (*śāstra*) and poetics (*sāhitya*). This statement may imply that he wrote a commentary entitled *Śētu* on an Alaukāra work named *Śāstrasāhityasindhu*; but no such title can be found in the published catalogues of Sanskrit MSS.

* * * * *

My text of the *Prākṛitarūpātāra* is based on the following materials:—

1. R, a palm-leaf MS. in Malayāḷam characters, No. 154 (old No. 159) of the Whish collection of the Royal Asiatic Society, and Professor Pischel's Romanized copy of it. The original MS. is numbered on the left margin of the first side of each palm-leaf. The first leaf bears the word *śrī* (instead of the figure 1). The following leaves are numbered from 1 to 72, and the last leaf has the figure 76. Consequently leaves 73-5 are missing. In preparing his copy, Professor Pischel used also a paper MS. in Malayāḷam characters

* ¹ See Aufrecht's *Cat. Cat.*, p. 395, and ZDMG, vol. 45, p. 306.

² Compare Kielhorn's edition, pt. 2, p. xxv, note; Aufrecht's *Cat. Cat.*, p. 283; Preface to the *Rasagāṅgādhara* (*Kāvyamālā*, 12), p. 6.

³ See the colophons of chapters xiii, xvii, and xxii.

which cannot be traced now. Its loss is of little consequence, because, as Professor Pischel remarks, it had been copied from the palm-leaf MS. and showed the same omissions and mistakes.¹

2. T, a very clear and careful Nāgarī MS. of 92 pages, written in 1904 by Pandit V. Srinivasa Sastri of Namakal, who remarks on it as follows:—"The original is in the possession of one Ayyasvami Sastriar, a pensioned Tahsildar of Kumbakonam. I was allowed to take a copy of it in his house through the influence of Diwan Bahadur R. Raghunatha Rao. During my last vacation I went to Tiruvasulore, my native place, which is at a distance of 4 miles from Kumbakonam. I used to go daily to Ayyasvami Sastriar's house at Kumbakonam from my native place and take the copy of Sīṃharāja. Within thirty days a rough copy in Grantha characters was taken, which looks very ugly; for the copy was made in a hurry. After the reopening of my school I came to Namakal, where I finished a good fresh copy in Nāgarī characters, which is sent to your address. The original is written in Grantha letters 200 years ago."

Curiously enough, it can be definitely proved that the Grantha original of the Nāgarī MS. T must either be a copy, or go back to a copy, of the Malayāḷam MS. R. For the portion of the *Prākṛitarūpātāra* which occupied the missing leaves of R (73-5) is missing in T as well, and the colophon of T contains a peculiar mistake which is due to a correction made by the writer of R.² In spite of this fact, some of the readings of the MS. T are decidedly preferable to the corresponding ones of R, and it must be supposed that the text of the Grantha original of T was corrected by an intelligent Pandit either conjecturally or with the help of other MSS. Though my text is chiefly based on R, I was sometimes forced to adopt the readings of T, owing to their greater clearness and correctness. In other cases I had to

¹ *De Gr. Pr.*, p. 39.

² See below, p. 107, n. 6.

alter the text by conjecture and to transfer the readings of both R and T to the footnotes. As regards the Sandhi of words, I have tacitly selected that reading of either R or T which was more easily intelligible, without burdening the footnotes with superfluous variants. The only portion of the *Prākṛitarūpātāra* which seems to be irrecoverably lost extends from xxii, 66, to the Sūtra which I have provisionally numbered xxii, 67.

For the text of the single *Vālmikisūtras* the following MSS. of Trivikrama's commentary were also consulted:—

3. *Tri*¹, Professor Pischel's Romanized copy and its original, a Grantha paper MS. from Tanjore in the India Office Library, Burnell, No. 347 (old No. 84).

4. *Tri*², a Nāgarī paper MS. from Tanjore, the property of Professor Pischel; see the remark in his *Grammatik*, p. 42 and n. 1.

5. *Tri*³, an incomplete Nāgarī MS. of the Government Oriental MSS. Library, Madras, written in 1884 and described in Professor Rangacharya's *Catalogue*, p. 1084, No. 1549. The MS. is written with very destructive bāzār ink on inferior paper, which falls to pieces when being turned over.

The abbreviations *Pā.* and *He.* refer to Pāṇini's Sūtras and to Hēmachandra's Prākṛit grammar respectively.

* * * * *

In his preface *Simharāja* states that he is going to treat of those Prākṛit words which are identical with Sanskrit or derived from Sanskrit, to the exclusion of provincialisms (*dēśya*). His *Prākṛitarūpātāra* is divided into six parts of unequal length—

- (1) *Sanjñāvivhāga* (technical terms).
- (2) *Paribhāṣāvivhāga* (explanatory rules).
- (3) *Samhātāvivhāga* (euphonic rules).
- (4) *Subantāvivhāga* (declension).
- (5) *Tiñantāvivhāga* (conjugation).
- (6) *Śaurasēnyādivivhāga* (dialects).

As will be seen from the table of contents, I have, for easy reference, added consecutive Roman figures to the subdivisions of parts 4-6, and have thus divided the whole book into 22 chapters. Within these I have numbered the rules quoted for the first time from the *Vālmikisūtra*, and added a reference to Hémachandra's Prākṛit grammar in the margin of each of them. If the same rule of the *Vālmikisūtra* is quoted a second or further time, its number in the *Prākṛitarūpāvatāra* is given in a footnote. This expedient will enable anyone, who is slightly familiar with the terminology of the native grammarians, to find his way through Siṃharāja's work. It may, however, be useful to give a list of the additional terms which the *Vālmikisūtra* employs besides Pāṇini's: ¹—

I. *Pratyāhāras*.

- śus*, Nominative.
- as*, Accusative.
- ṭās*, Instrumental.
- ñēs*, Dative.
- ṇāsīs*, Ablative.
- ṇām*, Genitive.
- ṇīp*, Locative.

II. Abbreviations.

- ha*, a short vowel (*hrasva*).
- di*, a long vowel (*dīrgha*).
- śa*, a sibilant (*śa*, *sha*, *sa*).
- sa*,² a compound word (*samāsa*).
- khu*, the first letter of a word.
- ga*, the first word of a *gaṇa*.

¹ See *Prākṛitarūpāvatāra*, i and ii, and Pischel, *De Gr. Pr.*, pp. 35-7.

² Tri., i, 1, 8. The same term is used in Vopadeva's *Mugdhabādha*; see Bohtlingk's edition, p. viii. Professor Zacharine kindly informs me that the abbreviation *sa* occurs also in Hémachandra's *Anākārthasaṅgraha* (ii, 512) and in the *Jainēndravvyākaraṇa* (*Ind. Ant.*, vol. 10, p. 77).

phu, the second letter of a word.

slu, a consonant group (*saṃyukta*).

tu, an optional rule.

nap, a neuter (*napuṃśaka*).¹

III. *Anubandhas*.

lit, an affix which is added invariably.

śit, an affix which lengthens the preceding vowel.

ñit, an affix which involves an *anunāsika*.

rit, an affix which doubles its consonant.²

At the end of the text I have added an alphabetical list of all the rules of the *Vālmikisūtra* which have been quoted and explained by Simharāja.

E. HULTZSCH.

HALLE (SAALE).

June 15, 1908.

¹ Below, iv, 49, 54 ; vi, 2 ; xvii, 36, 43. See also the *Jamūndrayālarāṇa*, loc. cit. Professor Zachariae notes the same abbreviation in Śāntanava's *Philsūtras* and in Śākatāyana's *Loigānūsāsana* ; see the references in his *Ind. Wörterbücher*, p. 16, n. 4.

² Below, iv, 19 = Tri. i, 4, 85.

CONTENTS

| | PAGE | | PAGE |
|---|------|--------------------------------|------|
| I. TECHNICAL TERMS (<i>saṃjñā</i>) | 1 | | |
| II. EXPLANATORY RULES (<i>paribhāṣhū</i>) | 2 | | |
| III. EUPHONIC RULES (<i>saṃhitā</i>) | 3 | | |
| IV. DECLENSION OF MASCULINES ENDING IN VOWELS— | | | |
| | PAGE | | PAGE |
| <i>vr̥ksha</i> | 6 | <i>dvi</i> | 16 |
| paradigm of the same | 10 | <i>tri</i> | 17 |
| <i>sarva</i> | 11 | <i>grāmaṇī</i> | 17 |
| <i>katama</i> | 12 | <i>taru</i> | 17 |
| <i>ēka</i> | 12 | <i>khalapū</i> | 17 |
| <i>prathama</i> | 12 | <i>bhartṛi</i> | 18 |
| <i>dr̥iṭiya</i> | 13 | paradigm of the same | 18 |
| <i>agni</i> | 14 | <i>pitr̥i</i> | 19 |
| paradigm of the same | 16 | | |
| V. DECLENSION OF FEMININES ENDING IN VOWELS— | | | |
| <i>prāśna</i> | 20 | <i>tanu</i> | 23 |
| <i>sarrā</i> | 21 | <i>bhrū</i> | 23 |
| <i>ruchi</i> | 21 | <i>śr̥asṛi</i> | 23 |
| <i>lakshmi</i> | 22 | <i>māṭṛi</i> | 23 |
| <i>śrī</i> | 22 | <i>nau</i> | 24 |
| VI. DECLENSION OF NEUTERS ENDING IN VOWELS— | | | |
| <i>guṇa</i> | 24 | <i>bindu</i> | 25 |
| <i>sarva</i> | 25 | <i>karṭṛi</i> | 26 |
| <i>dadhi</i> | 25 | | |
| VII. DECLENSION OF MASCULINES ENDING IN CONSONANTS— | | | |
| <i>chatur</i> | 26 | <i>yad</i> | 32 |
| <i>kim</i> | 27 | <i>ēlad</i> | 32 |
| <i>idam</i> | 28 | <i>śarad</i> | 33 |
| <i>rājan</i> | 29 | <i>prāyish</i> | 33 |
| <i>ātman</i> | 30 | <i>yaśas</i> | 34 |
| <i>tad</i> | 31 | <i>adas</i> | 34 |

VIII. DECLENSION OF FEMININES ENDING IN CONSONANTS—

| | PAGE | | PAGE |
|-------------------------|------|---------------------------|------|
| <i>gir</i> | 35 | <i>yad</i> | 36 |
| <i>kim</i> | 35 | <i>ēlad</i> | 36 |
| <i>īdam</i> | 35 | <i>pratipad</i> | 37 |
| <i>kakubh</i> | 36 | <i>sarīt</i> | 37 |
| <i>kshudh</i> | 36 | <i>apsaras</i> | 37 |
| <i>tad</i> | 36 | <i>adas</i> | 37 |

IX. DECLENSION OF NEUTERS ENDING IN CONSONANTS—

| | | | |
|---------------------------------|----|-------------------------|----|
| <i>kim</i> | 38 | <i>dhanus</i> | 38 |
| <i>īdam</i> | 38 | <i>adas</i> | 38 |
| <i>yad, tad, īlad</i> | 38 | | |

X. DECLENSION OF *gushmad* 39XI. DECLENSION OF *asmad* 14

XII. PRĀKRIT FORMS OF CERTAIN NOUNS 47

XIII. INDECLINABLES 63

XIV. CONJUGATION.

1. Present Indicative—

| | | | |
|--------------------------------|----|-----------------------------|----|
| <i>has, sah, bhū</i> | 67 | <i>rush, etc.</i> | 71 |
| <i>chi, dhū</i> | 70 | <i>śak, etc.</i> | 71 |
| <i>kri</i> | 71 | <i>as</i> | 71 |
| <i>ṛṣish, etc.</i> | 71 | | |

2. Potential and Imperative—

| | |
|--------------------------------|----|
| <i>has, sah, bhū</i> | 72 |
|--------------------------------|----|

3. Future—

| | | | |
|-----------------------------------|----|-------------------------------------|----|
| <i>has</i> | 73 | <i>rach, much, rud, śru, bhuj</i> | 75 |
| <i>kri</i> | 74 | periphrastic future of | |
| <i>ṛṣi, gam</i> | 75 | <i>has</i> and <i>bhū</i> | 75 |
| <i>bhid, vid, chhid</i> | 75 | | |

4. Conditional—

| | |
|----------------------|----|
| <i>has</i> | 76 |
|----------------------|----|

5. Aorist, Imperfect, and Perfect—

| | |
|----------------------|----|
| <i>has</i> | 76 |
| <i>kṛt</i> | 76 |
| <i>as</i> | 76 |

CONTENTS.

xv

6. Passive—

| | PAGE |
|---|------|
| <i>has</i> | 77 |
| <i>kṛi</i> | 77 |
| <i>śru</i> | 77 |
| potential and imperative of <i>has</i> and <i>kṛi</i> | 77 |

XV. CAUSAL—

| | |
|-------------------------------------|----|
| <i>has, sah, bhū, kṛi</i> | 78 |
| passive of <i>has</i> | 78 |

| | |
|---|----|
| XVI. SUBSTITUTES OF CERTAIN ROOTS | 79 |
|---|----|

| | |
|------------------------------|----|
| XVII. VERBAL NOUNS | 83 |
|------------------------------|----|

| | |
|--|----|
| XVIII. THE ŚAURASĒNĪ DIALECT | 85 |
|--|----|

| | |
|------------------------------------|----|
| XIX. THE MĀGADHĪ DIALECT | 88 |
|------------------------------------|----|

| | |
|------------------------------------|----|
| XX. THE PAŚČĪCHĪ DIALECT | 91 |
|------------------------------------|----|

| | |
|--|----|
| XXI. THE CHŪLIKĀPAŚČĪCHĪ DIALECT | 94 |
|--|----|

| | |
|--|----|
| XXII. THE APABHRANŚA DIALECT | 95 |
|--|----|

| | |
|--|-----|
| INDEX TO THE SŪTRAS QUOTED IN SĪMHAARĀJA'S PRĀKRIYA- RŪPĀVATĀRA FROM THE VĀLMĪKISŪTRA | 109 |
|--|-----|

| | |
|------------------|-----|
| ERRATA | 120 |
|------------------|-----|

PRAKRITARUPAVATARA.

FIRST SECTION.

अन्तरायान्धतमसविध्वंसनविभाकरम् ।

दैत्यपद्मोपमदेन्दुं वन्दे करिमुखं महः ॥ १ ॥

उत्तराभिमुखा भक्ता यस्य वाचस्यतावपि ।

भजामि भागधेयं तं प्रसन्नं दक्षिणामुखम् ॥ २ ॥

सैतुं व्याख्यानरूपं गहनमकृत यस्यास्त्रसाहित्यसिन्धो-¹

बुद्ध्या बद्धा² यथार्थी व्यरचयत निजां सिन्धुबन्धेति संज्ञाम् ।

नत्वा तं यायजूकं निगमविधिचिदं तातमस्य प्रसादा-

द्वाक्तं रूपावतारं विरचयति मितं सिंहाराट् प्राकृतीयम् ॥ ३ ॥

इह प्राकृतशब्दास्त्रिधा । संस्कृतसमाः संस्कृतभवा देष्माश्चेति । संस्कृतभवाश्च द्विधा । साध्यमानसंस्कृतभवाः सिद्धसंस्कृतभवाश्चेति । तच्च देश-वर्जितचिद्विधप्राकृतशब्दविषयं प्राकृतव्याकरणमारब्धम् । भाषान्तरविषयत्वे सत्यपि प्रायिकत्वात्संस्कृतलक्षणप्राकृतिसंबन्धित्वस्य भाषान्तरेष्वपि विद्यमानत्वाद्वा प्राकृतव्याकरणमिति व्यवहारः । प्रक्रियांशस्य शास्त्रे व्याकीर्णत्वात्तत्सुखज्ञानार्थमस्याभिरयं प्राकृतरूपावतारः प्रसूयते । तच्चादौ शास्त्रीयसंयवहारश्चापनार्थं संज्ञापरिभाषे वर्ण्यते ॥

मुप्स्वादिरन्यहला ॥ १ ॥

स्वादिषु विभक्तिषु आदिर्वर्णो वचनं वा अन्यहला सह संज्ञा स्यात् । आदिश्च वर्णः सव्यञ्जनो निर्व्यञ्जनो वा । यथा । सु औ जस् । सुस् । अम् औट् शस् । अस् । एवं टास् । डेस् । ऊसिस् । ऊम् । ऋप् । लाघवा-दसुखोच्चारणाभावाच्च ऊसिति वक्तव्ये ऊसिसिति तु³ वचनं ऊसा षष्ठीक-वचनेन संदेहो मा भूदिति ।

हो ह्रस्वः ॥ २ ॥

ह्रस्वो हसंज्ञः स्यात् ।

¹ °सिद्धान्तसिन्धो° T.

² बुद्ध्या T.

³ T om. तु.

दीर्घाः ॥ ३ ॥

दीर्घा दिसंज्ञः स्यात् ।

शषसाशुः^१ ॥ ४ ॥

श ष स इत्येते वर्णाः शुसंज्ञाः स्तुः ।

आदिः स्तुः ॥ ५ ॥

आदिः खुसंज्ञः स्यात् ।

गो गणपरः^२ ॥ ६ ॥

गणप्रधान आदिशब्दो गसंज्ञः स्यात् ।

द्वितीयः फुः ॥ ७ ॥

शब्दस्य द्वितीयो वर्णः फुसंज्ञः स्यात् ।

संयुक्तं स्तु^३ ॥ ८ ॥

संयुक्तं व्यञ्जनं स्तुसंज्ञं स्यात् ॥

इति संज्ञाविभागः ॥

SECOND SECTION.

अथ परिभाषा ॥

सिद्धिलोकाच्च ॥ १ ॥

प्राकृतशब्दसिद्धिलोकाच्चवति । ऋलृवर्णाभ्यामैकारौकाराभ्यामसंयुक्त-
ऊञकाराभ्यां द्विवचनेन^४ च विरहितस्य शब्दोच्चारस्य देशानां च लो-
कव्यवहारादेवोपलभ्यमानत्वात् । चकाराद्व्यभाषाज्ञापनादनेकान्ताच्च^५ ।
अनेकान्तत्वं बङ्गलाधिकारत्वात्^६ । अत एव तत्तदादेशमुखेन ऋलृवर्णाव्य-
प्रयोगसंपादकेषु^७ अतोऽत^८ ऐच एङ्^९ इत्यादिषु शास्त्रेषु सत्स्वपि प्राकृ-
तशब्दोच्चारस्य ऋलृवर्णादिविरहितत्वे लोकव्यवहार एव साधकत्वेनाङ्गी-
कृतः^{१०} । अन्यथा बङ्गलाधिकारादृलृवर्णादीनामप्रयोगो न नियतः स्यात् ।

^१ T om. the text and commentary of i, 4 and 5.

^२ गणपरः T.

^३ संयुक्तं स्तुः Tri.

^४ द्विवचने T.

^५ °भाषाज्ञा लप्यादने° T.

^६ iii, 1.

^७ °प्रयोगसंपाद° T.

^८ iv, 3.

^९ v, 17.

^{१०} साधनत्वेना° T.

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ॥ २ ॥

इहानुक्तसंज्ञापरिभाषादि कीमारपाणिनीयादिषु व्याकरणेषु यथोक्तं
तथैव वेदितव्यम् ।

तु विकल्पे ॥ ३ ॥

विभाषायां तुशब्दः प्रयुज्यते ।

प्रायो लिति न विकल्पः ॥ ४ ॥

लकारेत्संज्ञके कार्ये विकल्पः प्रायो न भवति ।

शिति दीर्घः ॥ ५ ॥

शकारेत्संज्ञके कार्ये सति पूर्वस्वाचो दीर्घो भवति ।

सानुनासिकोच्चारं ङित् ॥ ६ ॥

ङकारेत्संज्ञकं^१ कार्यं सानुनासिकोच्चारं भवति । सानुनासिकोच्चारे
हेतुर्भवतीत्यर्थः ॥

इति परिभाषाविभागः ॥

THIRD SECTION.

अथ संहिताविभागः ॥

बहुलम् ॥ १ ॥

Hs. i, 2.

प्राकृतोक्तं लक्षणं बहुलं वेदितव्यम् । ततश्च “क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्र-
वृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव” भवति । तच्च प्रयोगायत्तम् ॥

यामि चेत्तम् । यामि हेत्तं^२ । व्यासञ्चषिः । वासइसी । विसमात्तः ।
विसमञ्चाचवो । कवीश्चरः । कइईसरो । स्वादूदकम् । साउ उअञ्चं । इति
स्थिते । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति^३ नित्यं तुगादी^४ प्राप्ते ।

संधिस्त्वपदे ॥ २ ॥

Hs. i, 5.

संस्कृतोक्तः सर्वः संधिः प्राकृते तु^५ भवति । अपदे । एकपदे न भवति ।
यामिच्छेत्तं । यामि हेत्तं । वासेसी । वासइसी । विसमाचवो । विसमञ्चा-
चवो । कइसरो । कइईसरो । साउअञ्चं । साउ उअञ्चं । अपद इति

^१ ०त्संज्ञिकं T.

^२ छेत्तं R and T.

^३ ii, 2.

^४ Pā. vi, 1, 73.

^५ ii, 3.

किम् । मुञ्चाद् । महुद् । इत्यथ विकल्पोऽपि न भवति । अन्वहलो-
ऽश्रुदीत्यादिना¹ लोपादिविधानेन पदान्तवर्तिना व्यञ्जनानामभावा-
दतो ङो विसर्ग इत्यादिना² ङोविधानेन सोर्लुगित्यादिना³ लुगादि-
विधानेन च विसर्जनीयत्वादीनामभावाच्च व्यञ्जनविसर्जनीयत्वादिसंधी-
नामचाप्रचुरः प्रयोगः ॥

दध्यधिकम् । मध्यधिकम् । दहि अहिञ्चं । मङ्ग अहिञ्चं । इति स्थिते
यणि प्राप्ते⁴ ।

Hs. i, 6.

न यण ॥ ३ ॥

प्राकृते यणादेशो न भवति । दहि अहिञ्चं । मङ्ग अहिञ्चं ॥
देवो आसणं । पंचाळादो आगणो । मणे अहं । देवो अणंतो ।
तुह एसो । तुह ओअणं । इति स्थिते अयवोः⁵ पूर्वरूपे⁶ वृद्धौ⁷ च
प्राप्तेषु ।

Hs. i, 7.

एङः ॥ ४ ॥

एदोतोः संधिर्न भवति । देवो आसणं । पंचाळादो आगणो ।
मणे अहं । देवो अणंतो । तुह एसो । तुह ओअणं । ऐकारीकारयोः
प्रयोगाभावादेदोत्संबन्धिव संधिर्निषिद्धः । अहो⁸ अच्छरिञ्चं । इत्यादयः
प्रकृतिभावविषयाः संस्कृतवदेव ॥

गन्धकुटी । गंधउडी । प्रदीपाः । परैवा । इति स्थिते गुणे प्राप्ते⁹ ।

Hs. i, 8.

शेषेऽच्यवः ॥ ५ ॥

युक्तस्य हलो लोपेऽवशिष्टः शेषः¹⁰ । अच्यवः संधिरित्यनुवादः । एकः¹¹
पूर्वपरयोरित्यधिकारविहितः संधिरित्यर्थः । स संधिः परोऽच् शेषश्चेन्न
भवतीत्यर्थः । गंधउडी । परैवा । वङ्गलाधिकारात्¹² क्वचिद्विकल्पः ।
कुम्भकारः । कुम्भणारो । कुम्भारो । सुपुषषः । सुउरिसो । सूरिसो ।

¹ vii, 2. ² vii, 28. ³ iv, 6. ⁴ Pā. vi, 1, 77.
⁵ Pā. vi, 1, 78. ⁶ Pā. vi, 1, 109. ⁷ Pā. vi, 1, 88.
⁸ Pā. i, 1, 15. ⁹ Pā. vi, 1, 87. ¹⁰ परिशिष्टः शेषः T.
¹¹ Pā. vi, 1, 84. ¹² iii, 1.

क्लचित्संधिरेव । शातवाहनः । साआहणो¹ । सालवाहनः । साळाहणो ।
चक्रवाकः । चक्राणो । शेष इति किम् । साऊअअं । साउ उअअं ॥
भवतीह । होइ इह । इति स्थिते सवर्णदीर्घे प्राप्ते² ।

तिङः ॥ ६ ॥

Ms. i, 9.

तिङ्संबन्धिनोऽचोऽचि परे संधिर्न भवति । होइ इह ॥
चिदशेशः³ । तिअसईसो । निश्वासोच्छ्वासी । णीसासऊसासा ।
मदनोत्सवः । मअणऊसवो । इति स्थिते ।

लोपः ॥ ७ ॥

Ms. i, 10.

अचोऽचि परे बङ्गलं लोपो भवति । तिअसीसो । णीसासूसासा ।
मअणूसवो ॥
यदीमाः । अइ इमा । तवाच । तुह एत्य । इति स्थिते । आदेरिति
वर्तमाने ।

लुगव्ययत्यदाद्यात्तदचः ॥ ८ ॥

Ms. i, 40.

अव्ययाद्यदादेश परस्मादेशदक्षयोरैवाव्ययत्वदाद्ययोरचो बङ्गलं
लुगभवति । अइमा । अईमा । अइ इमा । तुहत्य । तुह एत्य ॥
किम् अपि । तम् अपि । इति स्थिते ।

अपेः पदात्⁴ ॥ ९ ॥

Ms. i, 41.

पदात्परस्मापोत्पसर्गस्यादेर्लुगवा भवति । किंपि । तं पि । लुगभावपक्षे ।

बिन्दुर्ल्⁵ ॥ १० ॥

Ms. i, 23.

शब्दानामन्वयमकारस्य लित् बिन्दुर्भवति । प्रायो लिति न विकल्प
इति⁶ लिप्त्वान्नित्यम् । इति नित्यं बिन्दौ प्राप्ते । ललितं वर्तमाने ।

¹ R om. this word.

² Pā. vi, 1, 101.

³ ०शा R, ०शो T.

⁴ T om. this word.

⁵ बिन्दुल् Tri.

⁶ ii, 4.

Hs. i, 24.

मोऽचि वा ॥ ११ ॥

अन्वमकारस्याचि परे वा मकारो भवति । किमवि^१ । किञ्चवि^१ ।
तमवि^१ । तं चवि^१ ॥

प्रिय इति । पिप्पो इति^२ । इति स्थिते । इतेरिति^३ वर्तमाने ।

Hs. i, 42.

तोऽचः ॥ १२ ॥

अचः परस्थितिशब्दस्यादेरिकारस्य तकारो भवति । इतीकारस्य
तकारे ओकारस्य स्वरूपेणैव ह्रस्वे सति । पिप्पोक्ति । अच इति किम् ।
किमिति । तमिति । किं इति । तं इति । इति स्थिते ।

Hs. i, 29.

लुङ्मांसादौ ॥ १३ ॥

मांसादिषु बिन्दोर्वा लुग्भवति । इति बिन्दोर्लुकि सत्यचः परत्वे-
नेतेरिकारस्य तकारे च सति^४ किति तत्तोति भवति^५ ॥

इति संहिताविभागः ॥

FOURTH SECTION.

अथ विभक्तिविभागः प्रदर्शते ॥

तत्राजन्तेषु पुङ्क्तिषु प्रथममकारान्तावृषशब्दाद्विभक्तयो योज्यन्ते ।
वृष इति स्थिते । स्तोः स्तेडकगे खलिति वर्तमाने ।

Hs. ii, 127.

वृश्च र्वृक्षे ॥ १ ॥

वृषे संयुक्तस्य लिट्खो भवति तत्संयोगेन वृकारस्य च णकारः ।

Hs. ii, 17,
23.

स्पृहादौ ॥ २ ॥

स्पृहादिषु स्तोश्छो भवति । विधानसामर्थ्यादुभयोरदेशयोर्विकल्पेन
प्रवृत्तिः । छादेशपक्षे ।

Hs. i, 126.

ऋतोऽत ॥ ३ ॥

आदेशकारस्यात्वं भवति । अदिति तकारस्य^६ तावक्काचदर्शनार्थत्वा-
द्वाङ्मलाद्वा उरण्यपर इति^७ रपरो न भवति ।

^१ पि for वि T. ^२ Rand Tom. इति. ^३ इताविति T. ^४ iii, 12.

^५ भवतीति R. ^६ Pā. i, 1, 70. ^७ Pā. i, 1, 51.

शेषादेशस्याहोऽचोऽखोः ॥ ४ ॥

Hs. ii, 89,
98.

संयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योऽवशिष्यते स शेषः । तस्य संयुक्तादेशस्य च अहः हकाररेफवर्जितस्याचः परस्य अखोः अनादौ वर्तमानस्य द्वित्वं भवति । इति द्वित्वेन खकारे ककारे च प्राप्ते ।

पूर्वमुपरि वर्गयुजः ॥ ५ ॥

Hs. ii, 90.

वर्गसंबन्धिनो युगवर्णस्यादेशस्य वा द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वमक्षरं भवति । वर्गाणां द्वितीयस्योपरि प्रथमं चतुर्थस्योपरि¹ तृतीयमित्यर्थः । इति खकारोपरि ककारः ककारोपरि चकारः । इकल । वच्छ । इति स्थिते एकत्वविवचायां प्रथमैकवचनं सु ।

सोर्लुक् ॥ ६ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य प्रथमैकवचनस्य लुगभवति । इति लुकि प्राप्ते । अतो ङो विसर्ग इति² वर्तमाने ।

सोः ॥ ७ ॥

Hs. iii, 2.

अकारात्परस्य सोः स्थाने ङिदोकारो भवति । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति³ द्वित्वभस्यापि⁴ अनुबन्धकरणसामर्थ्याद्विरिति⁵ टिञोपः । इकलो । वच्छो । द्वित्वविवचायाम् ।

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ ८ ॥

Hs. iii,
130.

खादीनां तिवादीनां च द्विवचनस्य बहुवचनं भवति । इति जस् ।

झुगजश्शसोः ॥ ९ ॥

Hs. iii, 4

जसश्शसोः झुगभवति । शित्वाच्छिति दीर्घ इति⁶ दीर्घः । इकला । वच्छा । बहुत्वविवचायामप्येतदेव रूपम् । एवं सर्वत्र बोद्धव्यम् । संबोधनविवचायां सौ ।

¹ चतुर्थोपरि T.² vii, 28.³ ii, 2.⁴ Pā. i, 4, 18.⁵ Pā. vi, 4, 143.⁶ ii, 5.

Hs. iii, 38.

डोष्कुौ तु संबुद्धेः ॥ १० ॥

सोरिति¹ प्राप्नो ङोच्चादेशः सुगनपि सोरिति² प्राप्तः सुक् च संबुद्धेसु³
भवतः । पचे सोर्लुक्⁴ । हे रक्त्वो । हे वच्छो । हे रक्त्व । हे वच्छ ।
असि । हे रक्त्वा । हे वच्छा । द्वितीयैकवचने ।

Hs. iii, 5.

अमः ॥ ११ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य सुप्तबन्धिनोऽमो द्वितीयैकवचनस्य मकारो
भवति । बिन्दुर्लिति⁵ बिन्दुः । रक्त्वं । वच्छं । द्वित्वविवक्षायां वञ्चवचनं⁶
ग्रस् ।

Hs. iii, 14.

शस्येत् ॥ १२ ॥

शसि परे अकारस्य एकारो वा भवति । सुगजशसोरिति⁷ सुक् ।
रक्त्वे । वच्छे । एत्वाभावपचे सुकि । शिति दीर्घ इति⁸ दीर्घः । रक्त्वा ।
वच्छा । तृतीयैकवचने ।

Hs. iii, 6,
14.

टो डेणल् ॥ १३ ॥

अतः परस्य टावचनस्य ङिञिञ⁹ एण इत्यादेशो भवति । लिच्चा-
न्नित्यम्¹⁰ ।

Hs. i, 27.

क्लासुपोस्तु मुणात् ॥ १४ ॥

क्लाप्रत्ययस्य सुपस्य संबन्धिनः सुकाराणकाराच्च परो बिन्दुस्तु¹¹
भवति । रक्त्वेणं । रक्त्वेण । वच्छेणं । वच्छेण । भिसि ।

Hs. iii, 7.

हिंहिं हि भिसः ॥ १५ ॥

भिसः सबिन्दुः सानुनासिकः केवलस्य हिर्भवति ।

Hs. iii, 15.

भिसभ्यस्सुपि ॥ १६ ॥

भिस भ्यस् सुप् इत्येतेषु परेषु अत एत्वं भवति । रक्त्वेहिं । रक्त्वेहिं ।
रक्त्वेहि । वच्छेहिं । वच्छेहिं । वच्छेहि । चतुर्थैकवचने ।

• ¹ iv, 7.² iv, 49; जशसोरिति (iv, 9) for सुगनपि

सोरिति T.

³ ii, 3.⁴ iv, 6.⁵ iii, 10.⁶ iv, 8.⁷ iv, 9.⁸ ii, 5.⁹ ङिञ्च लिच्चा T.¹⁰ ii, 4.¹¹ ii, 3.

ऊंसो ङम् ॥ १७ ॥

Hs. iii,
131.

ऊंसस्तुर्ध्याः ऊं षष्ठो भवति ।

ऊंसोऽस्त्रियां सर् ॥ १८ ॥

Hs. iii, 10.

ऊंसः सरित्पथमादेशो भवत्यस्त्रियाम् ।

रितो द्वित्वल् ॥ १९ ॥

रेफेत्संज्ञकादेशव्यञ्जनस्य¹ लित्² द्वित्वं भवति । इकत्वस् । वच्छस् ।
वङ्गवचनम् आम् ।

णशामः ॥ २० ॥

Hs. iii, 8.

आमो णशादेशो भवति । शित्त्वाद्दीर्घः³ । क्तामुपोस्तु सुणादिति⁴
विन्दुविकल्पः । इकत्वाणं । इकत्वाण । वच्छाणं । वच्छाण । ऊसौ ।

हिनोत्तोदोदु ङसिम् ॥ २१ ॥

Hs. iii, 8,
9.

ङसिस् पञ्चमी हिनो त्तो दो दु इति चतुर आदेशानापद्यते ।

दिर्दोत्तोदुङसौ ॥ २२ ॥

Hs. iii, 12.

पञ्चम्यादेशेषु दोत्तोदुषु ङसौ पञ्चम्यैकवचने च परे पूर्वस्य दीर्घो
भवति⁵ ।

ऊंसेष्ट्युक् ॥ २३ ॥

Hs. iii, 8.

अतः परस्य ऊंसेः द्युगवा भवति । शित्त्वाद्दीर्घः⁶ ।

ङसिसो हि ॥ २४ ॥

Hs. iii, 8,
9.

अतः परस्य ङसिसः पञ्चम्याः हि इति वा भवति । इकत्वा । इकत्वाहि ।
इकत्वाहितो । वच्छा । वच्छाहि । वच्छाहितो ।

संयोगे ॥ २५ ॥

Hs. i, 84.

संयोगे परे पूर्वस्य स्वरस्य ह्रस्वो भवति । इति छतेऽपि दीर्घे⁷ ह्रस्वः ।
इकत्वत्तो । वच्छत्तो । अखोरखोरच इति वर्तमाने ।

¹ °त्संज्ञिका° T.

² ii, 4.

³ ii, 5.

⁴ iv, 14.

⁵ Compare Pischel on Hs. iii, 12.

⁶ ii, 5.

⁷ iv, 22.

Hē. i, 177.

प्रायो लुक्कगचजतदपयवाम् ॥ २६ ॥

असंयुक्तानामनादौ वर्तमानानामचः परेषां क ग च ज त द प य व
इत्येतेषां प्रायो लुगभवति । इक्खाओ^१ । वक्खाओ । इक्खाउ^१ ।
वक्खाउ ।

Hē. iii, 9.

मुंतो भ्यसः ॥ २७ ॥

पञ्चमीबहुवचनस्य मुंतो इति च भवति । हिंतो इत्यादीनां ऊसिस
इति^२ विधानसामर्थ्यात्समुच्चयो लब्धः ।

Hē. iii, 13.

दिर्वा भ्यसि ॥ २८ ॥

अतो भ्यसादेशे परे दीर्घो वा भवति । भिसभ्यस्सुपोति^३ पक्षे एत्वम् ।
इक्खासुंतो । एत्वे आदेशप्रत्यययोरिति^४ षत्वम् ।

Hē. i, 260.

शोस्सल् ॥ २९ ॥

शोः शषसानां लिट्^५ सकारो भवति । इति षकारस्य सकारः ।
इक्खासुंतो^६ । इक्खेसुंतो । इक्खाहि । इक्खेहि । इक्खाहिंतो ।
इक्खेहिंतो । इक्खत्तो । इक्खाओ । इक्खाउ । तोदोदुषु दीर्घ एव^७ ।
वक्खासुंतो । वक्खेसुंतो । वक्खाहि । वक्खेहि । वक्खाहिंतो । वक्खेहिंतो ।
वक्खत्तो । वक्खाओ । वक्खाउ । चतुर्थीवत्षष्ठी ।

Hē. iii, 11.

डेर्मिर् ॥ ३० ॥

डेः सप्तम्येकवचनस्य मिरादेशो भवत्यस्त्रियाम् । रितो द्वित्वलिति^८
द्वित्वम् ।

Hē. iii, 11.

डेर्दे ॥ ३१ ॥

अतः परस्य डिवचनस्य डिदेत्त्वं^९ वा भवति । इक्खे । इक्खम्मि ।
वक्खे । वक्खम्मि । सुपि । भिसभ्यस्सुपीत्येत्त्वम्^{१०} । क्खामुपोरिति^{११}
बिन्दुः । इक्खेसुं । इक्खेसु । वक्खेसुं । वक्खेसु ॥
प्रथमा^{१२} ॥ इक्खो । वक्खी ॥ इक्खा । वक्खा ॥
संयुद्धिः ॥ हे इक्खी । हे इक्ख । हे वक्खी । हे वक्ख ॥ हे इक्खा ।
हे वक्खा ॥

^१ i, 22. ^२ iv, 21 and 24. ^३ iv, 16. ^४ Pā. viii, 3, 59.

^५ ii, 4. ^६ T om. this word. ^७ iv, 22. ^८ iv, 19. ^९ iv, 7.

^{१०} iv, 16. ^{११} iv, 14. ^{१२} R om. the names of the cases.

द्वितीया ॥ एकलं । वच्छं ॥ एकले । एकला । वच्छे । वच्छा ॥
 तृतीया ॥ एकलेणं । एकलेण । वच्छेणं । वच्छेण ॥ एकलेहिं । एकलेहिं ।
 एकलेहि । वच्छेहिं । वच्छेहिं । वच्छेहि ॥
 चतुर्थी ॥ एकलस्त । वच्छस्त ॥ एकलाणं । एकलाण । वच्छाणं ।
 वच्छाण ॥
 पञ्चमी ॥ एकला । एकलाहि । एकलाहिंतो । एकलन्तो । एकलाभो ।
 एकलाउ । वच्छा । वच्छाहि । वच्छाहिंतो । वच्छन्तो । वच्छाभो ।
 वच्छाउ ॥ एकलासुंतो । एकलेसुंतो । एकलाहि । एकलेहि । एकलाहिंतो ।
 एकलेहिंतो । एकलन्तो । एकलाभो । एकलाउ । वच्छासुंतो । वच्छेसुंतो ।
 वच्छाहि । वच्छेहि । वच्छाहिंतो । वच्छेहिंतो । वच्छन्तो । वच्छाभो ।
 वच्छाउ ॥
 सप्तमी ॥ एकले । एकलस्मि । वच्छे । वच्छस्मि ॥ एकलेसुं । एकलेसु ।
 वच्छेसुं । वच्छेसु ॥
 इह खलु सर्वत्र वज्रवचनवत् द्विवचनं षष्ठीवस्तुर्थी ॥
 सर्वशब्दस्य भेदः ।

लवरामधश्च ॥ ३२ ॥

Hs. ii, 79.

संयुक्तस्याधो वर्तमानानां चकारादुपरि स्थितानां च जुगभवति ।
 शेषादेशस्याहो ऽचो ऽखोरिति¹ हित्वम् । सञ्च इति स्थिते शेषं पूर्ववत् ।
 सञ्चो ।

सर्वादेर्जसो ऽतो डेत्² ॥ ३३ ॥

Hs. iii, 58.

सर्वादेरदन्तात्परस्य असो डिदेत्त्वं³ भवति । सञ्चो । चतुर्थीवज्रवचने ।
 डेसो ऊमित्याम्⁴ ।

आमां⁵ डेसिं ॥ ३४ ॥

Hs. iii, 61.

सर्वादेरतः परस्यामो डिदेसिं चादेशस्तु⁶ भवति । सञ्चिसिं । पचे ।
 यशाम इति⁷ यशादेशः । त्वामुपोस्तु मुणादिति⁸ बिन्दुः⁹ । सञ्चाणं ।
 सञ्चाण । ऊँ ।

¹ iv, 4.

² डे Tri.

³ iv, 7.

⁴ iv, 17.

⁵ आमां

Tri., आमां तु T, आमो R; but see the remarks on the Dat. Plur. of *sarvā* and *kā* under v, 8, and viii, 3, respectively.

⁶ अदन्तात्सर्वादिः परेषामामां डेसिमादेशस्तु T.—डित् iv, 7.—तु ii, 3.

⁷ iv, 20.—R om. आम इति यशादेशः.

⁸ iv, 14.

⁹ T om. this sentence.

Hs. iii, 59.

डेस्त्वस्सिंम्मि¹ ॥ ३५ ॥सर्वादेरदन्तात्परस्व डेः त्य स्सिं¹ म्मि इति द्विरुक्ता आदेशा भवन्ति ।

Hs. iii, 60.

अनिदमेतदस्तु किंयत्तदस्त्रियां च² हिं ॥ ३६ ॥

इदमेतद्वर्जिताददन्तात्सर्वादेः परस्व डेः हिं इत्यादेशस्तु³ भवति ।
 किंयत्तज्ज्ञः स्त्रियामपि । विधानसामर्थ्याद्विकल्पे सिद्धेऽपि विकल्पवचन-
 मुभयाभावे डेर्डे इत्यस्य⁴ प्राप्त्यर्थम् । अनेनैव प्रकारेण सञ्जमि इति रूपे
 मिरादेशसिद्धेऽपि⁵ म्मि इत्यादेशवचनं च लितो विकल्पाभावे प्रायो-
 ग्रहणाद्वित्त्वात्प्राप्तवतो⁶ द्वित्वस्य लित्त्वाच्च⁷ कदाचित्प्रसजतः सञ्जमि⁸ इति
 रूपस्य निवृत्त्यर्थमित्याहुः । सञ्जहिं । सञ्जत्य । सञ्जस्तिं । सञ्जमि । सञ्जे ॥
 कतमशब्दस्य भेदः ।

Hs. ii, 48.

मध्यमकतमे च ॥ ३७ ॥

चकारः फोरित्वस्यानुवृत्त्यर्थः । मध्यमकतमयोः फोः द्वितीयस्यावर्णस्य
 इत्वं भवति । प्रायो लुगिति⁹ तकारस्य लुक् । शेषं सर्वशब्दवत् ।
 कइमो ॥

एकशब्दस्य भेदः ।

वैकादौ गः ॥ ३८ ॥

एकादिषु कवर्गस्य गकारो वा भवति । एगो । पचे ।

Hs. ii, 99.

दैवगेषु ॥ ३९ ॥

दैवादिध्वनादौ वर्तमानस्य व्यञ्जनस्य यथादर्शनं द्वित्वं वा भवति ।
 संयोग इति¹⁰ स्वरूपेण ह्रस्वः । एङ्गो । प्रायो लुगिति¹¹ लुकि । एणो ।
 शेषं सर्वशब्दवत् ॥

प्रथमशब्दस्य भेदः । लवरामधश्चेति¹² रेफस्य लुक् ।¹ स्ति for स्सिं R and T, स्सिं Hs. iii, 59 and Tri.¹² स्त्रियां च Tri., स्त्रियामपि R and T; but under x, 14 the reading of R and T agrees with Tri. ³ ii, 3. ⁴ iv, 31.⁵ iv, 30.⁶ *प्राप्तवतो T.⁷ iv, 19.⁸ *सञ्जतः सञ्जमि T.⁹ iv, 26.¹⁰ iv, 25.¹¹ iv, 26.¹² iv, 32.

प्रथमे प्योः ॥ ४० ॥

Hs. i, 55.

प्रथमशब्दे पकारयकारयोः संबन्धिनो¹ वर्णस्य युगपत्क्रमेण चोत्पन्नं भवति ।

प्रथमशिथिलमैथिलनिषधेषु² ॥ ४१ ॥

Hs. i, 215,
226.

प्रथमादिषु तवर्गस्य ढकारो भवति । पुढुमो । पुढमो । पढुमो । पढमो । शेषं वृचशब्दवत् ॥

द्वितीयशब्दस्य भेदः ।

गभीरग³ इत् ॥ ४२ ॥

Hs. i, 101.

गभीरादिष्वादेरीकारस्येत्त्वं⁴ भवति ।

यो जर्तीयानीयोत्तरीयकृद्वेषु ॥ ४३ ॥

Hs. i, 248.

तोये अनीये च प्रत्यये उत्तरीयशब्दे कृद्विहिते यत्प्रत्यये⁵ च यकारस्य रित् अकारस्तु⁶ भवति । रिच्चात् द्वित्वम्⁷ ।

द्विनीष्टुप्रवासिषु ॥ ४४ ॥

Hs. i, 94,
95.

द्विशब्दे नि इत्युपसर्गे इष्टुप्रवासिशब्दयोश्च आदेरित् उत्पन्नं भवति । लवरामधश्चेति⁸ वलोपः । प्रायो लुक्कगचजेति⁹ तकारलोपः¹⁰ । दुर्हश्चो । दुर्हञ्चो । अस्य नित्यत्वेऽपि बङ्गलाधिकाराद्व्यवस्थितनिकल्पत्वे¹¹ ।

कगटडतदप×क×पशोरूपर्यद्रे ॥ ४५ ॥

Hs. ii, 77,
80.

कगटडतदपानां जिह्वामूलीयोपध्मानीययोः शषसानां च संयुक्तसंबन्धनामुपरि स्थितानां लुगभवति । अद्रे । द्र इत्यत्र दकारस्य न भवति । विहश्चो । विहञ्चो । बङ्गलाधिकारादेकपदेऽपि संधौ¹² । वीष्चो । अत्र च बवयोरभेदेन¹³ वकारस्य¹⁴ वकारः । वीष्चो । विहश्चो इति च

¹ कारसंबन्धिनो T.

² For °मैथिल° Tri. reads °मैथि-

शिथिर° (but Tri.² has °मैथिलशिथिर°).

³ गभीर R and T,

गभीरग Tri. ⁴ °द्विष्ठीकार° T. ⁵ Pā. iii, 1, 97; यप्रत्यये R.

⁶ ii, 3. ⁷ iv, 19. ⁸ iv, 32. ⁹ iv, 26. ¹⁰ R om. this sentence.

¹¹ iii, 1. ¹² iii, 1 and 2. ¹³ बवयो° T. ¹⁴ T om. this word.

दृश्यते । तद्वृत्त्याधिकारादित्यस्य¹ पाषिकले द्रष्टव्यम् । शेषं
वृत्तशब्दवत् । ङित्त्वचनेषु सर्वनामलेऽपि सर्वादित्वाभावात् त्यस्त्विमी-
त्याद्यभावः² ॥

इकारान्तोऽपिशब्दः ।

He. ii, 102.

स्नेहाग्न्योर्वा ॥ ४६ ॥

स्नेहाग्न्योः संयुक्तस्यान्यद्वलः प्रागत्वं वा भवति ।

He. i, 228.

नः ॥ ४७ ॥

अस्योरस्योरचः³ परस्य नकारस्य णो भवति । अत्वाभावपक्षे ।

He. ii, 78.

मनयाम् ॥ ४८ ॥

संयुक्तस्याधो वर्तमानानां मकारनकारयकाराणां लुगभवति । शेषा-
देशस्याहोऽचोऽखोरिति⁴ द्वित्वम् । अगणि । अगिग । इति स्थिते ।
सो । सोर्लुगिति⁵ लुकि प्राप्ते । इदुतोर्दिरिति वर्तमाने ।

He. iii, 19.

स्युगनपि सोः ॥ ४९ ॥

इदुज्यां परस्य सोः शानुबन्धो लुगभवति । नपुंसके न भवति ।
शित्वाहीर्धः⁶ । अगणी । अगगी । असि ।

He. iii, 20.

पुंसो जसो डउडञ्चो ॥ ५० ॥

पुलिङ्गाभ्यामिदुज्यां परस्य जसो ङितौ⁷ अउ अचो इत्येतौ वा भवतः ।

He. iii, 22.

णो शसश्च ॥ ५१ ॥

पुलिङ्गाभ्यामिदुज्यां परस्य शसः चकारात् असश्च णो इत्यादेशो वा
भवति । अगणउ । अगणञ्चो । अगणिणो । अगणउ । अगञ्चो । अगिगणो ।
आदेशाभावे सुक्⁸ । अगणी । अगगी । संबुद्धौ । डोसुको तु संबुद्धेरिति⁹
विकल्पेन सुकि । हे अगणो । हे अगगी । सुगभावे । सोर्लुगिति¹⁰ लुक् ।

¹ iii, 1, and iv, 42.

² iv, 35.

³ i, 8 and 5.

⁴ iv, 4.

⁵ iv, 6.

⁶ ii, 5.

⁷ iv, 7.

⁸ iv, 9.

⁹ iv, 10.

¹⁰ iv, 6.

हे अगणि । हे अगिग । अमि । अम इति¹ मकारो बिन्दुर्लिति² बिन्दुश्च ।
अगणिं । अगिगं । शसि । यो शस्येति³ योश्चादेशः⁴ । अगणिणो ।
अगिगयो । सुकि⁵ । अगणी । अगगी । तृतीयैकवचने ।

टो णा ॥ ५२ ॥

Hs. iii, 24.

पुनपुंसकयोर्वर्तमानाभ्यामिदुञ्चां परस्व टावचनस्य णा भवति ।
अगणिणा । अगिगणा । भिसि । हिहिं हि भिसः⁶ ।

इदुतोर्दिः ॥ ५३ ॥

Hs. iii, 16.

भिस भ्यस् सुप् इत्येतेषु परेषु इदुतोर्दीर्घो भवति । अगणीहिं ।
अगणीहिं । अगणीहि । अगगीहिं । अगगीहिं । अगगीहि । चतुर्थैकवचने ।

नूनपि ङसिङ्सोः ॥ ५४ ॥

Hs. iii, 23.

पुनपुंसकाभ्यामिदुञ्चां परयोर्ङसिङ्सोर्णोश्चादेशो वा भवति । अग-
णिणो । अगिगणो । पचे । ङसोऽस्त्रियां सरिति⁷ सरि । अगणिसत् ।
अगिगस्त । अमि । यश्चि⁸ बिन्दो⁹ च । अगणीणं । अगणीण । अगणीणं ।
अगणीण । ङसी । नूनपि ङसिङ्सोः¹⁰ । अगणिणो । अगिगणो ।
हिंतोत्तोदोदु ङसि¹¹ । दिर्दोत्तोदुङ्सी¹² । अगणीहिंतो । अगगीहिंतो ।
संयोग इति¹³ ह्रस्वः¹⁴ । अगणिक्तो । अगिगक्तो । प्रायो लुगिति¹⁵
लुक्¹⁶ । अगणीञो । अगगीञो । अगणीउ । अगगीउ । भ्यसि । सुंतो
भ्यसः¹⁷ । इदुतोर्दिरिति¹⁸ दीर्घः । अगणीसुंतो । अगगीसुंतो । अगणी-
हिंतो । अगगीहिंतो । अगणिक्तो । अगिगक्तो । अगणीञो । अगगीञो ।
अगणीउ । अगगीउ । डौ । डेर्मिरिति¹⁹ मिर् । अगणिमि । अगिगमि ।
सुपि । इदुतोर्दिरिति²⁰ दीर्घः बिन्दुविकल्पश्च²¹ । अगणीसुं । अगणीसु ।
अगगीसुं । अगगीसु ॥

¹ iv, 11.² iii, 10.³ iv, 51.⁴ R om. आदेशः.⁵ iv, 9.⁶ iv, 15.⁷ iv, 18.⁸ iv, 20.⁹ iv, 14.¹⁰ iv, 54.¹¹ iv, 21.¹² iv, 22.¹³ iv, 25.¹⁴ T om. this sentence.¹⁵ iv, 26.¹⁶ T om. this sentence.¹⁷ iv, 27.¹⁸ iv, 53.¹⁹ iv, 30.²⁰ iv, 53.²¹ iv, 14.

प्रथमा^१ ॥ अगणी । अगगी ॥ अगणउ । अगणओ । अगणउ ।
अगणओ । अगणियो । अगिगणो । अगणो । अगगी ॥

संबुद्धिः ॥ हे अगणी । हे अगगी । हे अगणि । हे अगिग ॥ हे
अगणियो । हे अगिगणो । हे अगणी । हे अगगी ॥

द्वितीया ॥ अगणिं । अगिगं ॥ अगणियो । अगिगणो । अगणी ।
अगगी ॥

तृतीया ॥ अगणिणा । अगिगणा ॥ अगणीहिं । अगणीहिं । अगणीहि ।
अगगीहिं । अगगीहिं । अगगीहि ॥

चतुर्थी ॥ अगणियो । अगिगणो । अगणिस्त । अगिगस्त ॥ अगणीणं ।
अगणीण । अगगीणं । अगगीण ॥

पञ्चमी ॥ अगणियो । अगिगणो । अगणीहिंतो । अगगीहिंतो ।
अगणिक्तो । अगिगक्तो । अगणीओ । अगगीओ । अगणीउ । अगगीउ ॥
अगणीसुंतो । अगगीसुंतो । अगणीहिंतो । अगगीहिंतो । अगणिक्तो ।
अगिगक्तो । अगणीओ । अगगीओ । अगणीउ । अगगीउ ॥

सप्तमी ॥ अगणिमि । अगिगमि ॥ अगणीसुं । अगणीसु । अगगीसुं ।
अगगीसु ॥

द्विशब्दस्य भेदः । अस्यसोः ।

Hs. iii, 120.

दोसिदुवेवेसि^२ द्वे ॥ ५५ ॥

द्विशब्दस्य अस्यसम्भा सह दोसि दुवे वेसि इति त्रय आदेशा
भवति ।

Hs. iii, 119.

दोबु^३ टादौ च^४ ॥ ५६ ॥

द्विशब्दस्य^५ तृतीयादौ परतः दो बु इत्यादेशौ भवतः । चकारा-
ज्जस्यसम्भा सहितस्य च । दोसि । दुवे । वेसि । दो । बु । ठिआ ।
पेच्छ वा । दोसि वेसि इत्यत्र संयोग^६ इत्येकः स्वरूपेण द्वयः ।
इत्यत्र तु द्वये^७ । दुसि । विसि । दोहिं । दोहिं । दोहि ।
इदुतोर्दिः^८ । बूहिं । बूहिं । बूहि । आमि ।

१ R om. the names of the cases.

२ वेसि Tri.^३

३ दोवे Tri.

४ T om. च.

५ T places द्विशब्दस्य after परतः.

६ iv, 25.

७ Pā. i, 1, 48.

८ iv, 53.

एहणहं संख्याया आमोऽविंशतिगे ॥ ५७ ॥

Hs. iii, 123.

संख्याशब्दात्परस्वामो एह एहं इत्यादेशो भवतः । अविंशतिगे ।
विंशत्यादिषु न भवति । दोणह । दोणहं । बुणह । बुणहं । दोसुंतो ।
दोहंतो । दोत्तो । दोप्पो । दोउ । वूसुंतो । वूहंतो । वुत्तो । वूप्पो ।
वूउ । दोसुं । दोसु । वूसुं । वूसु ॥

चिशब्दस्य भेदः ।

तिस्सि चेः ॥ ५८ ॥

Hs. iii, 121.

चिशब्दस्य जस्यसभ्यां सह तिस्सि इत्यादेशो भवति । तिस्सि ।
तिस्सि^१ ।

ती^२ चेः ॥ ५९ ॥

Hs. iii, 118.

चिशब्दस्य टादौ परे तीप्पादेशो भवति । तीहिं । तीहिं^३ । तीहि ।
संयोग इति^४ ह्रस्वः । तिणह । तिणहं । तीसुंतो । तीहंतो । तिन्तो ।
तीप्पो । तीउ । तीसुं । तीसु ॥

ईकारान्तो यामणीशब्दः । जवरामधश्चेति^५ रेफलोपः । ह्रस्वलोपः
इति वर्तमाने ।

क्किपः ॥ ६० ॥

Hs. iii, 48.

क्किपन्तयोरीदृतोर्ह्रस्वो भवति । अपिशब्दवत्प्रक्रिया ॥

उकारान्तसप्तशब्दः । सी । सुगनपि सोरिति^६ सुक् । तक् । जसि ।

डवो उतः ॥ ६१ ॥

Hs. iii, 21.

पुर्णिङ्गादुतः परस्व जसो डिद्वो^७ इति वा भवति । विधानसामर्थ्या-
त्प्रायो लुक् भवति^८ । तरवो । पणे उउडप्पोणीआदेशाः^९ । तरउ ।
तरप्पो । तवणो । एतेषामभावे सुक्^{१०} । तक् । शेषमपिशब्दवत् ॥

ऊकारान्तः खलपुशब्दः । क्किप इति^{११} ह्रस्वः ।

पो वः ॥ ६२ ॥

Hs. i, 231.

असंयुक्तस्त्रानादौ वर्तमानस्याचः परस्व पकारस्य वकारः प्रायो भवति ।

^१ T om. this word.

^२ ति Tri.

^३ R om. this word..

^४ iv, 25.

^५ iv, 32.

^६ iv, 49.

^७ iv, 7.

^८ iv, 26.

^९ iv, 50 and 51.

^{१०} iv, 9.

^{११} iv, 60.

Hs. iv, 308.

लो ऋः ॥ ६३ ॥

पैशाच्या लकारस्य ऋ भवति ।

Hs. iv, 447.

तद्व्यत्ययश्च ॥ ६४ ॥

प्राकृतादिभाषालक्षणानां प्रायो व्यत्ययश्च भवति । इति पैशाच्यामुक्तं^१
 ऋत्वमचापि भवति । वत्वविधानसामर्थ्यात्प्रायो लुङ्ग भवति^२ । प्राय इति
 वचनात् । कपिः । कई । रिपुः । रिक्त । इत्यादी पकारस्य प्रायो लुगेव
 भवति^३ । खळ्वू । खळ्वड । खळ्वओ । खळ्वणो । खळ्वू । शेषं
 तद्व्यत्ययश्च^४ ॥

अकारान्तो भर्तृशब्दः । रेफलोपः^५ । द्वित्वम्^६ । सी ।

Hs. iii, 45.

आरस्सुपि ॥ ६५ ॥

अदन्तस्य सुपि परे आर इति भवति । इति नित्यमारादेशे प्राप्ते ।

Hs. iii, 48.

आ सौ वा ॥ ६६ ॥

अदन्तस्य सौ परे आत्वं वा भवति । इत्याकारादेशे । भत्ता । आरा-
 देशे । भत्तारो । जसि^७ ।

Hs. iii, 44.

उहतां त्वस्वाममि ॥ ६७ ॥

अदन्तानामुत्त्वं तु^८ भवति सुप्रसङ्गावर्जिते अर्थात्सुपि परे । इत्युका-
 रादेशे तद्व्यत्ययश्च । आरादेशे^९ वृक्षशब्दवत् । संबुद्धौ ।

Hs. iii, 39.

उ अदन्तात्^{१०} ॥ ६८ ॥

अदन्तात्परस्याः संबुद्धिर्भेदत्वं^{११} तु^{१२} भवति । हे भत्ता । आ सौ वा^{१३}
 इत्याकारादेशे सौर्लुकि^{१४} । हे भत्ता । आरादेशे^{१५} डोसुकाविति^{१६} विकल्प-
 प्रवृत्तौ । हे भत्तारो । हे भत्तार ॥

प्रथमा^{१७} ॥ भत्ता । भत्तारो ॥ भत्तुणो । भत्तवो । भत्तड । भत्तओ ।
 भत्तू । भत्तारा ॥

^१ पैशाच्युक्तं R. ^२ iv, 26. ^३ R places this sentence after भवति.
^४ iv, 32. ^५ iv, 4. ^६ T om. जसि. ^७ ii, 3. ^८ iv, 65.
^९ T om. this word. ^{१०} iv, 7. ^{११} ii, 3. ^{१२} iv, 66. ^{१३} iv, 6.
^{१४} iv, 65. ^{१५} iv, 10. ^{१६} R om. the names of the cases.

संबुद्धिः ॥ हे भक्त । हे भक्ता । हे भक्तारो । हे भक्तार ॥ हे भक्तुणो ।
हे भक्तवो । हे भक्तउ । हे भक्तओ । हे भक्तू । हे भक्तारा ॥

द्वितीया ॥ भक्तारं ॥ भक्तुणो । भक्तू । भक्तारा¹ ॥

तृतीया ॥ भक्तुणा । भक्तारेण ॥ भक्तूहिं । भक्तूहिँ । भक्तूहि । भक्ता-
रेहिं । भक्तारेहिँ । भक्तारेहि ॥

चतुर्थी ॥ भक्तुणो । भक्तुस्स । भक्तारस्स ॥ भक्तूणं । भक्तूण । भक्ता-
राणं । भक्ताराण ॥

पञ्चमी ॥ भक्तुणो । भक्तूहिंतो । भक्तुत्तो । भक्तूओ । भक्तूउ । भक्तारा ।
भक्ताराहि² । भक्ताराहिंतो । भक्तारत्तो । भक्ताराओ । भक्ताराउ ॥
भक्तुसुंतो । भक्तूहिंतो । भक्तुत्तो । भक्तूओ । भक्तूउ । भक्तारासुंतो ।
भक्तारेसुंतो² । भक्ताराहिंतो । भक्तारेहिंतो² । भक्तारत्तो । भक्ताराओ ।
भक्ताराउ ॥

चतुर्थीवत्षष्ठी ॥

सप्तमी ॥ भक्तुस्मि । भक्तारे । भक्तारस्मि ॥ भक्तूसुं । भक्तूसु । भक्ता-
रेसुं । भक्तारेसु ॥

पितृशब्दस्य भेदः ।

संज्ञायामरः ॥ ६९ ॥

Hs. iii, 47.

अदन्तास्य सुपि परे अर इति भवति संज्ञायां विषये । आ सो वेति³
विकल्पप्रवृत्तौ । पिआ । सोर्लुगिति⁴ पचे । पिअरो । संबुद्धिवर्जिते सुपि
परे वृषशब्दवत् । संबुद्धौ ।

नाम्नि डरं ॥ ७० ॥

Hs. iii, 40.

अदन्तात्परस्याः संबुद्धेर्भित्⁵ अरं इति तु⁶ भवति नाम्नि संज्ञायां
विषये । हे पिअरं । ड अदन्तादिति⁷ डदिशे । हे पिअ । आ सौ
वेत्याकारादिशे⁸ सोर्लुकि⁹ । हे पिआ । बाङ्गलकाङ्गादिशडरमादिशयोरा
सौ वेत्येतन्न प्रवर्तते । प्रवृत्तौ लात्वकरणसामर्थ्याद्विलोपाभावे¹⁰ एकप-
दत्वात्संध्यभावे¹¹ च पिआअ पिआअरं इत्यनिष्टरूपप्रसङ्गः । सर्वाभा-
वपथे संज्ञायामर इत्यरादिशे¹² डोसुको तु संबुद्धेरिति¹³ विकल्पप्रवृत्तौ ।

¹ T places this word before भक्तुणो .

² R om. this word.

³ iv, 66.

⁴ iv, 6.

⁵ iv, 7.

⁶ ii, 3.

⁷ iv, 68.

⁸ iv, 66.

⁹ iv, 6.

¹⁰ iv, 7.

¹¹ iii, 2.

¹² iv, 69.

¹³ iv, 10.

हे पिअरो । हे पिअर । अच यथादर्शनं सर्वेषामधुकारप्राप्त्यर्थादुक्तं
स्वस्वामनीत्यच¹ अतामिति बज्रवचनात् अस्यसकृदसिद्धसटाभिस्तथ्यस-
मुत्पु² । पिउणी । पिउणा । पिउहिं । पिउसुं । इत्यादि तदशब्दवद्ब्रह्मम् ॥
इत्यजन्ताः पुर्णिङ्गाः परिसमाप्ताः³ ॥

FIFTH SECTION.

अथाजन्ताः स्त्रीलिङ्गा उच्यन्ते ॥
प्रश्न इति स्थिते ।

Hs. ii, 75.

अणान्नहृत्तृदणां गहः ॥ १ ॥

अ ण्य ल हृ कृ ण्य इत्येतेषां गहादेशो भवति ।

Hs. i, 35.

स्त्रियामिमाञ्जलिगाः ॥ २ ॥

इमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दाः स्त्रीलिङ्गे वा प्रयोक्तव्याः । इति
स्त्रीलिङ्गतायां टाप⁴ । बज्रलाधिकारादेकपदेऽपि⁵ नित्यं सवर्णदीर्घः⁶ ।
सोर्लुक्⁷ । पणहा । अस्यसोः ।

Hs. iii, 27.

शोशू⁸ स्त्रियां तु ॥ ३ ॥

स्त्रीलिङ्गात्परौ अस्यसो शिदोत्त्वमुत्वं च स्वापद्येते⁹ । शित्त्वमिका-
रोकारान्तार्थम्¹⁰ । पणहाओ । पणहाड । पचे सुक्¹¹ । पणहा । संजुओ ।

Hs. iii, 41.

टापो डे ॥ ४ ॥

टावन्तात्परस्याः संबुद्धेर्चिदेत्वं¹² तु¹³ भवति । हे पणहे । पचे सोर्लुक्¹⁴ ।
हे पणहा । अमि । अम इति¹⁵ मकारो बिन्दुर्लिति¹⁶ बिन्दुश्च¹⁷ ।

Hs. iii, 38.

स्वरस्य बिन्दुमि ॥ ५ ॥

बिन्दौ अमि च परे स्वरस्य ब्रह्मी भवति । अम इति¹⁸ मकारादेशस्य
बिन्दुर्लिति¹⁹ बिन्दुभावादम उपादानं बिन्दावित्थेव सिद्धे²⁰ बाज्र-
कप्रयुक्तं ब्रह्मस्य कृषिक्रिमपि पाषिकत्वममि परे न कृषिदपि मा
भूदिति । पणहं । तृतीयाषष्ठीसप्तमीचतुर्थेकवचनेषु²¹ ।

¹ iv, 67.² R om. भस्.³ T om. this word.⁴ Pā. iv, 1, 4. ⁵ iii, 1 and 2. ⁶ Pā. vi, 1, 101. ⁷ iv, 6.⁸ शोशू Tri. ⁹ T om. तु; ii, 3. ¹⁰ ii, 5. ¹¹ iv, 9. ¹² iv, 7.¹³ ii, 3. ¹⁴ iv, 6. ¹⁵ iv, 11. ¹⁶ iii, 10. ¹⁷ R om. च.¹⁸ iv, 11. ¹⁹ iii, 10. ²⁰ R adds अमोऽमुपादानं. ²¹ षष्ठेक° R.

टाङ्ङिसाम् ॥ ६ ॥

Hs. iii, 29.

स्त्रीलिङ्गात्परेषां टा ङि ऊस् इत्येतेषां स्थाने शित¹ च आ इ ए इत्यादेशा भवन्ति । इति चतुर्विंशतिप्रतिष्ठे ।

नातश्शा ॥ ७ ॥

Hs. iii, 30.

स्त्रीलिङ्गादाकारान्तात्परेषां ऊसिटाङ्ङिऊसां श्रावं न भवति । पयहान्न । पयहाइ । पयहाए । ऊसी । स्त्रियामिति वर्तमाने ।

ऊसेश्शशशिसे ॥ ८ ॥

Hs. iii, 29.

स्त्रीलिङ्गात्परेषां ऊसेः शितश्चत्वार¹ च आ इ ए इत्यादेशास्तु² भवन्ति । नातश्चेति³ श्रादेशश्च प्रतिषेधः । पयहान्न । पयहाइ । पयहाए । पयहा-
हिंतो । इत्यादि । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति⁴ प्राप्तो⁵ याद्⁶
वाङ्मलकान्न भवति । एवमन्यत्रापि प्राप्तस्य निवर्तनीयस्य निवर्तका-
काराभावे इदमेव निवर्तकं वेदितव्यम् ॥

सर्वाशब्दस्य भेदः । चतुर्थीबहुवचने ऊसे ऊमित्यामि⁷ अकारान्ता-
भावेऽप्यामां ऊसिमिति⁸ बहुवचनाद्धेसिञ्चादेशे । सञ्जेसिं । पचे । सञ्जाणं ।
सञ्जाण । सञ्जासं इति तु सिञ्चावस्थायां स्वरस्य विग्रहमिति⁹ वृत्तः । शेषं
पयहाशब्दवत् । एवं एकाकारमाशब्दी । पुहुमादि पयहाशब्दवत् ॥

वचिशब्दस्य भेदः । प्रायो लुगिति¹⁰ चकारस्य लुक् । सुगनपि
सोरिति¹¹ सोर्लुक् । अस्यसोः¹² । शोशू स्त्रियां त्विति¹³ शोश्चादेशौ ।
पचे लुक्¹⁴ । उभयत्रापि शित्वादीर्घः¹⁵ । ररिओ । ररिउ । ररि¹⁶ । संनुञी ।
डोह्लुकाविति¹⁷ लुकि । हे ररि । पचे¹⁸ सोर्लुकि¹⁹ । हे ररि । टादौ
शशशिसे इति चत्वारोऽपि²⁰ । ररिअ । इत्यादि । भिस्मस्यस्यु ।

¹ ii, 5. ² ii, 3. ³ v, 7. ⁴ ii, 2. ⁵ T om. this word.

⁶ Pā. vii, 3, 113. ⁷ iv, 17. ⁸ iv, 34. ⁹ v, 5.

¹⁰ iv, 26. ¹¹ iv, 49. ¹² R om. इति सोर्लुक् । अस्यसोः .

¹³ v, 3. ¹⁴ iv, 9. ¹⁵ ii, 5. ¹⁶ R om. this word. *

¹⁷ iv, 10. ¹⁸ R om. this word. ¹⁹ सोर्लुक् T; iv, 6.

²⁰ v, 6.

इकुतोर्दिः¹। ररंहिं। इत्यादि। ऊसि। दिर्दोत्तोबुऊसी²। ररंहितो।
इत्यादि। द्विचिशब्दी पुर्णिङ्गवत्। तिस्रादेशस्यापि³ स्थानिवद्भावेन⁴
तिथितोच्चादेशी⁵ ॥

ईकारान्तो लक्ष्मीशब्दः। सृष्टादाविति⁶ छः। शेषादेशश्चेति⁷ द्वित्वम्।
सौ असशसोश्च।

Hs. iii, 28.

आदीतस्सोश्च ॥ ९ ॥

स्त्रियामीकारान्तात्परस्य सोश्चकाराजसशसोश्च आत्वं तु⁸ भवति।
लो ऋ इति⁹ ऋत्वम्। ऋच्छीआ¹⁰। पञ्चे सोर्लुक्¹¹। ऋच्छी। ऋच्छीआ।
शोश्चादेशयोः¹²। ऋच्छीओ। ऋच्छीउ। संबुद्धौ।

Hs. iii, 42.

ह्रस्वलीदूतः ॥ १० ॥

संबुद्धावीदूतोर्लानुबन्धो¹³ ह्रस्वो भवति। सोर्लुक्¹⁴। हे ऋच्छि।
विषयभेदे सत्यपि आदीतस्सोश्चेत्येतस्मिन्प्रवृत्ते¹⁵ संनिपातलक्षणो विधिर-
निमित्तं तद्विघातश्चेति¹⁶ ह्रस्वस्य बाधप्रसङ्गाद्विरोधे सति विशेषेण
विहितत्वेन¹⁷ प्रथमं ह्रस्वो भवति। पश्चादादीतस्सोश्चेत्येतत्प्राप्त्यभावात्¹⁸
प्रवर्तते इति केचिदाहुः। अन्ये तु आदीतस्सोश्चेत्यस्य वैकल्पिकत्वेन
तदभावे ह्रस्वविधानस्य चरितार्थत्वादादौ इत्येतदेव प्रथमं प्रवर्तते।
तच्च च संनिपातलक्षणह्रस्वाभावे हे ऋच्छीआ इति रूपमित्याहुः। अग्नि।
स्वरस्य बिम्बमीति¹⁹ ह्रस्वः। ऋच्छिं। शेषं वचिशब्दवत् ॥

श्रीशब्दस्य भेदः।

Hs. ii, 104,
106.

हर्षामर्षश्रीहीक्रियापरामर्शकृत्तदिष्ट्यार्हे ॥ ११ ॥

हर्षादिषु हे इत्यत्र च संयुक्तस्यान्यहलः प्रागित्वं भवति। शोस्सजिति²⁰
सम्। सिरि ॥

¹ iv, 53. ² iv, 22. ³ Pā. vii, 2, 99. ⁴ Pā. i, 1, 56.⁵ iv, 58 and 59. ⁶ iv, 2. ⁷ iv, 4. ⁸ ii, 3. ⁹ iv, 63.¹⁰ T om. this word. ¹¹ iv, 6. ¹² v, 3. ¹³ ii, 4.¹⁴ iv, 6. ¹⁵ v, 9. ¹⁶ Paribhāṣhendūśekhara, 85.¹⁷ विशेषविहितं R. ¹⁸ °चेत्येतत्प्राप्त्यभावात् R, °चेत्येतत्प्रवृत्त्यभा-
वात् T. ¹⁹ v, 5. ²⁰ iv, 29.

उकारान्तस्वशब्दः । न इति¹ णत्वम् । तणू । वचिशब्दवत् । वोतो
गुणवचनादिति² ङीषि ।

तन्व्याभे ॥ १२ ॥

Hs. ii, 113.

तन्व्याभा वोतो गुणवचनादिति² ङीषन्तास्तेषु तन्व्याभेषु संयुक्तस्याप्य-
हसः प्रागुत्वं भवति । तणुवीक्षा । लक्ष्मीशब्दवत् ॥
भूशब्दस्य भेदः । स्वार्थे तु कञेति वर्तमाने ।

दुमञ्जडमञ्जौल³ भुवः ॥ १३ ॥

Hs. ii, 167.

भूशब्दात्स्वार्थे उमञ्ज अमञ्ज इत्येती⁴ ङितौ⁴ भवतः । लिप्तान्निष्ठम्⁵ ।
भुमञ्जा । भमञ्जा ॥
अकारान्तः स्वशब्दः । ङीपः प्राप्ती⁶ ।

स्वसृगाङ्गाल् ॥ १४ ॥

Hs. iii, 35.

स्वसादेर्ङिच्च⁷ लिच्च⁸ आप्रत्ययो भवति । ससा । ससाञो । ससाउ ।
एवं णणंदा । दुहिष्ठा ॥
मातृशब्दस्य भेदः ।

मातुराञ्जरा⁹ ॥ १५ ॥

Hs. iii, 46.

मातृशब्दस्य सुपि परे आ ञ्जरा⁹ इत्येती⁴ भवतः । तत्र वङ्गसाधिका-
राज्यनन्वर्थस्य आ देवतार्थस्य ञ्जरा⁹ इति नियमः । माञ्जा । माञ्जाञो ।
इत्यादि । माञ्जरा⁹ । माञ्जराञो⁹ । तृतीयैकवचने चतुर्थैकवचने च
उवृतां लखाममीत्युत्ते¹⁰ । माऊए । माऊञ । माऊञा । माऊए¹¹ ।
चतुर्थैकवचने । तत एवागौणस्यापि ।

¹ iv, 47. ² Pā. iv, 1, 44. ³ लुमुमय° Tri.¹ and Tri.^{2a},
दुमय° Tri.³; °डमयी Tri.¹ and Tri.^{2a}, °डमञ्जौ Tri.^{2b} and Tri.³,
°डमाञ्जी R and T. ⁴ iv, 7. ⁵ ii, 4. ⁶ In Tri.
the four rules preceding Si. v, 14 treat of the feminine affix
ङीप्. ⁷ iv, 7. ⁸ ii, 4. ⁹ ञ्जरा Tri., आरा R and T.
¹⁰ iv, 67. ¹¹ R om. the three last words and inserts माऊण ।
माऊण.

Hs. i, 135.

इदुन्मातुः¹ ॥ १६ ॥

इतोत्त्वम् । माईणं । माईण ॥

अकारान्तो² नौशब्दः ।Hs. i, 148,
159.

ऐच एङ् ॥ १७ ॥

ऐकारौकारयोरेकारौकारौ यथासंख्यं भवतः । इतिङादेशे प्राप्ते ।

Hs. i, 164.

नाय्यावः ॥ १८ ॥

नौशब्दे ऐच याव इति भवति ।

Hs. i, 229.

आदेस्तु ॥ १९ ॥

शब्दानामादिर्नकारस्य यस्तु³ भवति । यावा । नावा ॥

इति स्त्रीलिङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

SIXTH SECTION.

अथ नपुंसकलिङ्गा उच्यन्ते ॥

अकारान्तो गुणशब्दः ।

Hs. i, 34.

क्लीवे गुणगाः ॥ १ ॥

गुणादयो नपुंसके वा प्रयोक्तव्याः । इति नपुंसकलिङ्गतायाम् ।

Hs. iii, 25.

मङ्लुगसंबुद्धेर्नपः ॥ २ ॥

नपुंसकात्परस्य सोर्ङानुबन्धो मकारो लुक् च भवति । असंबुद्धेः ।
संबुद्धेर्न भवति । ऊकारः सानुनासिकोच्चारं ङिदिति⁴ सानुनासिकोच्चा-
रायैः । अकार उच्चारणार्थः । बङ्गलाधिकारादकारान्तात् लुक्⁵ ।
अन्यत्र मङ्लुक्को पर्यायेण भवतः । लुम्बिधानेन च मङ्गा बाध्यमानः सो-
र्ङुगिति⁶ लुगेव प्रतिप्रसूयते । ङोआदेशसु⁷ मङ्गा बाध्यते । गुणं । अस्त्रसोः ।

¹ R and T om. the first letter इ.² अकारान्तो R and T.³ ii, 3.⁴ ii, 6.⁵ iii, 1.⁶ iv, 6.⁷ iv, 7.

त्रिंशद् जश्शस्¹ ॥ ३ ॥

Hs. III, 28.

नपुंसकात्परो असशसो नि इं इङ् इति चीनादेशानापद्यते । त्रिंश-
ङ्कोरेकः सविन्दुकः अपरो कृत्² । न इति³ णत्वम् । गुणाणि । गुणाहं ।
गुणाहं । सुवज्जसोः⁴ श्रुते⁵ इतिविभिरादेशेर्वाधिते । संवुद्धी ।
असंबुद्धेरिति⁶ निषेधात् मळादेशो न भवति । डोसुकाविति⁷ विकल्पे ।
हे गुणो⁸ । पथे सोर्लुकि⁹ । हे गुण । हे गुणाणि । हे गुणाहं । हे गुणाहं ।
शेषं वृषशब्दवत्¹⁰ ॥

सर्वशब्दस्य भेदः । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । शेषं पुङ्क्तिस्सर्वशब्द-
वत् । प्रथमादि गुणशब्दवत् ॥

इकारान्तो दधिशब्दः ।

खघयधभाम् ॥ ४ ॥

Hs. I, 187.

असंबुक्तानामनादौ वर्तमानानामघः परेषां ख घ य ध भ इत्येतेषां
प्रायो हकारो भवति । मङ्गि¹¹ । दहि¹² । लुकि¹³ । दहि । असशसोः
त्रिंशद्जश्शः¹⁴ । दहीणि । दहीहं । दहीहं । संवुद्धी । अनपीति निषेधात्¹⁵
सुङ्गन भवति । असंबुद्धेरिति निषेधात्¹⁶ मङ्गन भवति । सोर्लुक्¹⁷ । हे दहि ।
शेषमग्निशब्दवत् । तृतीयादिव्यक्वचनानायादेशवशीनानादित्वात्¹⁸
बाङ्गलकाह्वानादेशाभावः¹⁹ । द्वित्रिशब्दौ पुङ्क्तिवत् । यामयोशब्दो
दधिशब्दवत् ॥

उकारान्तो बिन्दुशब्दः । लोभे गुणगा इति²⁰ नपुंसकत्वम्²¹ ।

हलि ऊज्जणानाम् ॥ ५ ॥

Hs. I, 25.

ऊ ज ण न इत्येतेषां हलि परे बिन्दुर्भवति । इति नित्यं बिन्दौ प्राप्ते ।

¹ जश्शसो T. ² ii, 6. ³ iv, 47. ⁴ iv, 9. ⁵ iv, 12.

⁶ vi, 2; असंबुद्धाविति R and T. ⁷ iv, 10. ⁸ T adds हे गुणा.

⁹ iv, 6. ¹⁰ वृषवत् T. ¹¹ vi, 2. ¹² दधि R. ¹³ vi, 2.

¹⁴ vi, 3. ¹⁵ iv, 49. ¹⁶ vi, 2. ¹⁷ iv, 6.

¹⁸ *वचनानाखायां R.—iv, 52. ¹⁹ Pā. vii, 1, 75. ²⁰ vi, 1.

²¹ T om. this sentence.

Hs. i, 30.

वर्गेऽन्यः ॥ ६ ॥

बिन्दोर्वर्गे परे प्रत्यासन्नसखीव वर्गस्यान्यसु¹ भवति । बिन्दु² ।
 बिन्दु³ । बिन्दु⁴ । शेषं दधिप्रवत् । खलपूशब्दो बिन्दुप्रवत् ॥
 ऋकारान्तः कर्तृशब्दः । रेफलोपः⁵ । द्वित्वम्⁶ । सौ । आ सौ
 वेत्यात्त्वम्⁷ । मङ्गलुगसंबुद्धेरिति⁸ मङ् । खरख बिन्दुमीति⁹ वृत्तः ।
 कत्तं । लुकि¹⁰ तु । कत्ता । पक्षे आरसुपीत्यारादेशे¹¹ । कत्तारं ।
 जसादिषु । उद्धतां त्वस्वाममीत्युत्ते¹² । कत्तूणि । कत्तूहं । कत्तूहं ।
 आरादेशे¹³ । कत्ताराणि । कत्ताराहं । कत्ताराहं । संबुद्धौ । उ ऋद-
 नादित्यत्ते¹⁴ । हे कत्त । आ सौ वेत्यात्ते¹⁵ सोलुगिति¹⁶ लुक् । हे कत्ता ।
 आरादेशे¹⁷ तु ङोआदेशे¹⁸ । हे कत्तारो । लुकि¹⁹ । हे कत्तार । उकारा-
 देशे²⁰ बिन्दुप्रवत् । आरादेशे²¹ गुणप्रवत् ॥
 इत्यजन्ताः परिसमाप्ताः ॥

SEVENTH SECTION.

अथ हलन्ताः प्रदर्शने²² ॥

रेफान्तः पुङ्क्तिञ्चतुरशब्दः । असप्रसोः ।

Hs. iii, 122.

चतुरो जशसभ्यां चउरोचत्तारोचत्तारि ॥ १ ॥

चतुरशब्दस्य जसप्रसभ्यां सह चउरो चत्तारो चत्तारि इति त्रय
 आदेशा भवन्ति । चउरो । चत्तारो । चत्तारि । भिसादौ ।

Hs. i, 11,
12.

अन्यहलोऽश्रदुदि ॥ २ ॥

शब्देष्वन्यहलो लोपो भवति । अदित्यव्यये उदित्युपसर्गे च न । इति
 रेफलोपः । इदुतोर्दिरिति²³ नित्यं दीर्घे प्राप्ते ।

¹ T om. वर्गस्य.—ii, 3. ² R and T om. this word. ³ बिन्दु R.⁴ बिन्दु T. ⁵ iv, 32. ⁶ iv, 4. ⁷ iv, 66. ⁸ vi, 2.⁹ v, 5. ¹⁰ vi, 2. ¹¹ iv, 65. ¹² iv, 67. ¹³ iv, 65.¹⁴ iv, 68. ¹⁵ iv, 66. ¹⁶ iv, 6. ¹⁷ iv, 65. ¹⁸ iv, 10.¹⁹ iv, 6. ²⁰ iv, 67. ²¹ iv, 65. ²² प्रारभ्यते T. ²³ iv, 53.

चतुरो वा ॥ ३ ॥

Hs. iii, 17.

चतुरशब्दस्योदनास्य भिन्नस्यस्यपि परे दीर्घो वा भवति । चउहिं ।
चऊहिं । चउहिं । चऊहिं । चउहि । चऊहि । चउसुंतो । चऊसुंतो¹ ।
इत्यादि । चऊसुं । चऊसु । चउसुं । चउसु । आमि । एहएहं संख्याया
आमोऽविंशतिगे² । इति एह एहं³ इत्यादेशौ भवतः⁴ । चउएह । चउएहं ॥
मकारान्तः किंशब्दः । सी ।

चतसि च किमो ल्कः ॥ ४ ॥

Hs. iii, 71.

चतसोश्चकारात्सुपि च परे किंशब्दस्य लिट्को⁵ भवति । को ।
तृतीयैकवचने ।

इदमेतत्किंयत्तद्वाष्टो डिणा ॥ ५ ॥

Hs. iii, 69.

एभ्यः सर्वादिभ्योऽदन्तेभ्यः परस्य टावचनस्य डिदिणा⁶ तु⁷ भवति ।
किणा । चतुर्थैकवचने ।

किंयत्तद्वा ङसः⁸ ॥ ६ ॥

Hs. iii, 63.

किंयत्तद्वाः परस्य ङसः शित्सकारो⁹ वा¹⁰ भवति । कास । आमि¹¹ ।

किंतद्वां सश् ॥ ७ ॥

Hs. iii, 62.

किंतद्वां परस्यामः शित्सकारो¹² वा भवति । कास । ङसी ।

म्हा ङसेः ॥ ८ ॥

Hs. iii, 66.

किंयत्तद्वाः परस्य ङसेः म्हा इति तु¹³ भवति । कम्हा ।

किमो डीसडिणो ॥ ९ ॥

Hs. iii, 68.

डीसडिणो इत्यविभक्तिको निर्देशः । किमः परस्य ङसेर्डिती¹⁴ ईस

¹ चऊहि । चऊहिं । चउहि । चउहिं । चऊसुंतो । चउसुंतो R.
² iv, 57. ³ R om. इति एह एहं. ⁴ R om. this word.
⁵ ii, 4. ⁶ iv, 7. ⁷ ii, 3. ⁸ ङस् Tri. ⁹ ii, 5.
¹⁰ T om. वा. ¹¹ T om. आमि and the text and commentary
of vii, 7. ¹² ii, 5. ¹³ ii, 3. ¹⁴ iv, 7.

इणो इति तु¹ भवतः। कीस। किणो। आदेशानामभावपक्षे सर्वशब्दवत्।
सप्तम्येकवचने त्वर्थवशेन विशेषः प्रदर्शिते।

Hs. iii, 65.

डिरिआडाहेडाला काले ॥ १० ॥

कालेऽभिधेये किञ्चित्तद्वयः परो डिः इआ इत्यादेशं डितौ² आहे
आला इत्येतौ च³ वापद्यते। कइआ। काहे। काळा। पक्षे कत्य इत्यादि॥
इदंशब्दस्य भेदः। सौ।

Hs. iii, 72.

इदम इमः ॥ ११ ॥

इदमः सुपि परे इम इत्यादेशो भवति। इति नित्यमिमादेशे प्राप्ते।

Hs. iii, 73.

पुंसि सुना त्वयं स्त्रियामिमिआ ॥ १२ ॥

इदमः सुना सहितस्य पुंसि अयमिति स्त्रियामिमिआ इति च तु⁴
भवति। अयं। इमो। द्वितीयातृतीययोः।

Hs. iii, 77.

टाससि णः ॥ १३ ॥

टसि तृतीयायामसि द्वितीयायां च परत इदमः स्थाने ण इत्यादेशस्तु⁴
भवति। णं। ये। इमं। इमे। येण। येहिं। इमेण। इमेहिं। अमि।

Hs. iii, 75,
78.

इहेणं ड्युमा ॥ १४ ॥

डि अम इत्येताभ्यां सहितस्येदमः स्थाने इह इणं इत्येतौ क्रमेण तु⁴ भवतः।
इणं। इदमेतत्किञ्चित्तद्वय इति⁵ डिणादेशः⁶। णिणा। इमिणा। भिसि⁷।

Hs. iii, 74.

आत्सुप्स्सिंहिस्से⁸ ॥ १५ ॥

इदमः सुपि डिभिसङ्सादेशेषु स्तिं हि स्त इत्येतेषु⁹ च परतः अत्त्वं तु
भवति। भिसम्बन्धुपीत्येत्वम्¹⁰। एहि। चतुर्थ्याम्।

¹ ii, 3. ² iv, 7. ³ T-om. च. ⁴ ii, 3. ⁵ vii, 5.

⁶ डिदिणादेशः R. ⁷ T om. भिसि. ⁸ आत्सुप्स्सिं Tri., R, and T.

⁹ इत्यादेशेषु T. ¹⁰ iv, 16.

तदिदमेतदां सेसिं तु ऊसामा ॥ १६ ॥

He. iii, 81.

तद् इदम् एतद् इत्येतेषां स्थाने ऊस् आम् इत्याभ्यां सह यथासंख्यं
से सिं इत्यादेशो भवतः । से । अत्सुपस्सिंहिस्^१ इत्यन्ते । अस्स । सिं ।
ऊी । इहेणं ञ्मेतोहादेशे^२ । इह । तद्भावे । ऊस्स्यस्सिंमीति^३ चिध्वपि
प्राप्तेषु ।

न त्थः ॥ १७ ॥

He. iii, 76.

इदम् परस्य डिवचनस्य त्यादेशो न भवति । इमस्सिं । इमस्मि ।
अत्सुपस्सिंहिस्^४ इत्यन्ते । अस्सिं । सुप्यन्ते । एसुं । एसु । वैकल्पि-
कादेशाभावे इमादेशः^५ । तच्च सर्वशब्दवत्प्रक्रिया ॥
नकारान्तो राजन्शब्दः । अन्वहलोऽश्रदुदीति^६ नलोपः । सी ।

राज्ञः ॥ १८ ॥

He. iii, 49.

राजन्शब्दस्य नलोपे अन्वस्य सी परे आत्वं वा भवति । प्रायो
लुगिति^७ अकारस्य लुक् । सोर्लुक्^८ । राआ । हे राआ । पथे सोर्लो^९ ।
राओ । हे राओ । हे राओ ।

पुंस्याणो राजवच्चानः ॥ १९ ॥

He. iii, 56.

पुंलिङ्गे वर्तमानस्थानित्यस्य^{१०} स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति । पथे
राजवत्कार्यं च भवति । इत्याणादेशे । राआणो । आणादेशाभावे राज
इत्यकारान्ते च वृषशब्दवत् । तच्च विकल्पवशेन रूपभेदः प्रदर्शयते । असि ।

जशसुडसिडसां णोश् ॥ २० ॥

He. iii, 50.

राजः परेषां जस शस ऊसि ऊस् इत्येषां शानुबन्धो^{११} णो इत्यादेशो
वा भवति ।

^१ vii, 15. ^२ vii, 14. ^३ iv, 35. ^४ vii, 15.
^५ vii, 11. ^६ vii, 2. ^७ iv, 26. ^८ iv, 6. ^९ iv, 7.
^{१०} I.e. अण इति अस्स. ^{११} ii, 5.

H6. iii, 52.

णोणाङिष्विदना जः ॥ २१ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जकारस्य णो णा इत्यादेशयोर्वि-
वचने च परे हकारो वा भवति । राहणो । पचे शित्वाहीर्धे¹ । राआ-
णो । अमि । 37, 819

H6. iii, 53.

इणममामा ॥ २२ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जस्य अम् आम इतिताभ्यां सह
इणं इत्यादेशो वा भवति । राइणं । शसि णोश्² । राइणो । राआणो ।
तृतीयैकवचने ।

H6. iii, 51.

टो णा ॥ २३ ॥

राजनशब्दात्परस्य टावचनस्य णा इत्यादेशो वा भवति³ ।

H6. iii, 55.

डसुडसितां णोणोर्डेण ॥ २४ ॥

डसुडसितावचनानां यो णोणादेशौ तयोः परतो राजनशब्दसंबन्धि-
नोऽना सहितस्य जस्य डिदणित्यादेशो⁴ वा⁵ भवति । रखा । पचे णो-
णाङिष्वितीकारः⁶ । राइणा । पचे । राअणा ।

H6. iii, 54.

भिसभ्यसांसुप्स्वीत् ॥ २५ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जस्य भिस् भ्यस् चां सुप् इत्येतेषु
परेष्ठीकारो वा भवति । राईहि । चतुर्थ्याम् । णोडसि डधि⁷ । रखो ।
णोणाङिष्वितीकारे⁸ । राइणो । पचे । राआणो । भिसभ्यसांसुप्स्वीदि-
तीकारः⁹ । राईसुतो । इत्यादि । डौ । णोणाङिष्वितीकारः¹⁰ । राइम्मि ।
सुपि । भिसभ्यसांसुप्स्वीदितोकारः¹¹ । राईसुं ॥

आत्मनशब्दस्य भेदः । संयोग इति¹² ब्रूयः ।

* 1 ii, 5.

2 vii, 20.

3 भवति वा T.

4 iv, 7.

5 T om. वा.

6 vii, 21.

7 vii, 24.

8 vii, 21.

9 vii, 25.

10 vii, 21.

11 vii, 25.

12 iv, 25.

वात्मभस्मनि पः ॥ २६ ॥

Hs. ii, 51.

आत्मभस्मनोः स्तोः¹ पो वा भवति । द्वित्वम्² । अप्यन् इति स्थिते ।
पुंस्त्राणो राजवद्भान इत्याणादेशः³ । अप्याणो । अन्वहलोऽग्रदिति⁴
नलोपः । राजवद्भावात् राज इत्यात्वम्⁵ । अप्या । आणादेशे ।
अप्याणो । अप्य⁶ इत्यकारान्ते च वृषशब्दवत् । तच्च विशेषः⁷ । राजवद्भा-
वात् टो णा⁸ अश्वसङ्सिङ्सो णोश्चिते⁹ प्रवर्तते । णोणाङ्घ्रिदना
वः¹⁰ । इणममामा¹¹ । भिसभ्यसांसुप्स्वीत्¹² । ङ्सङ्सिटां णोणोर्ङ्ण¹³ ।
इत्येतानि तु न प्रवर्तन्ते । अनासंबन्धत्वात्¹⁴ । अप्याणो चिट्टन्ति । पेच्छ
वा । तृतीयैकवचने ।

टो वात्मनो णिआणइआ ॥ २७ ॥

Hs. iii, 57.

आत्मनः परस्व टावचनस्व णिआ णइआ इत्यादेशो वा भवतः ।
अप्यणिआ । अप्यणइआ । पचे टो णा¹⁵ । अप्याणा । ङ्सङ्सोर्णोश्चि¹⁶ ।
अप्याणो धणं । आगओ वा । पादेशाभावपचे¹⁷ मनयामिति¹⁸ मका-
रलोपः । द्वित्वम्¹⁹ । अत्ता । शेषं पूर्ववत् । अप्यणो अत्तणो इति तु
आत्मन इति सिद्धस्तुपादेशादौ²⁰ ।

अतो डो विसर्गः ॥ २८ ॥

Hs. i, 37.

अकारात्परो विसर्गो ङोआदेशमापद्यते । इति ङोआदेशे द्रष्टव्यम् ॥
दकारान्तसदृशब्दः । अन्वलोपः²¹ । सौ ।

तस्सौ सोऽक्कीवे तदश्च ॥ २९ ॥

Hs. iii, 86.

तदश्चकारादेतदश्च तकारस्व सो परे सकारो वा भवति । अक्कीवे
अनपुंसके । अयं च विकल्पो बाङ्गलकादेतच्छब्द एव । तच्छब्दे तु नित्यम् ।

¹ i, 8. ² iv, 4. ³ vii, 19. ⁴ vii, 2 ; R om. ऽग्रदृ.
⁵ vii, 18. ⁶ अप्या R. ⁷ T om. the passage from राज-
वद्भावात् to विशेषः. ⁸ vii, 23. ⁹ vii, 20. ¹⁰ vii, 21.
¹¹ vii, 22. ¹² vii, 25. ¹³ vii, 24. ¹⁴ I.e. अना (vii, 21).
असंबन्धत्वात्. ¹⁵ vii, 23. ¹⁶ vii, 20. ¹⁷ vii, 26. ¹⁸ iv, 48.
¹⁹ iv, 4. ²⁰ इत्यसिद्धं R.—सुपा° R and T ; vii, 26. ²¹ vii, 2.

Hs. iii, 3.

वैतत्तदोः ॥ ३० ॥

अदन्ताभ्यामेतत्तज्ज्ञां परस्य सोऽर्जो¹ वा भवति । सो । इदमेतत्किञ्चत्तज्ज्ञ
इति² डिणादेशः । तिणा । किञ्चत्तज्ज्ञो ङस इति³ सशादेशे । तास ।
आमि । किञ्चत्तज्ज्ञां सश्रिति⁴ तस्मिन्नेवादेशे । तास । तदिदमेतद्दामिति⁵
सेसिञ्चादेशयोः । से । सिं । ङसौ ।

Hs. iii, 67.

डो तदः ॥ ३१ ॥

तदः परस्य ङसेर्ङिदोत्त्वं⁶ तु⁷ भवति । तो । न्हा ङसेरिति⁸ न्हादेशे ।
तन्हा । ङौ कालेऽभिधेये । ङिरिञ्चाडाहेङाला काले⁹ । तद्वा । ताहे ।
ताळा । वैकल्पिकादेशाभावे सर्वशब्दवत् ।

Hs. iii, 70.

क्वचित्सुपि तदो णः ॥ ३२ ॥

क्वचित्सुपि परे तच्छब्दस्य णसु¹⁰ भवति । क्वचिदिति लक्ष्यागुसारेण ।
णिणा । णेण । णेहिं ॥
यद्शब्दस्य भेदः ।

Hs. i, 245.

आदेर्जेः ॥ ३३ ॥

पदादेर्यस्य ओ भवति । ओ । आमि ङेसिञ्चादेशो¹¹ णशादेशश्च¹² । जेसिं ।
जाणं । जाण । शेषं तच्छब्दवत् ॥
एतद्शब्दस्य भेदः । तस्ती सोऽस्तीव इति¹³ तकारस्य सकारः । वैतत्त-
दोः¹⁴ । एसो । एस । सकारादेशाभावपक्षे¹⁵ प्रायो लुगिति¹⁶ लुक् । एणो ।

Hs. iii, 85.

सुनैसइणमोइणं ॥ ३४ ॥

एतदः सुना सह एस इणमो इणं इत्यादेशा वा भवन्ति । एस । इणमो ।

¹ iv, 7. ² vii, 5. ³ vii, 6. ⁴ vii, 7; किञ्चत्तज्ज्ञो
• ङस इति T. ⁵ vii, 16. ⁶ iv, 7. ⁷ ii, 3. ⁸ vii, 8.
⁹ vii, 10. ¹⁰ ii, 3. ¹¹ iv, 34. ¹² iv, 20. ¹³ vii, 29.
¹⁴ vii, 30. ¹⁵ R om. °देशा°. ¹⁶ iv, 26.

इयं । सुबन्तादेशत्वाच्चिष्यपि लिङ्गेष्वितान्येव रूपाणि । तृतीयैकवचने¹ ।
इदमेतत्किञ्चन इति² ङिणादेशः । एङ्गा । चतुर्थ्याम् । तदिदमेतदा-
मिति³ सेसिञ्चादेशौ । ऊसी ।

एत्तोएत्ताहे ऊसिनैतदः ॥ ३५ ॥

Hs. iii, 82.

एतदो ऊसिना सह एत्तो एत्ताहे इत्येती तु⁴ भवतः । एत्तो । एत्ताहे ।
ऊी । ऊस्त्यस्तिंमि⁵ । एञ्चस्तिं⁶ ।

त्ये डेल्ल ॥ ३६ ॥

Hs. iii, 83.

एतदः त्ये परे डानुवन्धं लानुवन्धं⁷ च एत्वं भवति । अलोऽन्यस्तेत्य-
न्यादेशः⁸ । ङित्वाङ्गिलोपः⁹ । संयोग इति¹⁰ स्वरूपेण ऋस्वः । एत्य ।

एतो म्मावदितौ¹¹ वा ॥ ३७ ॥

Hs. iii, 84.

ङ्यादेशे म्मौ¹² परे एतच्छब्दस्य एत एकारस्य अ इ इत्येती वा
भवतः । अञ्चमि । इञ्चमि । पचे । एञ्चमि । शेषं सर्वशब्दवत् ॥
शरदशब्दस्य भेदः । अन्त्यलोपे¹³ प्राप्ते ।

शरदामल्¹⁴ ॥ ३८ ॥

Hs. i, 18.

शरत्प्रकाराणामन्यहलोऽत्वं भवति । शोस्त्विति¹⁵ सल् ।

शरत्मावृद् ॥ ३९ ॥

Hs. i, 31.

शरत्मावृषी पुंसि प्रयोक्तव्यौ । सरञ्चो । वृचशब्दवत्प्रक्रिया ॥
षकारान्तः प्रावृष्शब्दः । शरत्मावृडिति¹⁶ पुंस्त्वम् । रेफलोपः¹⁷ ।
अतोऽदित्यत्वे¹⁸ प्राप्ते ।

¹ T om. this word. ² vii, 5. ³ vii, 16. ⁴ T om. तु; ii, 3.
⁵ iv, 35. ⁶ एञ्चसि R and T. ⁷ ii, 4. ⁸ Pā. i, 1, 52.
⁹ iv, 7. ¹⁰ iv, 25. ¹¹ Thus Tri.; डेम्मावेती दितौ R,
डेम्मावेत अदितौ T. ¹² म्मौ Tri.¹ and Tri.³, मी Tri.², R, and T. •
¹³ vii, 2. ¹⁴ ०मत् Tri. ¹⁵ iv, 29. ¹⁶ vii, 39.
¹⁷ iv, 32. ¹⁸ iv, 3.

Hs. i, 131.

ऋतुगे ॥ ४० ॥

ऋत्वादिष्वादेशेन उल्लं भवति । प्रायो लुगिति¹ वकारस्य लुक् ।
अन्त्यलोपे² प्राप्ते ।

Hs. i, 19.

दिक्प्रावृषि ॥ ४१ ॥

दिक्प्रावृषोरन्त्यहलः सो भवति । पाउसो । शेषं पूर्ववत् ॥
सकारान्तो यशसशब्दः ।

Hs. i, 32.

क्षमदामशिरोनभो नरि ॥ ४२ ॥

सान्तं नान्तं च शब्दरूपं नरि पुंसि प्रयोक्तव्यम् । दामन् शिरसः
नभस इत्येतान्वर्जयित्वा । इति पुंस्त्वम् । आदेशे इति³ जः । अन्त्यलोपः⁴ ।
जसो ॥
अदसशब्दस्य भेदः ।

Hs. iii, 88.

मुपदसोऽमुः ॥ ४३ ॥

मुपि परे अदसः स्थाने अमु इति भवति । इति नित्यमन्वादेशे प्राप्ते ।

Hs. iii, 87.

अहद्वा मुना ॥ ४४ ॥

अदसः मुना सह अहत् इत्यादेशो वा भवति । तकारस्तावन्मात्रप्रद-
र्शनार्थः । तेन स्त्रियामात्वं न भवति । अह । पचे । अमू⁵ । डौ ।

Hs. iii, 89.

इआऔ म्मौ⁶ ॥ ४५ ॥

अदसो ङिवचनादेशे म्मौ⁶ परे इअ अअ इत्यादेशो वा भवतः ।
इअम्मि । अअम्मि । पचे । अमुम्मि⁷ । शेषं तद्वशब्दवत् ॥

इति पुर्विङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

¹ iv, 26.² vii, 2.³ vii, 33.⁴ vii, 2.⁵ vii, 43.⁶ Thus Tri. ; मौ R and T ; iv, 30.⁷ vii, 43.

EIGHTH SECTION.

अथ स्त्रीलिङ्गाः प्रदर्शने ॥

रेफान्तो गिरशब्दः¹ । अन्यलोपे² प्राप्ते ।

रो रा ॥ १ ॥

Hē. i, 16.

स्त्रीलिङ्गस्थान्यरेफस्य रा इत्यादेशो भवति । गिरा । पण्हाशब्दवत् ॥
मकारान्तः किंशब्दः । सौ । त्रतसि च किमो ल्कः³ । इति कादेशः ।
टाप⁴ । जसादिषु ।

किंयत्तदोऽस्वमामि सुपि ॥ २ ॥

Hē. iii, 33.

सुञ्जमञ्चावर्जिते सुपि परे किंयत्तदः स्त्रियां ङीव्वा भवति । कीञ्चो ।
अमि ङोप्प्रतिषेधात्कः । चतुर्थ्येकवचने अनदन्तत्वेऽपि बङ्गलाधिकारात्⁵
किंयत्तङ्गो ङस इति⁶ सशादेशे । कीस । कास ।

ईतस्सेस्सा⁷ ॥ ३ ॥

Hē. iii, 64.

ईकारान्तेभ्यः किंयत्तङ्गः परस्य ङसः से⁸ स्सा इति वा भवति ।
कीसे⁹ । संयोग इति¹⁰ ह्रस्वः । किस्सा¹¹ । आमि । अस्वमामीति
निषेधात्¹² ङीञ् भवति । आमामिति¹³ बङ्गवचनाङ्गुसिंआदेशः सशा-
देशश्च¹⁴ । केसिं । कास । ङौ । अनिदमेतदस्त्विति¹⁵ हिंआदेशः । तच्च
बाङ्गलकादेव किंयत्तदोऽस्वमामीति¹⁶ ङीञ् भवति । काहिं । टाबन्ते
शेषं पण्हाशब्दवत् । ङीबन्ते लक्ष्मीशब्दवत् ॥

इदंशब्दस्य भेदः । पुंसि मुनेति¹⁷ इमिआदेशः । इमिआ । पणे । इदम
इम इतीमादेशः¹⁸ । इमा । तच्च ।

¹ गीर्० R and T. ² vii, 2. ³ vii, 4. ⁴ Pā. iv, 1, 4.
⁵ iii, 1. ⁶ vii, 6. ⁷ ईतस्सेसार Tri. ⁸ ङसेः स्ति R and T.
⁹ किस्ति R and T. ¹⁰ iv, 25. ¹¹ T places किस्सा before संयोग.
¹² viii, 2. ¹³ iv, 34. ¹⁴ vii, 7. ¹⁵ iv, 36. ¹⁶ viii, 2.
¹⁷ vii, 12. ¹⁸ vii, 11.

Hs. iii, 32.

पुंसोऽजातेर्जीव्वा ॥ ४ ॥

अजातिवाचिनः पुंस्त्रिंशत्स्त्रियां वर्तमानात् ऊप्प्रत्ययो वा¹ भवति ।
इति विशेषेण प्राप्तं ऋज्जाधिकाराच्च² विशेषे यं³ भवति । इमीओ ।
इमीए । इमीणं । इत्यादि । द्वितीयातृतीययोश्चासि ए इति⁴ णादेशः ।
यं । णिं वा । इहेणं ङ्यमेतीणमादेशे⁵ । इणं । भिस्सुपोः । अत्सुपस्सिंहिस्ते⁶
इत्यन्ते तु । आहि । आसु⁷ । चतुर्थ्यां सेसिंडेसिआदेशाः⁸ । ऊ । इहेणं
ङ्यमेतीहादेशे⁹ । इह । शेषं सर्वशब्दवत् ॥

भवारान्तः ककुभ्शब्दः ।

Hs. i, 17,
21.

हः क्षुत्ककुभि ॥ ५ ॥

क्षुध् ककुभ् इत्येतयोरन्यहलो हकारो भवति । प्राथो लुक्¹⁰ । कचहा ॥
धकारान्तः क्षुध्शब्दः । ख इति वर्तमाने ।

Hs. ii, 3.

झः ॥ ६ ॥

ञकारस्य खो भवति । इति खत्वे प्राप्तं सृहादिवाच्यः¹¹ । हः
क्षुत्ककुभीति¹² हत्वम् । कुहा ॥

दकारान्तसदृशब्दः । सी । तस्सी सोऽस्त्रीवे¹³ । इति सकारः । सा ।
जसादिषु किञ्चब्दवत् । चतुर्थ्याम् । तदिदमेतदामिति¹⁴ सेसिंआदेशौ ।
से । सिं । क्वचित्सुपि तदो णः¹⁵ । णं । तं । णाए । ताए । णाहि । ताहि ॥

यद्शब्दः किञ्चब्दवत् । आमि न सशादेशः¹⁶ । जा¹⁷ ॥

एतद्शब्दस्य भेदः । सी । सुनैसङ्णमोइण¹⁸ । पचे । तस्सी स इति¹⁹ सकारः ।
एसा । प्राथो लुगिति²⁰ लुकि । एआ । चतुर्थ्याम् । तदिदमेतदामिति²¹

¹ T om. वा.² iii, 1.³ Pā. vi, 4, 148.⁴ vii, 13.⁵ vii, 14.⁶ vii, 15.⁷ आसु R.⁸ सेस्ति° R,⁹ सेस्ति° T.—vii, 16; iv, 34.¹⁰ vii, 14.¹¹ iv, 26.¹² iv, 2.¹³ viii, 5.¹⁴ vii, 29.¹⁵ vii, 16.¹⁶ vii, 32.¹⁷ vii, 7.¹⁸ T om. जा.¹⁹ vii, 34.²⁰ vii, 29.²¹ iv, 26.²² vii, 16; R om. चतु° to °मिति .

सेसिंआदेशौ । से । सिं । एआणं । डोपि¹ । एईणं । डसी । एत्तोएत्ताहे
डसिनैतदः² । एत्तो । एत्ताहे । शेषं सर्वशब्दवत् ॥

प्रतिपदशब्दस्य भेदः ।

प्रतिगेऽप्रतीपगे ॥ ७ ॥

Hs. i, 208.

प्रत्यादिषु तवर्गस्य डो भवति । अप्रतीपगे । प्रतोपादिषु न भवति ।

तु समृद्धादौ ॥ ८ ॥

Hs. i, 44.

समृद्धादिष्वादेरवर्णस्य दोर्घस्तु³ भवति ।

अवियुति स्त्रियामाल् ॥ ९ ॥

Hs. i, 15.

स्त्रीलिङ्गस्यान्यहलो लिदात्त्वं⁴ भवति । अवियुति । वियुच्छब्दे न
भवति । रेफलोपः⁵ । पो व इति⁶ बलम् । पाडिवआ । पडिवआ ॥

तकारान्तः सरित्शब्दः । अवियुति स्त्रियामालित्याकारः⁷ । सरिआ ॥

सकारान्तोऽप्सरसशब्दः ।

स आयुरप्सरसोः ॥ १० ॥

Hs. i, 20.

अनयोरन्यहलः सो वा भवति ।

य्यश्चत्सप्सामनिश्चले ॥ ११ ॥

Hs. ii, 21.

निश्चलवर्जिते य्य च त्स प्स इत्येतेषां ङो⁸ भवति । अच्छरसा ।
पक्षेऽन्यलोपः⁹ । अच्छरा । बहुवर्धवाचित्वात्सर्वत्र बहुवचनमेव । अच्छर-
साषो । अच्छराओ । अप्सरा इत्यपि दर्शनात्प्रायिकबहुत्वमिति¹⁰
चीरस्वामी ॥

अदसशब्दस्य भेदः । सौ । अहदा सुनेति¹¹ अहदादेशः । सुवन्नादे-
शत्वात्¹² तपरकरणाद्वा टाञ्च¹³ भवति । अह । पक्षे¹⁴ । सुष्यदसोऽमुः¹⁵ ।
अमू । शेषं तनुशब्दवत् ॥

इति स्त्रीलिङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

¹ viii, 4; R places डोपि before एआणं. ² vii, 35. ³ ii, 3.
⁴ ii, 4. ⁵ iv, 32. ⁶ iv, 62. ⁷ viii, 9. ⁸ ङो T. ⁹ vii, 2.
¹⁰ This quotation occurs actually in Kshīrasvāmin's commentary
on the *Amarakōśa*, edited by Borooah, p. 68 (i, 1, 51). ¹¹ vii, 44.
¹² T adds वा. ¹³ Pā. iv, 1, 4. ¹⁴ T om. this word. ¹⁵ vii, 43.

NINTH SECTION.

अथ नपुंसकलिङ्गाः प्रदर्शयेत्¹ ॥

चतुर्शब्दः पुलिङ्गवत् । मकारान्तः किंशब्दः । स्वमोः ।

Hē. iii, 80.

किं किं ॥ १ ॥

क्लीवे वर्तमानः किंशब्दः स्वमा सहितः किमेव भवति । अन्यत्र कादेशः² । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । अन्यत्र पुलिङ्गवत् ॥

इदंशब्दस्य भेदः ।

Hē. iii, 79.

क्लीवे स्वमेदमिणमिणमो ॥ २ ॥

नपुंसकस्त्रेदंशब्दस्य सु अम् इत्येताभ्यां सहितस्य इदं इयं इणमो इत्यादेशा भवन्ति । इदं । इयं । इणमो । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । शेषं पुलिङ्गवत् ॥

यत्तदेतदामन्त्यलोपे³ प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । अन्यत्र पुलिङ्गवत् । अं । तं । एस । इणमो । इयं । एअं । इत्यादि ॥

सकारान्तो धनुसशब्दः ।

Hē. i, 22.

धनुषि वा⁴ ॥ ३ ॥

धनुसशब्देऽन्यहलो हो वा भवति । न इति⁵ णत्वम् । धणुहं । धणुं । सकारान्तलेऽपि⁶ बाङ्गलकान्नपुंसकत्वम् ॥

अदसशब्दस्य भेदः ।

अहद्वा सुना⁷ । अह । सुप्यदसोऽसुः⁸ । अमु ॥

इति हलन्ताः परिसमाप्ताः ॥

¹ उच्यन्ते T.² vii, 4.³ vii, 2.⁴ हः T.⁵ iv, 47.⁶ vii, 42.⁷ vii, 44.⁸ vii, 43.

TENTH SECTION.

युष्मद्शब्दस्य भेदः ॥

सी ।

युष्मत्सुना तुवंतुं तुमंतुह ॥ १ ॥

Hs. iii, 90.

युष्मच्छब्दः सुना सहितः तुवं तुं तुमं तुह इति चतुर आदेशान्नाप्नोति ।
तुवं । तुं । तुमं । तुह । तं इति तु त्वमित्यस्य सिद्धस्य लवरामधश्चेति¹
वक्षोपे द्रष्टव्यम् । जसि ।

जसा भेतुभेतुह्येतुम्² ॥ २ ॥

Hs. iii, 91.

युष्मज्जसा सह भेआदिपञ्चकमापद्यते³ ।

वा ओ⁴ म्हञ्जौ ॥ ३ ॥

Hs. iii, 104.

युष्मदादेशसंबन्धिनो द्विषक्तस्य भकारस्य⁵ म्हञ्ज इत्येती वा भवतः ।
इति तुम्भे तुम्भ⁶ इत्यनयोर्विकल्पेन म्हञ्जौ प्रत्येकं भवतः । भे । तुम्भे⁷ ।
तुम्हे । तुम्जौ । तुम्हे । उम्हे । तुम्भ⁸ । तुम्ह । तुम्ज । इति नव रूपाणि ।
जसि ।

अमा तुमेतुए च ॥ ४ ॥

Hs. iii, 92.

युष्मदमा सह तुमे तुए इत्येती चकारात्तुवमादि चतुष्टयं⁹ चापद्यते ।
तुमे । तुए । तुवं । तुं । तुमं । तुह । इति षट् । तं इति तु त्वमित्यस्य
वक्षोपे¹⁰ स्वरस्य बिन्दमीति¹¹ ह्रस्वे च द्रष्टव्यम् । जसि ।

शसा वो च ॥ ५ ॥

Hs. iii, 93.

युष्मच्छसा सह वो इति चकारात् भे¹² इत्यादींश्चादिशानापद्यते ।
षो । भे । तुम्भे¹³ । तुम्हे । तुम्जौ । तुम्हे । उम्हे । तुम्भ¹⁴ । तुम्ह ।
तुम्ज । इति दश । तृतीयैकवचने ।

¹ iv, 32. ² भे° Tri.¹ and Tri.³, हे° Tri.², R, and T; °तुम्भे° Tri.¹ and Tri.³, °तुम्भे° Tri.², °तुम्हे° R and T; °उम्हेतुम्भ Tri.³, °तुम्भेतुम्भ Tri.¹, °तुम्भेउम्हेतुम्भ Tri.², °उम्हेतुम्ह R, °तुम्हउम्हे T. ³ हे° R and T. ⁴ ओ° Tri.¹ and Tri.³, हुहो Tri.², R, and T. ⁵ हकारस्य R and T. ⁶ तुम्हे तुम्ह R and T; see Pischel, *de gr. Pr.*, p. 3. ⁷ हे । तुम्हे R and T. ⁸ तुम्ह R and T. ⁹ x, i. ¹⁰ iv, 32. ¹¹ v, 5. ¹² हे R and T; x, 2 and 3. ¹³ हे । तुम्हे R and T. ¹⁴ तुम्ह R and T.

Hs. iii, 94.

टा भेतेदेदितुमंतुमइ¹ ॥ ६ ॥युष्मट्वाचनेन सह भे² इत्यादि पञ्चकमापद्यते³ ।Hs. iii, 94,
101.डिटाभ्यां तुमएतइतएतुमाइतुमे⁴ ॥ ७ ॥

युष्मत् डिटाभ्यां सह तुमए इत्यादि पञ्चकं चापद्यते । भे⁵ । ते । दे ।
दि । तुमं । तुमइ । तुमए । तइ⁶ । तए⁷ । तुमाइ । तुमे । इति दश⁸ ।
भिसि ।

Hs. iii, 95.

भिसा भेतुब्भेद्युब्भेद्युहेहितुयेहि⁹ ॥ ८ ॥

युष्मन्निसा सह भे¹⁰ इत्यादीनि पञ्च¹¹ । तुब्भेहि उब्भेहीत्यनयोर्वा¹²
ब्भो¹³ म्हज्झाविति¹⁴ म्हज्झादेशयोश्चत्वारि च रूपाण्यापद्यते¹⁵ । भे ।
तुब्भेहि¹⁶ । तुम्हेहि । तुम्भेहि । उब्भेहि¹⁷ । उम्हेहि । उम्भेहि । उय्हेहि ।
तुयेहि । इति नव । डसि ।

Hs. iii, 99.

तुब्भोब्भोय्हतइतुहंतुहंतुवतुमंतुमेतुमाइतुमोदेतेदि-
तुइए¹⁸ डसा ॥ ९ ॥

युष्मत् डसा सह तुब्भाद्यष्टादशकमापद्यते¹⁹ । तुब्भोब्भयोर्वा²⁰
म्हज्झी²¹ । तुब्भ²² । तुम्ह । तुम्भ । उब्भ²³ । उम्ह । उम्भ । उय्ह ।
तइ । तुहं । तुह²⁴ । तुम्हं²⁵ । तुव । तुम । तुमे । तुमाइ । तुमो । दे । ते ।
दि । तु । इ । ए । इति द्वाविंशतिः । आमि ।

¹ भे° Tri.³, हे° Tri.¹, Tri.², R, and T.² हे R and T.³ Read षट्ठमा° (?). ⁴ °तुइ° Tri.², Tri.³, and R; °तुए° the same and T.⁵ हे R and T.⁶ तुइ R and T.⁷ तुए R.⁸ Read इत्येकादश° (?). ⁹ Thus Tri.¹ and Tri.³; हेतुहहेद्युहहेद्यु° R and T.¹⁰ हे R and T.¹¹ T adds आपद्यते.¹² तुहहेहि उहहेहीत्य° R and T.¹³ हुहो R and T.¹⁴ x, 3.¹⁵ रूपाणि भवन्ति T.¹⁶ हे । तुहहेहि R and T.¹⁷ उहहेहि R and T.¹⁸ Thus Tri., तुहहोहहोय्ह° R and T; °तुइतुहंतुहं° T;¹⁹ °तुम्हं° Tri.¹ and Tri.², °तुम्ह° Tri.³, R, and T.²⁰ तुहहाद्य° R and T.²¹ तुहहोहहयोर्वा R and T.²² x, 3.²³ तुहह R and T.²⁴ उहह R and T.²⁵ तुह । तुहं T.²⁶ तुम्ह R and T.

उम्हाणतुब्भंतुब्माणतुमाणतुवाणतुहाणतुब्भवो-
भेत्वामा¹ ॥ १० ॥

Hs. iii, 100.

युष्मदामा सह उम्हाणादि दशकमापद्यते । तुब्भं तुब्माण तुब्भ²
इत्येतेषां वा म्हज्झी³ । उम्हाणतुब्माणतुमाणतुवाणतुहाणानां⁴ क्वासु-
पोरिति⁵ बिन्दुविकल्पः । उम्हाणं । उम्हाण । तुब्भं । तुम्हं । तुज्झं⁶ ।
तुब्भाणं । तुब्भाण⁷ । तुम्हाणं । तुम्हाण । तुज्झाणं । तुज्झाण । तुमाणं ।
तुमाण । तुवाणं । तुवाण । तुहाणं । तुहाण । तुब्भं⁸ । तुम्ह । तुज्झ ।
वो । भे⁹ । तु । इति त्रयोविंशतिः । डसौ ।

तुब्भतर्हितोतुय्ह¹⁰ डसिना ॥ ११ ॥

Hs. iii, 97.

युष्मत् डसिना सह तुब्भं¹¹ तर्हितो तुय्ह इति त्रीणि रूपाण्यापद्यते ।
तुब्भेत्यस्य¹² वा म्हज्झी¹³ । तुब्भं¹⁴ । तुम्ह । तुज्झ । तर्हितो । तुय्ह ।
अथ डसौ परे प्रकृत्यादेशा उच्यन्ते ।

तुतुड¹⁵ डिम्डसौ ॥ १२ ॥

Hs. iii, 96,
102, 103.

डिप् सप्तमी । सप्तम्यां डसौ च परतो युष्मद्यथासंख्यं तु तुइ
इत्येतावापद्यते । डिम्डस्योर्यथाप्राप्तं तुवादय आदेशा भवन्ति ।

तुवतुमतुहतुब्भं¹⁶ ॥ १३ ॥

Hs. iii, 96,
102, 103.

डिपि डसौ च परे युष्मत् तुव तुम तुह तुब्भं¹⁷ इति चत्वार्यापद्यते ।
तुब्भेत्यस्य¹⁸ वा म्हज्झी¹⁹ । डिम्डस्योर्यथाप्राप्तमेव²⁰ । ईप्सितयथासंख्य-

¹ तुम्हाण° Tri.; °तुम्ह° (without *anusāra*) R and T;
°तुम्हाण° R and T; °तुवाणतुमाण° Tri.¹ and Tri.²; °तुम्हवोहे°
R and T. ² तुम्ह तुम्हाण तुम्ह R, तुम्ह तुम्हाण इत्यनयोर्वा T.

³ x, 3.—T adds इति म्हज्झादेशी. ⁴ उम्हाणतुम्हाण° R,
उम्हाणतुम्हाण° T. ⁵ iv, 14. ⁶ तुम्ह । तुम्ह । तुज्झ R and T.

⁷ तुम्हाणं । तुम्हाण R and T; the latter places them after तुज्झाण.

⁸ तुम्ह R and T. ⁹ हे R and T. ¹⁰ तुब्भ° Tri.¹ and Tri.³,
तुम्ह° Tri.², R, and T; °तर्हितो° Tri. ¹¹ तुम्ह R and T.

¹² तुम्ह° R and T. ¹³ x, 3. ¹⁴ तुम्ह R and T.

¹⁵ °तइ Tri.¹ ¹⁶ °तुब्भ Tri.¹ and Tri.³, °तुम्ह Tri.², °तुम्ह R and T. •

¹⁷ तुम्ह R and T. ¹⁸ तुम्ह° R and T. ¹⁹ x, 3.

²⁰ °मेवमीप्सित° T.

सिद्धार्थो योगविभागः । तत्र तु^१ इत्यादेशादुत्तरस्य ऊसः पुंनपुंसकयो-
र्नृनपि ऊसिऊसोरिति^२ योआदेशो हितो इत्यादि चतुष्टयं^३ च ।
स्त्रियां तु ऊसेश्चाग्रिणि इति^४ चतुष्टयं च । तुवादिषट्के पुंनपुंसकयोः
सुगादेशो^५ हितो इत्यादि चतुष्टयं^६ च । स्त्रियां तु पूर्ववत् । तत्राकारा-
न्तत्वेन टापि नातश्चेति^७ निषेधाच्चादेशोऽनदन्तत्वाच्चासीति केचिदाहुः ।
अन्ये तु बाहुलकादत्र टाप न क्रियते । ततश्च शादेशादयश्च^८ भवन्तीत्याहुः ।
तत्र तु^९ आदेशे । तुइणो । तुईहितो । तुइत्तो । तुईओ । तुईउ ।^{१०}
तुवादिषट्के । तुवा । तुवाहि । तुवाहितो । तुवत्तो । तुवाओ । तुवाउ ।
एवं तुमा । तुहा । तुम्मा^{११} । तुम्हा । तुज्जा । इत्यादयः प्रत्येकं^{१२} षड्भिदाः
स्युः^{१३} । इति पुंनपुंसकयोर्ऌखन्तादेशैः^{१४} सह ऊसो षट्चत्वारिंशद्भिदाः ।
स्त्रियां तु । तुईअ । तुईआ । तुईइ । तुईए । तुईहितो । तुइत्तो । तुईओ ।
तुईउ ।^{१५} तुवादिषट्के । तुवाअ । तुवाआ । तुवाइ । तुवाए । तुवा ।
तुवाहि । तुवाहितो । तुवत्तो । तुवाओ । तुवाउ । एवं तुमाअ । तुहाअ ।
तुम्माअ^{१६} । तुम्हाअ । तुज्जाअ । इत्यादयः प्रत्येकं^{१७} दश भिदाः । इति
टावभावपचे त्रिसप्ततिः^{१८} । टापि पञ्चपञ्चाशत्^{१९} । एताश्च भिदाः प्रक्रिया-
वशेन प्रदर्शिताः । यथादर्शनं प्रयोज्यम् । न हि वचिरन्तिपरः प्रयुज्यत
इति हि भाष्यम्^{२०} । अस्मि ।

He. iii, 98.

उम्होय्हतुय्हतुम्भ^{२०} भ्यसि^{२१} ॥ १४ ॥

भ्यसि परे युष्मत् उम्ह उय्ह तुय्ह तुम्भ^{२२} इति चत्वार्यपचते ।
भ्यससु यथाप्राप्तम् । तुम्भित्वस्य^{२३} वा म्हज्झी^{२४} । उम्हासुंतो । उम्हेसुंतो^{२५} ।
उम्हाहि । उम्हेहि^{२६} । उम्हाहितो । उम्हेहितो । उम्हत्तो । उम्हाओ ।

^१ x, 12. ^२ iv, 54. ^३ iv, 21. ^४ v, 8. ^५ iv, 23.

^६ iv, 21. ^७ v, 7. ^८ v, 7; iv, 23 and 24; शादेशादेशौ च R.

^९ T adds wrongly एवं तुआदेशोऽपि. ^{१०} तुहहा R and T, which places it after तुज्जा. ^{११} R om. this word. ^{१२} T om. स्युः.

^{१३} x, 11. ^{१४} T adds again एवं तुआदेशोऽपि. ^{१५} तुहहाअ

R and T, which places it after तुज्जाअ. ^{१६} R om. this word.

^{१७} षट्सप्ततिः T. ^{१८} अष्टपञ्चाशत् T. ^{१९} The *Siddhāntakaumudī*,

तिङन्ते अदादयः, before Pā. iii, 4, 83, says:—वच परिभाषणे ।

वक्ति । वक्तुः । अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते. ^{२०} •तुम्भ Tri., •तुहह R and T.

^{२१} T om. भ्यसि. ^{२२} तुहह R and T. ^{२३} तुहहे R and T. ^{२४} x, 3.

^{२५} R om. this word. ^{२६} T places these two words after उम्हाउ.

उम्हाउ । एवं उय्हासुंतो । तुय्हासुंतो । तुब्हासुंतो¹ । तुम्हासुंतो । तुज्झासुंतो । इत्यादयो नव नव² भिदाः । आहत्य पुंनपुंसकयोस्तुय्यञ्चाशत् भिदाः³ । स्त्रियां तु टाबभावे पूर्ववच्चतुय्यञ्चाशत् । टापि तु । उम्हासुंतो । उम्हाहिंतो । उम्हत्तो । उम्हाओ । उम्हाउ । एवं उय्हासुंतो । तुय्हासुंतो । तुब्हासुंतो⁴ । तुम्हासुंतो । तुज्झासुंतो । इत्यादयः पञ्च पञ्च भिदाः । आहत्य चिंशत् । ऊ । छिटाभ्यां तुमएतइतएतुमाइतुमे⁵ इत्यादेशपञ्चके । तुमए । तइ । तए⁶ । तुमाइ । तुमे । तुतुइ छिम्हसाविति⁷ तु तुआदेशे छेर्मिरिति⁸ मिरि । तुम्मि । तुव तुम तुह तुब्भ⁹ तुम्ह तुज्ज¹⁰ इत्यादेशषट्के¹¹ । छेस्त्यस्सिम्मि¹² । अनिदमेतदस्तु किंयत्तदस्त्रियां च हिं¹³ । छेडे¹⁴ । इत्यादेशेषु । तुवत्य । तुवस्सिं । तुवम्मि । तुवहिं । तुवे । एवं तुमत्य । तुहत्य । तुब्भत्य¹⁵ । तुम्हत्य । तुज्झत्य । इत्यादयः पञ्च पञ्च भिदाः । आहत्य पुंनपुंसकयोरेकचिंशत्त्रिदाः¹⁶ । ज्यन्तादेशीः¹⁷ सह षट्चिंशत् । स्त्रियां तु न मिरादेशो¹⁸ छेस्त्यस्सिम्मि इत्यादेशपञ्चकं¹⁹ च । तुअ । तुआ । तुइ । तुए । तुवाअ । तुवाआ । तुवाइ । तुवाए । एवं तुमाअ । तुहाअ । तुब्भाअ²⁰ । तुम्हाअ । तुज्झाअ । इत्यादयस्तत्तत्तत्तत्तो भिदाः । आहत्य टाबभावपञ्चे²¹ अष्टाविंशतिः । ज्यन्तादेशीः²² सह त्रयस्त्रिंशत् । टापि । तुवादिषट्के²³ तिस्रस्त्रिंशतो भिदाः । त्वादेशे²⁴ चतस्रः । इति ज्यन्तादेशीः सह²⁵ सप्तविंशतिः । सुपि । तुतुइ²⁶ छिम्हसाविति²⁷ त्वादेशे तुवादिषट्के च²⁸ क्वासुपोरिति²⁹ बिन्दुविकल्पे । तूसुं । तसु । तुवेसुं । तुवेसु । इत्यादयो लिङ्गचयेऽपि चतुर्दश भिदाः । भ्यसि छिपि च पुंनपुंसकवत् ॥

इति युष्मद्दशब्दविभागः ॥

¹ तुह्हा° R and T. ² T om. this word. ³ तुह्हा° R and T. ⁴ •तुइतुए° R and T; x, 7. ⁵ तुइ । तुए R and T. ⁶ x, 12. ⁷ iv, 30. ⁸ तुह्हा R and T. ⁹ R om. these two words. ¹⁰ x, 13. ¹¹ iv, 35. ¹² iv, 36. ¹³ iv, 31. ¹⁴ तुह्हात्य R and T. ¹⁵ •शस्त्रेदाः T. ¹⁶ ज्ञान्ता° R and T; x, 7. ¹⁷ iv, 30. ¹⁸ See notes 11-13. ¹⁹ तुह्हाअ R and T. ²⁰ See the commentary on x, 13. ²¹ x, 7. ²² तुह्हादि° R; x, 13. ²³ x, 12. ²⁴ R om. these two words; x, 7. ²⁵ R and T om. तुइ. ²⁶ x, 12. ²⁷ x, 13. ²⁸ iv, 14.

ELEVENTH SECTION.

अथासद्शब्दः प्रदर्शते ॥

सी ।

He. iii, 105. अस्सत्सुना अम्हिहमहअमहमहम्म्यम्मि¹ ॥ १ ॥

अस्सत्सुना सह अम्हादि षट्कमापद्यते । अम्हि । हं । अहअं । अहं ।
अहम्मि¹ । अम्मि । जसि ।

He. iii, 106. मोभेवअं² जसा ॥ २ ॥

अस्सज्जसा सह मो भे वअं³ इति चीनादेशानापद्यते⁴ ।

He. iii, 106. अम्हेअम्होअम्ह ॥ ३ ॥

अस्सज्जसा सह अम्हे अम्हो अम्ह इति चापद्यते । योगविभाग उत्त-
रार्थः । मो । भे⁵ । वअं⁶ । अम्हे । अम्हो । अम्ह ।

He. iii, 107. मंणेणंमिमिमममंअम्मिअहंअम्हमम्ह⁷ अमा ॥ ४ ॥

अस्सदसा सह मं णे इत्यादि दशकमापद्यते । मं । णे । णं । मि ।
मिमं⁸ । ममं⁹ । अम्मि । अहं । अम्ह । मम्ह । शसि ।

He. iii, 108. ए च शसा ॥ ५ ॥

शसा सहासत् णे इति चकारात् अम्हे अम्हो अम्ह इति¹⁰ चापद्यते ।
णे । अम्हे । अम्हो । अम्ह । तृतीयैकवचने ।

He. iii, 108, 115. मिमइममाइमएमे डिटा ॥ ६ ॥

अस्सत् डिवचनेन टावचनेन च सह मोत्यादि पञ्चकमापद्यते । मि ।
मइ । ममाइ । मए । मे ।

¹ म्मि or मि for अहम्मि Tri. ² भे Tri.¹ and Tri.³, ०हे Tri.², R and T; ०वअं Tri., ०वयं R and T. ³ हे वयं R and T.
⁴ R om. आदेशान्. ⁵ हे R and T. ⁶ वयं T. ⁷ मिं for मिमं T;
मम for ममं Tri.¹ and T, मं R; ०मम्हअम्ह Tri. ⁸ मिं T.
⁹ मम R and T. ¹⁰ xi, 3.

ममंणेमआइममए¹ टा ॥ ७ ॥

Hs. iii, 109.

अखट्टावचनेन सह ममं णे मआइ¹ ममए इति चतुर आदेशानापद्यते ।
ममं । णे । मआइ¹ । ममए । भिसि ।

णेअम्हेह्यम्हाह्यम्हेअम्ह भिसा ॥ ८ ॥

Hs. iii, 110.

अखत् भिसा सह णे इत्यादि पञ्चकमापद्यते । णे । अम्हेहि । अम्हाहि ।
अम्हे । अम्ह । डसि ।

अम्हंमज्झंमज्झमड्महमहंमे² च डसा ॥ ९ ॥

Hs. iii, 113.

अखत् डसा सह अम्हं इत्यादि सप्तकं चकारादम्हममौ चापद्यते³ ।
अम्हं । मज्झं । मज्झ¹ । मइ । मह । मह । मे । अम्ह । मम । आमि ।

अम्हेअम्होअम्हाणममाणमहाणमज्झाणमज्झाम्हा-

Hs. iii, 114.

मंणेणो आमा ॥ १० ॥

अखदामा सह अम्हे इत्यादि कादशकमापद्यते⁵ । क्वासुपोरिति⁶
बिन्दुविकल्पः । अम्हे । अम्हो । अम्हाणं । अम्हाण । ममाणं । ममाण ।
महाणं । महाण । मज्झाणं । मज्झाण । मज्झ । अम्ह । अम्हं । णे ।
णो । इति पञ्चदश । डसौ ।

मड्मममहमज्झ डसौ ॥ ११ ॥

Hs. iii, 111.

अखत् डसौ परतो मइ इत्यादि चतुष्कमापद्यते । डसेस्तु यथाप्राप्तम् ।
तत्र ममादित्रयादुत्तरस्य डसेः हिंतो इत्याद्यादेशषट्के⁷ अष्टादश भेदाः ।
मइ इत्याद्यादुत्तरस्य तु हिंतो इत्यादिचतुष्के⁸ नृनपीति⁹ णोच्चादेशे पञ्च
भेदाः । मइणो । मईहिंतो । मइत्तो । मईओ । मईउ । ममा । ममाहि ।
ममाहिंतो । ममत्तो । ममाओ । ममाउ । एवं महा । मज्झा । इत्यादयः
षट् षट् भिदाः । इति पुंनपुंसकयोस्त्रयोविंशतिः । स्त्रियां तु मइ
इत्यादेशादुत्तरस्य शादि चतुष्के¹⁰ हिंतो इत्यादि चतुष्के¹¹ च । ममाद्युत्त-
रस्य तु पूर्ववद्दशकं सप्तकं वा¹² । मईअ । मईआ । मईइ । मईए ।

¹ मआइ Tri., ममाइ R and T.

² °मज्झा° for °मज्झ° T.

³ xi, 12.

⁴ मज्झा T.

⁵ इत्याद्यादेश° T.

⁶ iv, 14.

⁷ इत्यादेश° T; iv, 21-24.

⁸ इत्यादेशचतुष्के T; iv, 21.

⁹ iv, 54.

¹⁰ v, 8.

¹¹ iv, 21.

¹² See the commentary on x, 13.

मईहिंती । मइत्तो । मईओ । मईउ । ममाअ । ममाआ । ममाइ । ममाए ।
ममा । ममाहि । ममाहिंती । ममत्तो । ममाओ । ममाउ । एवं महाअ ।
मज्झाअ । इत्यादि । आहत्याष्टविंशदेकोनविंशद्वा भेदाः । भसि ।

Hs. iii, 112.

अमहमम भसि ॥ १२ ॥

भसि परे अस्सत् अमह मम इत्थितावापयते । भसस्तु यथाप्राप्तम् ।
तत्र सुंतो इत्याद्यादेशेषु^१ । अमहासुंतो । अमहेसुंतो । ममासुंतो ।
ममेसुंतो । इत्यादिनवभिदाः । आहत्य पुनपुंसकयोः स्त्रियां टाबभावपक्षे^२
चाष्टादश भेदाः । टापि तु । अमहासुंतो । अमहाहिंती । अमहत्तो ।
अमहाओ । अमहाउ । एवं ममासुंतो इत्यादिपञ्च । आहत्य दश भेदाः ।
डो । मिमहममाहमएमे डिट्यादेशपञ्चकम्^३ ।

Hs. iii, 116,
117.

अमहममममह डिपि ॥ १३ ॥

डिपि सप्तम्यां परतोऽसदमहादि चतुष्कमापयते । डिपो यथाप्राप्तम् ।
तत्र डेस्त्वस्मिन्मीत्याद्यादेशपञ्चके^४ । अमहत्य । अमहस्सिं । अमहम्मि ।
अमहहिं । अमहे । एवं ममत्य । मज्झत्य । महत्य । इत्यादयः पञ्च पञ्च
भेदाः । आहत्य पुनपुंसकयोर्विंशतिः । ड्यन्तादेशैः^५ सह पञ्चविंशतिः ।
स्त्रियां तु । अमहाअ । अमहाआ । अमहाइ । अमहाए । एवं ममाअ ।
मज्झाअ । महाअ । इत्यादयश्चतस्रश्चतस्रो भिदाः । आहत्य टाबभावपक्षे^६
षोडश । टापि द्वादश । ड्यन्तादेशैः^७ सह एकविंशतिः सप्तदश वा भेदाः ।
सुपि । अमहमममज्झमह डिपीत्यमहादिचतुष्के^८ बिन्दुविकल्पे^९ । अमहेसुं ।
अमहेसु । ममेसुं । ममेसु । मज्झेसुं । मज्जेसु । महेसुं । महेसु । इत्यष्टौ
भेदाः^{१०} । भिसभ्यस्सुपीत्येत्वं^{११} विकल्पेन केचिद्विच्छन्ति । तत्रापि । अमहसुं ।
अमहसु । इत्यादयोऽष्टौ भेदाः । अमहादेशे आत्वमपीच्छन्ति केचित् ।
अमहासुं । अमहासु । इति तदाहत्य पुनपुंसकयोः स्त्रियां टाबभावे^{१२}
चाष्टादश भेदाः । टापि तु । अमहासुं । अमहासु । इत्यादयोऽष्टौ भेदाः ॥
अत्रायलिङ्गत्वपक्षे डसौ णोआदेशावभावात्^{१३} द्वाविंशतिर्भेदाः । भसि
डिपि च पुनपुंसकवत् ॥

इत्यसदंशब्दविभागः ॥

^१ iv, 27.^२ See the commentary on x, 13.^३ xi, 6.^४ मीत्यादेशः T; see p. 43, notes 11-13. ^५ xi, 6. ^६ See the commentary on x, 13.^७ xi, 6.^८ xi, 13.^९ iv, 14.^{१०} इत्यादयोऽष्टौ भिदाः T. ^{११} iv, 16. ^{१२} See the commentary on x, 13. ^{१३} iv, 54; see the commentary on xi, 11.

TWELFTH SECTION.

अथ प्रातिपदिकावस्थायामेव केषांचित्प्रक्रियाविशेषः प्रदर्शयते ॥
दर्शनम् । मनस्विनी । अतिमुक्तकम्^१ ।

शर्षेतप्रवज्जेष्वित्^२ ॥ १ ॥

Hs. ii, 105.

शर्ष^३ इत्येतयोस्तत्रे वज्रे च संयुक्तस्यान्त्यहलः प्रागित्त्वं वा भवति ।
शोस्तल्लिति^४ सल् । न इति^५ णत्वम् । दरिसणं । पत्ते ।

स्वरेभ्यो वक्रादौ ॥ २ ॥

Hs. i, 26.

वक्रादिषु यथादर्शनं प्रथमादिभ्यः स्वरेभ्यः परो बिन्दुर्भवति ।
रेफलोपः^६ । दंसणं । तु समृद्धादावित्यात्वम्^७ । वलोपः^८ । द्वितीयस्वरात्प-
रतो बिन्दुश्च^९ । माणंसिणी ।

णो वातिमुक्तके ॥ ३ ॥

Hs. i, 208.

अतिमुक्तके तवर्गस्य णत्वं वा भवति ।

कामुकयमुनाचामुगडातिमुक्तके मो इलुक् ॥ ४ ॥

Hs. i, 178.

कामुकादिषु मकारस्य डानुबन्धो लुगभवति । डित्वाच्छेषः स्वरः सा-
नुनासिकोच्चारः^{१०} । कगटड इति^{११} संयुक्तकारस्य लुक् । प्रायो
लुगित्यन्त्यकारस्य^{१२} लुक् ।

यश्चुतिरः^{१३} ॥ ५ ॥

Hs. i, 180.

इति यश्चुतित्वम्^{१३} । तृतीयस्वरात्परतो बिन्दुश्च^{१४} । अणित्तं ।
अइउत्तं^{१५} । अणित्तं^{१६} । अइमुत्तं । इति च दृश्यते ॥
विश्वासः । वलोपे^{१७} ।

^१ अतिमुक्तं R and T. ^२ शर्षे° Tri., शर्ष° R and T. ^३ शर्ष
R and T. ^४ iv, 29. ^५ iv, 47. ^६ iv, 32. ^७ viii, 8.
^८ iv, 32; लोपः R. ^९ xii, 2. ^{१०} ii, 6. ^{११} iv, 45.
^{१२} iv, 26. ^{१३} यश्चुति° Tri.^१ and Tri.^२, यश्चुति° Tri.^३, R, and T.
^{१४} xii, 2. ^{१५} अइउत्तं R. ^{१६} T om. this word. ^{१७} iv, 32.

Hē. i, 43.

शोर्लुप्तयवरशोर्दिः ॥ ६ ॥

श्रवसानां लुप्तयवरश्रवसानामादेः स्वरस्य दीर्घो भवति । संयोगे
उपर्यधोवर्तमानानां यवरश्रवसानां लोपे सति येऽवशिष्टाः श्रवसास्तेषा-
मादेरचो दीर्घो भवतीत्यर्थः । शेषादेशस्येति¹ द्वित्वे प्राप्ते ।

Hē. ii, 82.

दीर्घान्न ॥ ७ ॥

लाक्षण्यादलाक्षणाच्च दीर्घात्परधोः शेषादेशयोर्द्वित्वं न भवति ।
वीसासो ॥

तीर्थम् । दुःखम् । दक्षिणः² । दीर्घः ।

Hē. ii, 72,
91.

न वा तीर्थदुःखदक्षिणदीर्घे ॥ ८ ॥

एषु संयुक्तस्य हत्वं न वा भवति ।

Hē. i, 104.

तीर्थे ह्यूल³ ॥ ९ ॥

तीर्थे ईत ऊत्वं भवति । हि⁴ । हकारे सति । तूहं । हत्वाभावपक्षे⁵ ।
तित्यं । दुहं । हत्वाभावे । कगटड इति⁶ जिह्वामूलीयलोपे । दुक्त्वं ।

Hē. i, 45.

हे दक्षिणेऽस्य ॥ १० ॥

दक्षिणशब्दस्यादेरवर्णस्य दीर्घो भवति । हे । अस्य हकारे सति⁷ ।
दाहिणो । पक्षे । च इति⁸ खल्वं द्वित्वं च⁹ । दक्षिणो ।

Hē. ii, 171.

रो दीर्घात् ॥ ११ ॥

दीर्घशब्दात्स्वार्थे रो वा भवति । दीहरो । राभावे । दीहो ॥
स्वप्नः ।

Hē. ii, 108.

नात्स्वप्ने ॥ १२ ॥

स्वप्ने संयुक्तस्य नकारात्प्रागित्वं भवति ।

Hē. i, 46.

स्वप्नादाविल् ॥ १३ ॥

स्वप्नादिष्वदेरवर्णस्य हत्वं भवति । लिङ्त्वान्नित्यम्¹⁰ । लवरामधस्येति¹¹
बलोपः । पो वः¹² ।

¹ iv, 4.² ०ण R and T.³ ह्यूल Tri.¹⁴ T om. हि.⁵ ०भावे R.⁶ iv, 45.⁷ xii, 8.⁸ viii, 6.⁹ iv, 4.¹⁰ ii, 4.¹¹ iv, 32.¹² iv, 62.

नीवीस्वप्ने वा ॥ १४ ॥

Hs. i, 259.

अनयोर्वक्ष्य मो वा भवति । सिमिणो । सिमिणो ॥
अभिज्ञः ।

ज्ञो जोऽविज्ञाने ॥ १५ ॥

Hs. ii, 83.

ज्ञासंबन्धिनो जकारस्य लुप्ता भवति । विज्ञानशब्दे¹ न भवति ।
खघधधभामिति² हत्वम् । शेषादेशस्येति³ जकारस्य द्वित्वम् । अहिज्जो ।
लुगभावपक्षे ।

ज्ञप्नोः ॥ १६ ॥

Hs. ii, 42.

ज्ञ न इत्येतयोर्णत्वं भवति ।

ज्ञो णोऽभिज्ञादौ ॥ १७ ॥

Hs. i, 56.

अभिज्ञादिषु⁴ जकारादेशस्य णस्यावर्णस्य उत्त्वं भवति । अहिज्जु ।
ण इति किम् । अहिज्जो । अभिज्ञादाविति किम् । प्राज्ञः । पञ्चो ।
पञ्चो ॥

द्वारम् ।

उत्करवल्लीद्वारमात्रचः ॥ १८ ॥

Hs. i, 58,
79, 81.

उत्करवल्लीद्वारशब्देषु मात्राप्रत्यये च आदेरवर्णस्य एत्त्वं तु⁵ भवति ।

द्वोर्द्वारे ॥ १९ ॥

Hs. ii, 79.

द्वारे दकारवकारयोः पर्यायेण लुगभवति ।

वा छन्नपद्ममूर्खद्वारे ॥ २० ॥

Hs. ii, 112.

एषु स्तोरन्त्यस्य हलः⁶ प्रागुत्त्वं वा भवति । देरं । वेरं । वारं ।
दुवारं ॥

आर्द्रम् ।

वार्द्र उदोत् ॥ २१ ॥

Hs. i, 82.

आर्द्रशब्दे आदेरवर्णस्य उत्त्वमोत्त्वं च वा भवतः ।

¹ विज्ञाशब्दे R and T. ² vi, 4. ³ iv, 4. ⁴ *ज्ञादौ T.
⁵ ii, 3. ⁶ i, 8; *रन्त्यहलः R.

लो वार्दे ॥ २२ ॥

आर्दे लोर्लत्वं^१ वा भवति । लो ळ इति^२ ळत्वम् । उळ्ळं । ओळ्ळं ।
अळ्ळं । उहं । ओहं । अहं ॥
शय्या ।

Hs. i, 57.

शय्यादौ ॥ २३ ॥

शय्यादिष्वादेरवर्णस्य एत्वं भवति ।

Hs. ii, 24.

द्यय्ययी जः ॥ २४ ॥

द्य व्य र्य इत्येतिषां जकारो भवति । संयोग इति^३ स्वरूपेण ह्रस्वः ।
सेष्वा ॥
उत्स्वातः ।

Hs. i, 67.

न वाव्ययोत्स्वातादौ ॥ २५ ॥

अव्ययेषूत्स्वातादिषु च आदेरातो^४ ह्रस्वो न वा भवति । पूर्वमुपरि
वर्गयुज इति^५ द्वित्वेन ककारः । उक्लओ । उक्लओ ॥
प्रस्तावः ।

Hs. ii, 45.

स्तः ॥ २६ ॥

स्तकारस्य थो भवति ।

Hs. i, 68.

घञि वा ॥ २७ ॥

घञ्निमित्तस्यादिभूतस्याकारस्य^६ ह्रस्वो वा भवति । पत्यवो ।
पत्यावो । क्त्वचिन्न भवति । रागः । राओ ॥
पानीयम् ।

Hs. i, 101.

वा पानीयगे ॥ २८ ॥

पानीयादिष्वादेरीकारस्य इत्वं वा भवति । पाणिचं । पाणीचं ॥
युधिष्ठिरः ।

^१ i, 8.^२ iv, 63.^३ iv, 25.^४ आदेरतो R and T.^५ iv, 5.^६ Pā. iii, 3, 27.

उ युधिष्ठिरे¹ ॥ २९ ॥

Hs. i, 96.

युधिष्ठिरे आदेरित उत्त्वं वा भवति ।

मुकुलादौ ॥ ३० ॥

Hs. i, 107.

मुकुलादिष्वादेशकारस्य अङ्गवति । खघयधभामिति² हत्वम् ।
कगटडेति³ षकारलोपः ।

हरिद्रादौ ॥ ३१ ॥

Hs. i, 254.

हरिद्रादिषु रस्य लत्वं भवति । जुङ्गट्टिळो । अङ्गट्टिळो । बुङ्गिट्टिळो ॥
उच्छ्वासः । उत्सवः ।

दोदोऽनुत्साहोत्सन्न⁴ ऊ शसि ॥ ३२ ॥

Hs. i, 114.

शकारसकारयोः परयोर्बदित्युपसर्गस्य दकारेण सह ऊत्त्वं भवति ।
उत्साहोत्सन्नशब्दौ वर्णयित्वा । ऊसासो । ऊसवो ॥
पुष्करम् ।

ष्कस्कोर्नाम्नि ॥ ३३ ॥

Hs. ii, 4.

ष्क स्त इत्येतयोर्नाम्नि संज्ञायां खो भवति ।

स्तौ ॥ ३४ ॥

Hs. i, 116.

संयुक्ते परे आदेरित ओत्त्वं भवति । पोक्खरं ॥
बृहस्पतिः ।

तु बृहस्पती ॥ ३५ ॥

Hs. i, 138.

बृहस्पती अत इदुतौ तु⁵ भवतः ।

भ्यौ⁶ बृहस्पती तु बहीः ॥ ३६ ॥

Hs. ii, 137.

बृहस्पती बकारहकारयोर्यथासंख्यं भकारयकारौ⁷ तु⁵ भवतः ।

स्त्रेष्मबृहस्पती तु फोः ॥ ३७ ॥

Hs. ii, 55.

अनयोः फोर्द्वितीयस्य संयुक्तस्य⁸ फो भवति तु⁵ ।

¹ उयुधि° Tri.¹ ² vi, 4. ³ iv, 45. ⁴ दोदोऽ Tri.,
उदोदोऽ R and T. ⁵ ii, 3. ⁶ Thus Tri.³; ह्यौ all other MSS.
⁷ हकार° R and T. ⁸ T om. this word.

Hā. ii, 89.

सो बृहस्पतिवनस्पत्योः ॥ ३८ ॥

अनयोः संयुक्तस्य सकारस्तु¹ भवति । बिहृप्फर् । बुहृप्फर् । बहृप्फर् ।
बिहृस्तर । बुहृस्तर । बहृस्तर । भश्चप्फर्² । भश्चस्तर² । आदेशाभावे
कगटडैति³ सलोपः । बिहृप्फर् । बुहृप्फर् । भश्चप्फर्² । बहृप्फर् । इति
द्वादश भिदाः ॥

आवृतः ।

Hā. i, 143.

दिरादृते⁴ ॥ ३९ ॥

आवृते चतुर् दिरादेशो भवति । कगटडैति⁵ दलोपः । दीर्घान्नेति⁶
द्वित्वप्रतिषेधः । आदिभ्यो ॥

वृत्तः ।

Hā. i, 144.

दृप्तेऽरिः⁷ प्रा ॥ ४० ॥

दृप्ते चतः पकारतकाराभ्यां सह अरि इत्यादेशो भवति । दरिभ्यो ॥
चङिः ।

Hā. i, 140.

केवलस्य रिः⁸ ॥ ४१ ॥

केवलस्य व्यञ्जनेनासंपृक्तस्य चतुर् रिर्भवति । रिङ्गो ॥
सदृशः । सदृषः । सदृक् ।

Hā. i, 142.

दृशि टक्सक्क्लिपि⁹ ॥ ४२ ॥

टक् सक्¹⁰ क्लिप् इत्येतदन्ते दृशि धातौ चतुर् रित्वं भवति ।
पूर्वव्याकरणप्रक्रियया¹¹ टक् सक्¹² क्लिप् इति व्यवहारः । अद् इति¹³
निषेधात् द्वित्वाभावः । सरिसो । सृष्ट्वादित्वाच्छत्वम्¹⁴ । सरिच्छो ।
अन्वलोपः¹⁵ । सरी ॥

युष्मादृशः ।

Hā. i, 246.

अर्थपरे तो युष्मदि ॥ ४३ ॥

अर्थपरे युष्मच्छब्दे यस्य तकारो भवति ।

¹ ii, 3.² हृश्च० R and T.³ iv, 45.⁴ डि आवृते R.⁵ iv, 45.⁶ xii, 7.⁷ रि Tri.⁸ T om. this Sūtra.⁹ स for सक् R and T; •क्लिनि Tri.^{2a} and Tri.³—See Pischel on Hā. i, 142.¹⁰ स R and T.¹¹ प्रतोत्था T.¹² स R and T.¹³ iv, 4.¹⁴ iv, 2.¹⁵ vii, 2.

श्मष्मस्मस्मामस्मरश्मौ म्हः ॥ ४४ ॥

Hs. ii, 74.

श्म ष्म स्म स्म इत्येतेषां म्ह इत्यादेशो भवति । स्मरश्मिश्चोर्न भवति । तुम्हारिसो ॥

दैत्यः ।

दैत्यादौ ॥ ४५ ॥

Hs. i, 151.

दैत्यादिष्वादेरच अह इत्यादेशो भवति ।

त्योऽचैत्ये ॥ ४६ ॥

Hs. ii, 13.

चैत्यवर्जिते त्वस्य चो भवति । दश्चो ॥

धैर्यम् ।

ई धैर्ये ॥ ४७ ॥

Hs. i, 155.

धैर्ये एच ईत्वं भवति ।

धैर्ये रः ॥ ४८ ॥

Hs. ii, 64.

धैर्ये र्यस्य रो वा भवति । धीरं । यस्वर्यो ज इति¹ जत्वम् । धिज्जं ॥
त्रयोदश । अष्टादश । त्रयोविंशतिः ।

एत्साञ्जला त्रयोदशगेऽचः ॥ ४९ ॥

Hs. i, 185.

त्रयोदशादिष्वादेरचः साच्चेन परेण हला सह एत्वं भवति ।

रत् सप्तत्यादौ ॥ ५० ॥

Hs. i, 210.

सप्तत्यादौ तवर्गस्य रत्वं भवति । लिच्चात्रित्यम्² ।

प्रत्यूषदिवसदशपाषाणे तु हः ॥ ५१ ॥

Ms. i, 262,
263;
ii, 14

प्रत्यूषादिषु शषसानां हकारस्तु³ भवति । तेरह⁴ । तेरस ।

ष्टः ॥ ५२ ॥

Hs. ii, 34.

ष्टस्य ठो भवति । अट्टारह । अट्टारस ।

¹ xii, 24.

² ii, 4.

³ ii, 3.

⁴ तेरहो R and T.

Hs. i, 28,
98.

विंशतिषु त्या क्षोपल् ॥ ५३ ॥

विंशतिप्रकारेषु ति इत्यवयवेन सह विन्दोः शिञिच्च^१ क्षोपो भवति ।
 शित्वात्पूर्वस्य दोषः^२ । अदन्तात् टाप^३ । तेषां ।
 स्फटिकः ।

Hs. i, 197.

स्फटिके^४ ॥ ५४ ॥स्फटिके टवर्गस्य लो^५ भवति ।

Hs. i, 186.

निकषस्फटिकचिकुरेषु हः ॥ ५५ ॥

एषु कवर्गस्य हत्वं भवति । फळिहो ॥
 भटः ।

Hs. i, 195.

टो डः ॥ ५६ ॥

असंयुक्तस्यानादौ स्थितस्याचः परस्य टकारस्य डत्वं भवति । भडो ॥
 पञ्चदश । पञ्चाशत् । दत्तः^६ ।

Hs. ii, 43.

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति एः ॥ ५७ ॥

एषु क्षोर्णकारो^७ भवति । पक्षरस । अन्वलोपः^८ । पक्षासा । स्वप्ना-
 दाविवितीत्वम्^९ । दिखो ॥
 मन्मथः ।

Hs. i, 242.

मन्मथे ॥ ५८ ॥

मन्मथे आदेर्मस्य वो भवति ।

Hs. ii, 61.

न्मो मः ॥ ५९ ॥

अस्य मो भवति । वम्महो ॥
 ललाटम् ।

Hs. i, 257.

लो ललाटे च ॥ ६० ॥

ललाटे आदर्शकारस्य णो भवति ।

^१ ii, 4. ^२ ii, 5. ^३ Pā. iv, 1, 4. ^४ R and T om.
 this Sūtra (Tri. i, 3, 25). ^५ क्खो R and T. ^६ दत्तं R and T.
^७ i, 8. ^८ T om. this word ; vii, 2. ^९ xii, 13.

पक्काङ्गारललाटे तु ॥ ६१ ॥

Hs. i, 47.

एष्वादेरस्व इत्वं तु¹ भवति । टो ङ इति² ङत्वम् ।

ललाटे डलोः³ ॥ ६२ ॥

Hs. ii, 123.

ललाटे डलयोर्व्यत्ययो⁴ भवति । णिडाळं । णडाळं ।
स्थूलः⁵ ।

स्थूले रलूतश्चौत् ॥ ६३ ॥

Hs. i, 124,
255.

स्थूले लस्व लिट्त्वं⁶ भवति । तत्संनियोगेन च ऊत ओत्वं भवति ।
घोरो ॥

सुषा ।

सुषायां⁷ एहः फोः ॥ ६४ ॥

Hs. i, 261.

सुषाशब्दे फोर्द्वितीयस्य शोः⁸ एह इत्यादेशस्तु⁹ भवति । मनयामिति¹⁰
नकारलोपः । सुएहा । सुसा ॥
विन्ध्यः । याह्यम् ।

ध्यह्योर्भल्ल ॥ ६५ ॥

Hs. ii, 26.

ध्य ह्य इत्येतयोर्लित्¹¹ झत्वं भवति । हलि ङङ्गणनामिति¹² बिन्दुः ।
वर्गेऽन्य इति जत्वम्¹³ । विञ्झो¹⁴ । पक्षे बिन्दुरेव । विञ्झो¹⁵ ॥
वर्तुलम् ।

तस्याधूर्तादौ टः ॥ ६६ ॥

Hs. ii, 30.

तस्य टो भवति । धूर्तादी न । वट्टुळं । अधूर्तादाविति किम् । धुत्तो ॥
मन्युः । चिह्नम् ।

¹ ii, 3. ² xii, 56.

³ डलोः Tri., डल्कोः R and T.

⁴ डळ्यो R and T.

⁵ स्थूलं R and T.

⁶ ii, 4.

⁷ ०यां Tri., ०या R and T.

⁸ i, 4.

⁹ ii, 3.

¹⁰ iv, 48.

¹¹ ii, 4.

¹² vi, 5.

¹³ vi, 6 ; ऽन्यादावित्यत्वं R and T.

¹⁴ वञ्झो R and T.

¹⁵ The Prākṛit form of याह्यम् is missing.

Hs. ii, 44,
50.

वा नन्वी मन्नुचिह्नयोः ॥ ६७ ॥

अनयोर्ध्यासंख्यं संयुक्तयोः^१ न न् इत्येती वा भवतः । मन्तू ।
मणू । चिधं । वाङ्मलकादादेरपि चकारस्य प्रायो लुगिति^२ लुकि ।
इधं । पचे । अण्णल्लह्लुक्काणां^३ गह इति^४ गहादेशः । चिण्हं ॥
पुष्यम् । स्यन्दनम् ।

Hs. ii, 53.

षस्योः फः ॥ ६८ ॥

ष स इत्येतयोः फो भवति । पुष्फं । फंदणं ॥
ब्रह्मचर्यम् । आचार्यः । सौन्दर्यम् ।

Hs. ii, 107.

स्याद्भव्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ ६९ ॥

स्वात् भव्य चैत्य इत्येतेषु चौर्यसमेषु च संयुक्तस्य यकारात्प्रागित्त्वं
भवति । उमप्पस्सह्मामिति^५ म्हादेशः । बम्हचरिअं ।

Hs. i, 160.

शौण्डगे^६ ॥ ७० ॥

शौण्डादिष्वादेरेच^७ उत्त्वं भवति । सुंदरिअं ।

Hs. i, 59;
ii, 63.

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ ७१ ॥

ब्रह्मचर्यसौन्दर्ययोश्चकारादाश्चर्ये च र्यस्य डिदेर^८ इति भवति ।
बम्हचरं । सुंदरं ।

Hs. i, 73.

आचार्ये चो हश्च ॥ ७२ ॥

आचार्ये चकारसंबन्धिन आतो ह्रस्वो भवति । चकारादित्त्वं च ।
आश्चरिअो । आश्चरिअो ॥

पर्यन्तः ।

Hs. i, 58;
ii, 65.

वा पर्यन्ते ॥ ७३ ॥

पर्यन्ते र्यस्य डेरो वा भवति । परंतो । पचे । वय्यर्यां अः^९ । पञ्चंतो ॥
आश्चर्यम् ।

^१ T om. this word.^२ iv, 26.^३ R and T om. ह्र.^४ v, 1.^५ xii, 44.^६ Thus Tri.^३, शौण्डगेषु Tri.^१ and Tri.^२,

शौण्डागेदिषु R and T; T adds च.

^७ ण्देरच T.^८ iv, 7.^९ xii, 24.

अररीअरिज्जमाश्चर्ये¹ ॥ ७४ ॥

Hē. ii, 67.

आश्चर्ये र्यस्य अर रीअ¹ रिज्ज² रत्थादेशा भवन्ति । अश्चत्तप्पामिति³
हत्तम⁴ । अच्छरं । अच्छरीअं⁵ । अच्छरिज्जं । डेरो ब्रह्मचर्येति⁶
डेरादेशे । अच्छरं । चोर्यसमत्वात्⁷ । अच्छरिअं ॥

आस्रिष्टः ।

आस्रिष्टे लघी ॥ ७५ ॥

Hē. ii, 49.

आस्रिष्टे संयुक्तयोर्यथासंख्यं लघी भवतः । आळिद्धो ॥
सव्यः ।

ठढी स्तव्ये ॥ ७६ ॥

Hē. ii, 39.

स्तव्ये संयुक्तयोर्यथासंख्यं ठढी भवतः⁸ । ठड्डो ॥
आरव्यः⁹ ।

तो ढो रश्चारव्ये तु¹⁰ ॥ ७७ ॥

Hē. ii, 138.

आरव्ये संयुक्तस्य तकारो भवति । तत्संनियोगेन रस्य च ढः । आढत्तो ।
ववयोरभेदाच्चवरामिति¹¹ लुक् । आरड्डो ॥
प्रेम । स्रोतः । यौवनम् ।

तैलादौ ॥ ७८ ॥

Hē. ii, 98.

तैलादिषु यथादर्शनमन्यस्यानन्यस्य च ह्रलो द्वित्वं भवति । तेळ्ळं ।
पेम्मं । सोत्तं । ऐच एज्¹² । आदेर्जः¹³ । जोव्वणं ॥
च्चा । रत्तम् ।

क्षमारत्नेऽन्यहलः ॥ ७९ ॥

Hē. ii, 101.

क्षारत्तशब्दयोः संयुक्तस्यान्यहलः प्रागत्वं भवति ।

¹ रीअ Tri.¹, रिअ Tri.², Tri.³, R, and T. ² रिज्जं R and T.
³ viii, 11. ⁴ हत्तं R and T. ⁵ अच्छरिअं R and T. .
⁶ xii, 71. ⁷ xii, 69. ⁸ सः T. ⁹ R and T om. this word.
¹⁰ ii, 3. ¹¹ iv, 32. ¹² v, 17. ¹³ vii, 33.

Hs. ii, 18.

ह्मायां कौ ॥ ८० ॥

पृथिव्यां वर्तमाने आशब्दे¹ सोः² हो भवति । ह्मा । रक्षणं ॥
येषः । ज्ञानम् ।

Hs. ii, 106.

लादक्लीबेषु³ ॥ ८१ ॥

संयुक्तस्य लकारात्प्रागित्त्वं भवति । क्लीबप्रकारेषु⁴ न । सिक्केसो ।
मिक्काणं । अक्लीबेष्विति⁵ किम् । क्लीबः⁶ । कोष्पो⁷ । वयधोरभेदात्प्रायो
लुगिति⁸ वकारलोपः ॥
स्त्रिगधम् ।

Hs. ii, 109.

स्त्रिगधे त्वदितौ⁹ ॥ ८२ ॥

स्त्रिगधे संयुक्तस्य नात्प्रागत्वमित्त्वं च भवतः । सणिङ् । सिणिङ् ।
पचे । णिङ् ॥
स्नेहः । स्नेहागन्धोर्वैत्यत्वम्¹⁰ । सणेहो । पचे । णेहो ॥
कृष्णः ।

Hs. ii, 110.

कृष्णे वर्णे ॥ ८३ ॥

वर्णवाचिनि कृष्णशब्दे संयुक्तस्यान्त्यहसः प्रागदितौ तु¹¹ भवतः ।
कसयो । कसिणो । कणहो । वर्ण इति किम् । कणहो । विष्णुः ॥
आलानम्¹² ।

Hs. ii, 117.

लनोरालाने¹³ ॥ ८४ ॥

आलाने¹⁴ लकारनकारयोर्वैत्ययो भवति । आणाळं ॥
हरिद्रा । छाया । हरिद्रादाविति¹⁵ लत्वम् ।

Hs. i, 88.

मूषिकविभीतकहरिद्रापथिपृथिवीप्रतिश्रुत्यत् ॥ ८५ ॥

मूषिकादिष्वादेरिकारस्याकारो भवति । रेफलोपः¹⁶ ।

Hs. iii, 34.

हरिद्राच्छाये ॥ ८६ ॥

अनयोर्डीप् वा भवति । ह्रक्ह्री । ह्रक्ह्रा ।

¹ वर्तमानस्य आशब्दस्य T.² i, 8.³ Thus Tri.^{3a} andTri.² ; °कृबेषु all other MSS.⁴ कृब for क्लीब R and T.⁵ कक्षो R and T.⁶ iv, 26.⁷ ii, 3.⁸ iv, 46 ; स्नेहापो

चेत्यत्वं R and T.

⁹ ii, 3.¹⁰ आळानं R.¹¹ कक्षो° Tri.¹and R, कक्षो° T ; °आळाने Tri.¹, Tri.², and R, °आळाने T.¹² आळाने R, आळाने ककारणकार° T.¹³ xii, 31.¹⁴ iv, 32.

छायायां होऽकान्तौ ॥ ८७ ॥

Hs. i, 249.

छायाशब्दे यस्य हत्वं तु¹ भवति । कान्तौ² न । छाही³ । छाहा ।
छाई । छाया । अकान्ताविति किम् । मुहच्छाया । मुखशोभेत्यर्थः ॥
कुश्चरी ।

प्रत्यये ॥ ८८ ॥

Hs. iii, 31.

टिदादिप्रत्ययान्तविहितो ङीबिह⁴ वा भवति । कुश्चरी । पक्षे
विकल्पसामर्थ्यादेव टापि⁵ । कुश्चरा ॥
शतृशानजन्तयोर्भेदः । हसे हसने । षह मर्षणे । हस अत । सह आन ।
इति स्थिते ।

शतृशानचः⁶ ॥ ८९ ॥

Hs. iii, 181.

शतृशानचोर्माण न्त इत्येती प्रत्येकं भवतः ।

हलोऽक् ॥ ९० ॥

Hs. iv, 239.

हलन्तस्य धातोरगागमो भवति ।

वा लङ्लोटछतृषु⁷ ॥ ९१ ॥

Hs. iii, 150.

लट् लोट् शतृषु⁸ परतोऽत एत्वं वा भवति । हसेतो । हसंतो ।
हसेमाणो । हसमाणो । सहेतो । सहंतो । सहेमाणो । सहमाणो ।
स्त्रियां तु ।

स्त्रियामी च ॥ ९२ ॥

Hs. iii, 182.

स्त्रियां शतृशानचोः स्थाने ईत्वं चकारात् माण न्त इत्येती च
भवन्ति । हसई । पुंसोऽजातेर्ङीब्वेति⁹ ङीप् । हसमाणी । हसेमाणी ।
हसंती । हसेती । पक्षे । हसमाणा । हसंता । अप्राप्ते विभाषात्वाच्छा-
देशमायान्ताभ्यामिद्यं विभाषा न भवति । तच्च स्थानिवद्भावेनोगित्वात्¹⁰
उगितश्चेति¹¹ प्राप्नो ङीप्प्रत्ययः प्रत्यय इति सूत्रेण¹² विकल्पेन

¹ ii, 3.

² T adds तु.

³ xii, 86; छाहं R and T.

⁴ Pā. iv, 1, 15.

⁵ Pā. iv, 1, 4.

⁶ °शानचः Tri., °शानचोः R and T.

⁷ लङ् Tri.³

⁸ लट् Tri.¹

⁹ Tr.², R, and T.

¹⁰ °छतृषु R.

¹¹ viii, 4.

¹² Pā. i, 1, 56.

¹³ Pā. iv, 1, 6.

¹⁴ xii, 88.

भवतीत्याहुः । हसेतो । हसंती । हसेमाणी । हसमाणी । हसेता ।
हसंता । हसेमाणा । हसमाणा ॥

पतिगृहम् । वेणुवनम् । यमुनातटम् । वधूसखम् ।

Hs. ii, 144.

अपती घरो गृहस्य ॥ ९३ ॥

गृहस्य घर इति वा भवति । पतिशब्दो न चेत्परः ।

Hs. i, 4.

दिहौ मिथस्से ॥ ९४ ॥

से समासे^१ दीर्घह्रस्वी अन्योन्यस्य बङ्गलं भवतः । पईघरं । पईघरं ।
वेणुवणं^२ । वेणुवणं^२ । कामुकयमुनेति^३ लुक् । समुदायापेक्षयानादित्वा-
त्प्रायो लुगिति^४ तकारस्य लुक् । जउणाअडं । जउणअडं । वङ्गमुहं ।
वङ्गमुहं ॥

कुसुमप्रकरः । आलानस्तम्भः ।

Hs. ii, 8.

स्तम्भे ॥ ९५ ॥

स्तम्भे स्तोः संयुक्तस्य खकारस्तु^५ भवति । हलि ङअणनामिति^६ मकारस्य
बिन्दुः । खंभो । पचे । स्त इति^७ थत्वम् । थंभो ।

Hs. ii, 97.

वा से ॥ ९६ ॥

से समासे शेषादेशयोर्द्वित्वं वा भवति । कुसुमप्यचरो । कुसुमपचरो ।
आणाळकत्वंभो^८ । आणाळत्वंभो ॥

प्रमुक्तः । परवशः ।

Hs. ii, 2.

कश्शक्तमुक्तदष्टमृदुत्वरुणेषु ॥ ९७ ॥

एष स्तोः^९ ककारो वा भवति ।

प्रमुक्तगे ॥ ९८ ॥

प्रमुक्तादौ समासे यथादर्शनं व्यञ्जनस्य द्वित्वं वा भवति । पम्मुक्को ।
पम्मुक्को । पम्मुक्को । पम्मुक्को । परवसो^{१०} । परवसो ॥

एकम् एकम् । एकेन एकेन । एकं वङ्गव्रीहिवदिति^{११} वङ्गव्रीहिवद्भावेन
नित्यं सुपो लुकि^{१२} प्राप्ते ।

^१ Tri. i, 1, 8. ^२ वणं R. ^३ xii, 4. ^४ iv, 26. ^५ ii, 3.

^६ vi, 5 ; but this rule does not include म. ^७ xii, 26. ^८ xii, 84.

^९ i, 8. ^{१०} परवसो T. ^{११} Pā. viii, 1, 9. ^{१२} Pā. ii, 4, 71.

वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु ॥ ९९ ॥

Hs. iii, 1.

वीप्सार्थात्पदात्परस्य सुपः स्थाने तदचि वीप्सार्थसंबन्धित्यचि परे मस्तु^१ भवति । एकमेकं । एकमेकेण । पचे सुपो लुकि^२ लोप इत्यकारलोपे^३ च । एकैकं^४ । इत्यादि । समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया अन्यत्वापन्यत्वयो-
रभयोरपि संभवादन्त्यलोपस्य^५ भावाभावा प्रयोगतोऽनुसर्तव्यौ । यथा । सज्जनः । सज्जणो । सज्जणो । सज्जिभुः । सज्जिभू । सज्जिभू । तद्गुणाः^६ । तद्गुणा । तद्गुणा । इत्यादि । सज्जा । उल्लभं । इत्यत्र तु अश्रद्धादीति^७ निषेधः । तच्च च^८ बाहुल्यकान्तिमेव संधिः ॥

निस्सहः । दुस्सहः ।

निर्दुरि वा ॥ १०० ॥

Hs. i, 13.

निर्दुरोरन्त्यहलो लोपो वा भवति । णिसहो ।

दुरो रलुकि तु ॥ १०१ ॥

Hs. i, 115.

दुरो रेफलोपे सति आदेशत उत्तं तु^९ भवति । दूसहो । दुसहो ।
अन्त्यलोपाभावे कगटडिति^{१०} सलोपे शोर्लुप्त्यवरशोर्दिरिति^{११} दीर्घे ।
णिसहो । दूसहो । बाहुल्यकात्सलोपाभावे । णिस्सहो । दुस्सहो ॥

मन्तमणवन्तमाञ्जालुआलडरडल्लउल्लडत्ता^{१२} मनुपः ॥ १०२ ॥

Hs. ii, 159.

मनुप्प्रत्ययस्य मन्ताद्यादेशा यथाप्रयोगं भवन्ति । पुल्लमंतो । धणमणो ।
भन्तिवंतो । हणमा । गेहाळू । लोप इति^{१३} लोपः । जडाळो । गहिरौ ।
सोहिळ्ळो । दप्पळ्ळो^{१४} । माणइत्तो^{१५} । अत्र लोपो बाहुल्यकान्न भवति ॥
एतावत् । यावत् । तावत् । इयत् । कियत् ।

वतुपो^{१६} डित्तिञ्च एतल्लुक् चैतद्यत्तदः ॥ १०३ ॥

Hs. ii, 156.

एतच्चत्तदः परस्य वतुपो डित्^{१७} इत्तिञ्च इति भवति । एतदो लुक् च ।
एतावत् । इत्तिञ्चं । यावत् । जित्तिञ्चं । तावत् । तित्तिञ्चं ।

^१ ii, 3. ^२ Pā. ii, 4, 71. ^३ iii, 7. ^४ एकैकं R and T.
^५ vii, 2. ^६ तद्गुणा T. ^७ vii, 2. ^८ T om. च. ^९ ii, 3.
^{१०} iv, 45. ^{११} xii, 6. ^{१२} °आलुआल° Tri., °आळुआळ° R and T &
°इळ्ळ° T; °इत्ता Tri.^१, °इत्ता Tri.^३, R, and T. ^{१३} iii, 7.
^{१४} दप्पिळ्ळो R. ^{१५} °इत्तो R and T. ^{१६} मनुपो Tri.^१ ^{१७} iv, 7.

Hö. ii, 157.

किमिदमश्च डेत्तिञ्चडित्तिलडेहं¹ ॥ १०४ ॥

किमिदंश्चामेतवत्तञ्च² परस्व वतुपो डित³ एत्तिञ्च⁴ इत्तिल एहह
इत्यादेशा भवन्ति । एतल्लक् च । केत्तिञ्च । कित्तिलं । केहहं । एत्तिञ्च ।
इत्तिलं । एहहं । एत्तिञ्च⁵ । इत्तिलं । एहह⁶ । जेत्तिञ्च⁷ । जित्तिलं । जेहहं ।
तित्तिञ्च⁸ । तेत्तिञ्च । तित्तिलं । तेहहं ॥

युष्मदीयः ।

Hö. ii, 147.

केर इदमर्थे ॥ १०५ ॥

इदमर्थे⁹ विहितस्य ह्यप्रत्ययस्य¹⁰ केरो भवति । अर्थपर इति¹¹ तकारः ।
तुम्हकेरो ॥

पोनत्वम् ।

Hö. ii, 154.

त्वस्य तु डिमात्तणौ ॥ १०६ ॥

त्वप्रत्ययस्य डित¹² इमा त्तण इत्येतौ तु¹³ भवतः । पोणिमा । पोणत्तणं ।
पचे । पोणत्तं । त्वस्येति किम् । पोणत्ता । पोणदा ॥

चन्द्रः ।

Hö. ii, 164.

स्वार्थे तु कश्च ॥ १०७ ॥

स्वार्थे कप्रत्ययस्तु¹⁴ भवति । ककारोच्चारणं पैशाचिकभाषार्थम्¹⁵ ।
चंदञ्चो ॥

हसिता ।

Hö. ii, 145.

इरश्शीलाद्यर्थस्य ॥ १०८ ॥

शीलधर्मसाध्वर्थविहितस्य तृनादेः¹⁶ प्रत्ययस्य इर इति भवति ।
हसनशीलः । हसिरो ॥

Hö. iii, 132

तादर्थ्ये डेस्तु ॥ १०९ ॥

तादर्थ्ये डेः सस्तु¹⁷ भवति । देवस्त¹⁸ । देवाय । देवार्थमित्यर्थः ॥

¹ °डेहहं Tri., °डोदह R and T. ² R and T om. च. ³ iv, 7.

⁴ एत्तिह R and T. ⁵ एत्तिञ्च R. ⁶ T om. these three words.

⁷ जेत्तिञ्च R and T. ⁸ xii, 103. ⁹ Pā. iv, 3, 120.

¹⁰ Thus Tri.¹ and Tri.³; Tri.², R, and T om. छ; Pā. iv, 3, 1.

¹¹ xii, 43. ¹² iv, 7. ¹³ ii, 3. ¹⁴ xx, 4.

¹⁵ Pā. iii, 2, 135. ¹⁶ iv, 18; ii, 3. ¹⁷ देवस्त R and T.

THIRTEENTH SECTION.

अथाव्ययविभागः ॥

पुनर्¹ ।

शिष्टुडनपुनरि तु ॥ १ ॥

Hs. i, 65.

नपुनर्शब्दे² अन्त्यहलः शिदिकारो³ लुक् च तु⁴ भवति । णउणाद् ।
 णउणा । पचे । णउण । णउणो इति तु सिद्धावस्थायामतो ङो विसर्ग
 इति⁵ ङोच्चादेशे द्रष्टव्यम् । पुणार् इति च दृश्यते ॥
 उपरि ।

त्तुत उपरिगुरुके ॥ २ ॥

Hs. i, 108,
109.

उपरिगुरुकयोरादेरकारस्य अत्त्वं तु⁴ भवति । खरेभ्यो वक्रादाविति⁶
 बिन्दुः । अवरिं । उवरिं⁷ ॥

यथा । तथा । अथवा । न वाव्ययोत्खातादाविति⁸ ब्रह्मः । अह ।
 अहा । तह । तहा । अहव । अहवा ॥
 सदा ।

इत्तु सदादौ ॥ ३ ॥

Hs. i, 72.

सदादिष्वादेराकारस्य इत्त्वं तु⁴ भवति । सद् । सच्चा ॥
 इति भणितम् ।

इतौ तो वाक्यादौ ॥ ४ ॥

Hs. i, 91.

वाक्यादिभूते इतिशब्दे तकारसंवन्धिन इत अङ्गवति । इच्च भणिञ्चं ॥
 यावत् । तावत् ।

एवमेवदेवकुलप्रावारकयावज्जीवितावटार्तमानता- Hs. i, 271.

वति वः ॥ ५ ॥

एवमेवादिष्वन्तर्वर्तमानस्य वकारस्याच्चा सहितस्य⁹ जुम्वा भवति ।
 अन्त्यलोपः¹⁰ । जा । जाव । ता । ताव ॥

इदानीम् ।

¹ T om. this word. ² R and T om. न. ³ ii, 5. ⁴ ii, 3.
⁵ vii, 28. ⁶ xii, 2. ⁷ अपरि । उपरि T. ⁸ xii, 25.
⁹ °स्याच्सहितस्य T. ¹⁰ T om. this word ; vii, 2.

Hs. ii, 134.

एणिहं एत्ताहे इदानीमः ॥ ६ ॥

इदानीमित्यस्य एणिहं एत्ताहे इति वा भवतः । एणिहं । एत्ताहे ।
पषे बिन्दौ¹ । स्वरस्य बिन्दुमोति² द्रुत्वः । इच्छाणि³ ।
कुच ।

Hs. ii, 161.

हित्यहास्त्रलः⁴ ॥ ७ ॥

चलो हि त्य ह इति चयो भवन्ति । चतसि च किमो व्य इति⁵
कादेशः । कहि⁶ । कत्य । कह ॥
मधुरावत्⁷ ।

Hs. ii, 150.

र्व वतेः ॥ ८ ॥

वतेः र्व इत्यादेशो भवति । बाहुजकादादेरपि रेफस्येत्संज्ञा⁸ ।
मङ्गरव ॥
सर्वतः ।

Hs. ii, 160.

दोत्तो तसः ॥ ९ ॥

तत्प्रत्ययस्य दो त्तो इत्येतौ तु⁹ भवतः । सव्वदो । सव्वत्तो । पषे ।
अतो ङो विसर्ग इति¹⁰ ङोच्चादेशः । सव्वभो ॥
शतकृत्वः ।

Hs. ii, 158.

ल्लुत्तं कृत्वसः ॥ १० ॥

कृत्वसुचो लानुबन्धो¹¹ ऊत्तमिति भवति । सप्रऊत्तं ॥
शनेः ।

Hs. ii, 168.

शनैसो डिञ्चं¹² ॥ ११ ॥

शनैश्चन्दात्स्वार्थे ङित्¹³ इञ्चं इति भवति । सणिञ्चं ॥
मनाक् ।

Hs. ii, 169.

मनाको डञ्चं च वा ॥ १२ ॥

मनाक्श्चन्दात्स्वार्थे ङित्¹³ अञ्चं इञ्चं च¹⁴ वा¹⁵ भवतः । मणञ्चं ।
मणिञ्चं । मणा¹⁶ ।

¹ iii, 10. ² v, 5. ³ इच्छाणि R, इत्तणिं T. ⁴ हिं T.
⁵ vii, 4. ⁶ कहि R and T. ⁷ मधुरावत् R and T. ⁸ iv, 19.
⁹ ii, 3. ¹⁰ vii, 28. ¹¹ ii, 4. ¹² लुङिञ्चं Tri.¹ and Tri.³
¹³ iv, 7. ¹⁴ T om. च. ¹⁵ R om. वा. ¹⁶ T om. this word.

अभ्युपगमे आम् ¹ ॥ १३ ॥

Hs. ii, 177.

अभ्युपगमे आम् ¹ इत्यव्ययं प्रयोज्यम् ॥

तं वाक्योपन्यासे ॥ १४ ॥

Hs. ii, 178.

तं इत्यव्ययं वाक्योपन्यासे प्रयोज्यम् ॥

णइचेअचिअच्च ² एवार्थे ॥ १५ ॥

Hs. ii, 184.

अवधारणार्थे ³ णइ चेअ चिअ च ¹ इति चत्वारः प्रयोज्याः ⁴ ॥

हडि ⁶ निर्वेदे ॥ १६ ॥

Hs. ii, 192.

निर्वेदे हड्योति प्रयोज्यम् ॥

मिवपिवविवविअवव इवार्थे ॥ १७ ॥

Hs. ii, 182.

इवार्थे ⁷ मिव पिव विव विअ व इति षट् वा ⁸ प्रयोज्याः ॥

किरइरहिर किलार्थे ॥ १८ ॥

Hs. ii, 186.

किर इर हिर इति किलार्थे वा प्रयोज्याः ॥

अम्मो ⁹ आश्चर्ये ॥ १९ ॥

Hs. ii, 208.

अम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोज्यम् ॥

आनन्तर्ये णवरिअ ¹⁰ ॥ २० ॥

Hs. ii, 188.

णवरिअ इत्यानन्तर्ये प्रयोज्यम् ॥

केवले णवर ¹¹ ॥ २१ ॥

Hs. ii, 187.

केवलेऽर्थे णवर इति प्रयोज्यम् ॥

वा सख्या मामिहळाहळे ¹² ॥ २२ ॥

Hs. ii, 196.

सख्या आमन्त्रणे ¹³ मामि हळा हळे इति वा प्रयोज्यम् ॥

¹ आम् Tri.¹ and T. ² अच्च Tri., अच्च R and T. ³ अर्थे R.

⁴ अच्च R and T.

⁵ प्रयोज्यताः T.

⁶ हड्यो Hs. ii, 192.

⁷ T om. this word.

⁸ T om. वा.

⁹ अंहो Tri.³, अहो Tri.²

and T. ¹⁰ णवरि Tri.¹ ¹¹ T om. this Sūtra.

¹² अहलाहळे

Tri.^{2a} and Tri.³

¹³ सख्यामन्त्रणे T.

Hs. ii, 196.

दे संमुखीकरणे च ॥ २३ ॥

संमुखीकरणे चकारात्सख्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 190.

अणणाइं नञर्थे ॥ २४ ॥

नञर्थे अण णाइं इति प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 207.

मस्ते¹ विमर्शे ॥ २५ ॥

विमर्शे मस्ते इति प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 191.

माइ² मार्थे ॥ २६ ॥

माइ इति मार्थे प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 183.

लक्षणे जेणतेण ॥ २७ ॥

जेण तेण इत्येती लक्षणे प्रयोज्यौ ॥

Hs. i, 172.

त्वोऽवापोताः³ ॥ २८ ॥

अव अप उत इत्येते ओ इति तु⁴ प्रयोज्याः । ओआरो । अवतारः अपका-
रो⁵ वा । ओ विरएमि । उत विरचयामि⁶ । पचे⁷ । अवआरो । इत्यादि ॥
प्रत्येकम् ।

Hs. ii, 210.

प्रत्येकमः पाडिएकं पाडिकं⁸ ॥ २९ ॥पाडिएकं⁹ । पाडिकं ॥

Hs. ii, 212.

इहरा इतरथा ॥ ३० ॥

Hs. ii, 211.

उअ¹⁰ पश्य ॥ ३१ ॥उअह¹¹ इति च दृश्यते ॥

इति सकलविद्याविशारदस्य समुद्रबन्धयज्जनः सूनुना

सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे

प्राकृतभाषायां सुबन्तविभागः समाप्तः ॥

¹ मस्ते Tri. ² माइ Hs. ii, 191. ³ त्वोदवा° Tri.² and Tri.³;
°पोता: Tri.¹ and Tri.^{2b}, °पोतो: Tri.^{2a} and Tri.³, °पोत R and T.
⁴ ii, 3. ⁵ Thus Tri.; अपतारो R and T. ⁶ Thus Tri.;
वित्तामि R, वित्यामि T. ⁷ R and T om. this word. ⁸ R and
T om. this Sūtra (Tri. ii, 1, 69). ⁹ T om. this word. ¹⁰ उअ
Tri.¹, उव Tri.², Tri.³, R, and T. ¹¹ उअह Tri.¹, उवह Tri.² and
Tri.³, इवह R and T.

FOURTEENTH SECTION.

अथ तिङन्तविभक्तयः¹ प्रदर्शने ॥

हसे हसने । सह मर्षणे । वर्तमाने लट्² । हस् ति । सह ते । इति स्थिते ।

लटस्तिप्ताविजेच्³ ॥ १ ॥

Hs. iii, 139.

लडादेशी तिप् त इत्येती प्रत्येकमिच् एच् इति भवतः । चकारौ ऊरचितीति⁴ विशेषणार्था । इजादीनां प्रत्येकं तिवाद्यादेशत्वादच धातूनां परस्मैपदित्वादिति विशेषाभावः । हलोऽगित्यगागमः⁵ । वा लङ्लोडित्येत्त्वम्⁶ । अपद् इति⁷ निषेधाद्यादेशगुणवृद्धयो⁸ न भवन्ति । हसेद् । हसद् । हसे । हस । सहद् । सह । सह । सह । द्वित्वविवक्षायां द्विवचनस्य बङ्गवचनमिति⁹ शिञ्चौ भवतः ।

भिक्षौ न्तिन्तेडरे ॥ २ ॥

Hs. iii, 142.

लडादेशी शिञ्चौ¹⁰ । तयोः¹¹ न्ति न्ते डरे इति त्रयो भवन्ति । हसेति । हसंते । हसेदरे । हसंति । हसंते । हसदरे । सहंति । सहंते । सहदरे । सहंति । सहंते । सहदरे । इरादेशे एत्त्वपक्षे लोप इत्येकारलोपे¹² । हसिरे । सहिरे । इति रूपमित्ये ।

सिप्थ्यास्सेसि¹³ ॥ ३ ॥

Hs. iii, 140.

लडादेशी सिप्थ्यासी प्रत्येकं से सि इति भवतः । हसेसे । हससे । हसेसि । हससि । सहसे । सहसे । सहसि । सहसि ।

यध्वमित्याहचौ ॥ ४ ॥

Hs. iii, 143.

लडादेशी यध्वमौ प्रत्येकमित्या हच् इति¹⁴ भवतः । हचि चकार इहहचोर्हस्येति¹⁵ विशेषणार्था । वा लङ्लोडित्येत्त्वम्¹⁶ लोप इत्येकारलोपः¹⁷ । हसित्या । सहित्या । एत्त्वाभावपक्षे बङ्गलाधकारादेकपदेऽपि¹⁸ गुणे¹⁹ संयोग इति²⁰ स्वरूपेण ह्रस्वे च । हसेत्या । सहेत्या । हादेशे । हसेह । सहह । सहह । सहह ।

¹ तिङ्गविभक्तयः R. ² Pā. iii, 2, 123. ³ °विचेचि Tri.¹, °विचेच् Tri.² ⁴ xiv, 13; ऊरचितीति T. ⁵ xii, 90. ⁶ xii, 91. ⁷ iii, 2. ⁸ Pā. vi, 1, 78, 87, and 88. ⁹ iv, 8. ¹⁰ Pā. iii, 4, 78. ¹¹ R om. this word. ¹² iii, 7. ¹³ °सी Tri.¹ and Tri.⁸ ¹⁴ T om. इति. ¹⁵ xviii, 10. ¹⁶ xii, 91. ¹⁷ iii, 7. ¹⁸ बाङ्गलाकाधि° T; iii, 1 and 2. ¹⁹ Pā. vi, 1, 87. ²⁰ iv, 25.

Hs. iii, 141.

मि मिबिटौ¹ ॥ ५ ॥

लडादेशौ मिबिटौ मि इति भवतः ।

Hs. iii, 154.

तु मौ ॥ ६ ॥

अदन्ताच्चातोर्मी परे आत्तु² भवति । हसामि । पचे एत्वेन³ । हसेमि ।
उभयाभावपचे । हसमि । एवं सहामि । सहेमि । सहमि ।

Hs. iii, 144.

मोममु मस्सहिङ्⁴ ॥ ७ ॥

लडादेशौ मस्सहिङ्गौ मो म मु इति त्रयो भवन्ति ।

Hs. iii, 155.

मोममुष्विच्च ॥ ८ ॥

अकारान्ताच्चातोर्मीममुपु परेषु अत इत्त्वं चकारादात्त्वं च तु² भवति ।
हसिमो । हसिम । हसिमु । हसामो । हसाम । हसामु । उभयाभावे एत्त्वे³ ।
हसेमो । हसेम । हसेमु । सर्वाभावपचे⁵ । हसमो । हसम । हसमु ।
एवं सहिमो । सहिम । सहिमु । सहामो । सहाम । सहामु । सहेमो ।
सहेम । सहेमु । सहमो । सहम । सहमु ॥

भू सत्तायाम् ।

Hs. iv, 60.

होहुवहवा भुवस्तु ॥ ९ ॥

भवतेर्धातोः हो ऊव हव इति त्रय आदेशास्तु² भवन्ति । होइ ।
ऊवइ । हवइ ।

Hs. iv, 238.

अचोऽचाम् ॥ १० ॥

धातुष्वचां स्थाने अचो वज्रलं भवन्ति । हिवइ । शेषं हसिवत् ।

Hs. iv, 240.

त्वनतः ॥ ११ ॥

अकारान्तवर्जितस्याजन्तस्य धातोरगागमस्तु² भवति । तिप्पिपोः
इजादिषु चतुर्ष्वपि⁶ प्राप्तिषु⁷ ।

¹ मिर्मिबिटौ Tri.³ ² ii, 3. ³ xii, 91. ⁴ °हिङ् Tri., °हिङ्गौ R and T. ⁵ सर्वाभावे R. ⁶ इजादिष्वपि चतुर्षु T. ⁷ xiv, 1 and 3.

Hs. iii, 177.

लङ्लटोश्च जर्जार्¹ ॥ १५ ॥

लङ्लटोश्चकाराद्विधादिषु² च विहितस्य स्थाने रिती³ ज जा
इत्येती भवतः ।

Hs. iii, 159.

ज्जाज्जे⁴ ॥ १६ ॥

ज्जा ज्ज इत्येतयोः परतोऽत⁵ एत्वं भवति । हसेज्ज । हसेज्जा ।
पुषपचयेऽप्येते एव रूपे ॥

Hs. iii, 178.

मध्ये चाजन्तात् ॥ १७ ॥

अजन्ताद्वातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात्प्रत्ययानां च स्थाने
रिती³ ज जा इत्येती भवतो लङ्लटोर्विधादिषु च । होज्जइ । होज्जाइ ।
इत्यादि । न त्वनत इत्यगागमः⁶ । ज्जाज्ज इत्येत्वम्⁷ । होएज्जाइ ।
होज्ज । होज्जा । होएज्ज । होएज्जा । झयादी⁸ । ज्जइरे । ज्ज्जाइरे⁹ ।
इत्यादि । ज्जएज्जइरे । ज्जएज्जाइरे । ज्जज्ज । ज्जज्जा । ज्जएज्ज ।
ज्जएज्जा । अन्ये त्वन्येषामपि लकाराणामिमावादेशाविच्छन्ति । होज्ज ।
भवति भवेत् भवतु अभवत् अभूत् बभूव भूयात् भविता भविष्यति
अभविष्यद्वा ॥

चिज् चयने । धूज् कम्पने ।

Hs. iv, 241.

णो हश्च चिजिपूश्रुधूस्तुहुलभ्यः¹⁰ ॥ १८ ॥

चि जि पू श्रु धू सु ऊ लू इत्येतेभ्यः परो ण¹¹ इत्यागमो भवति ।
तत्संनियोगेन हश्च । दीर्घस्य च ह्रस्वः¹² । चिणइ । अचोऽचामित्यचि¹³ ।
चुणइ । धुणइ¹⁴ । बज्जलाधिकारात्क्वचिद्विकल्पः¹⁵ । तच्च ।

Hs. iv, 237.

योरेइ ॥ १९ ॥

इश्च उश्च युः । तस्य धातोः रिवर्णोर्वर्णयोरेदीती यथासंख्यं भवतः ।

¹ जर्जारी Tri.³ ² Pā. iii, 3, 161. ³ iv, 19. ⁴ ज्जाज्जे Tri.,
ज्जाज्जोः R and T. ⁵ T om. इत. ⁶ xiv, 11. ⁷ xiv, 16.
⁸ xiv, 2. ⁹ ज्जइरेइ । ज्ज्जाइरे R and T. ¹⁰ T om.
this compound. ¹¹ ण Tri., णो R and T. ¹² दीर्घस्य ह्रस्वस्य R.
¹³ xiv, 10. ¹⁴ T om. this word. ¹⁵ iii, 1.

उच्चिणह । उच्चैअह । उच्चै¹ । इत्यादि । अस्त्रोवर्णस्याव इत्यस्य²
प्रयोगवशात् व्यवस्था द्रष्टव्या । शेषं पूर्ववत् ॥

डुक्कञ् करणे ।

कृजः कुणः ॥ २० ॥

Hs. iv, 65.

कृजः कुण इति तु³ भवति । कुणह । हसिवत्प्रक्रिया । पञ्चे ।

अर उः ॥ २१ ॥

Hs. iv, 234.

धातोरन्त्यस्य अवरणस्य अर इति भवति । करह ॥

वृष सेचने । कृष आकर्षणे । मृष तितिचायाम् । हृष तुष्टौ ।

अरि वृषाम् ॥ २२ ॥

Hs. iv, 235.

वृषप्रकाराणां धातूनामृवरणस्य अरि इत्यादेशो भवति । शोस्सल्⁴ ।
हलोऽक्⁵ । वरिसह । करिसह । मरिसह । हरिसह ॥

रुष रोषे । शुष शोषणे । पुष पुष्टौ । दुष वैकृत्ये । तुष प्रीती ।

रुषगेऽचो⁶ दिः ॥ २३ ॥

Hs. iv, 236.

रुषादिषु धातुष्वचो दीर्घो भवति । रुसह । सूसह । पूसह । दूसह ।
तूसह ॥

शक्नु शक्तौ । षच सेचने । चुट छेदने । कुप कोपे । णश्च अदर्शने ।

शकगे ॥ २४ ॥

Hs. iv, 230.

शकादिष्वन्त्यस्य द्वे रूपे भवतः । सक्कह । सच्चह । तुट्टह । कुप्पह ।
णस्सह । अचोऽचामिति⁷ बाहुलके दीर्घे । णासह । नासह वा ॥

अस भुवि । अस ह । अस ए । इति स्थिते । अस्तेरिति वर्तमाने ।

तिङान्ति ॥ २५ ॥

Hs. iii, 148.

अस्तेस्तिवादिना सह अत्यि इत्यादेशो भवति । तिङ्शब्देन तिवाद्या-
देशा इजादयः⁸ परिगृह्यन्ते । अत्यि सो । अत्यि ते । अस सि । अस से ।
इति स्थिते ।

¹ उच्चैच R and T. ² xiv, 14. ³ ii, 3. ⁴ iv, 29. ⁵ xii, 90.
⁶ ऽचो Tri. ; R and T om. it. ⁷ xiv, 10. ⁸ xiv, 1.

Hs. iii, 146.

सिना सिल्¹ ॥ २६ ॥

अस्तेः सिना मध्यमपुरुषैकवचनेन सह लिप्ति² इति भवति। तुमं सि।
सेआदेशे तु। अत्यि तुमं। वङ्गवचने। अत्यि तुम्हे। उत्तमपुरुषे।

Hs. iii, 147.

त्वस्तेर्म्होम्हि³ ममोमिना⁴ ॥ २७ ॥

अस्तेर्म मो मि⁵ इत्यादेशैः सह यथासंख्यं म्ह म्हो म्ह इत्यादेशास्तु⁶
भवन्ति। अस्ति। मिह। स्तः। म्ह। म्हो। पचे। अत्यि अहं। अत्यि अम्हे॥
लिङ्लोटोः। विधिनिमित्तणामन्तणाधीष्टमंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् लोट
चेति⁷ लिङ्लोटौ।

Hs. iii, 173.

एकस्मिन्प्रथमादेर्विध्यादिषु दुसुमु ॥ २८ ॥

विध्यादर्थविहितानां प्रथमादिपुरुषाणामेकले वर्तमानानां प्रत्ययानां
स्थाने यथासंख्यं दु सु मु इत्यादेशा भवन्ति। हसउ। लोटि। वा
लङ्लोटित्वेत्त्वम्⁸। हसेउ। सर्वत्र एत्वाभावे लिङ्वद्रूपम्। हसेत् हसतु
वेत्यर्थः। मध्यमपुरुषैकले।

Hs. iii, 175.

लुगिज्जहीज्जस्विज्जेऽतः ॥ २९ ॥

अकारात्परस्व⁹ सोर्लुक् इज्जहि इज्जसु इज्जे इति त्रय आदेशाय तु⁶
भवन्ति। हस¹⁰। वङ्गलाधिकारादिकपदेशपि¹¹ गुणे¹²। हसेज्जहि। हसेज्जसु।
हसेज्जे। लोटि एत्वे⁸। हसे। हसेइज्जहि। हसेइज्जसु। हसेइज्जे।

Hs. iii, 174.

सोस्तु¹³ हि ॥ ३० ॥

सोर्मध्यमपुरुषैकवचनादेशस्य¹¹ हि इत्यादेशस्तु⁶ भवति। हसहि। लोटि।
हसेहि। ह्यादेशाभावे। हससु। हसेसु। सर्वत्र हसेः हस वेत्यर्थः। हसमु।
लोटि एत्वे⁸। हसेसु। अत्र मोममुष्वित्तेतोत्त्वं¹⁵ न भवति। तत्र साहचर्येण
वङ्गवचनादेशस्य सु इत्यस्य ग्रहणात्। हसेयं हसानि वेत्यर्थः।
वङ्गलविवचायाम्।

¹ लिप्ति Tri.; R om. the Sūtra. ² ii, 4. ³ Tri.¹ and Tri.² om. तु. ⁴ मिममोमुना T. ⁵ अस्तेर्म म मो मु T. ⁶ ii, 3. ⁷ Pā. iii, 3, 161 and 162. ⁸ xii, 91. ⁹ अकारान्तात्परस्य T. ¹⁰ T om. हस. ¹¹ iii, 1 and 2. ¹² Pā. vi, 1, 87. ¹³ सेस्तु Tri.¹ and Tri.³ ¹⁴ xiv, 28. ¹⁵ xiv, 8; ष्वित्त्वं R and T.

बहौ ¹ नुहमो ॥ ३१ ॥

Hs. iii, 176.

विध्याद्यर्थविहितानां बद्धत्वे वर्तमानानां प्रथमपुरुषादिप्रत्ययानां स्थाने यथासंख्यं नु ह मो इत्यादेशा भवन्ति । हसंतु । हसेंतु² । हसन्तु हसेयुर्वा । हसह । हसेह । हसेत हसत वेत्यर्थः । मोममुष्वच्च³ । हसिमो । हसामो । हसेमो । हसमो । हसेम हसाम वेत्यर्थः । एवं सहउ । सहेउ⁴ । होअउ⁵ । होउ⁶ । इत्यादि । तत्र होआदेशे त्वनत इत्यगागमाभावि⁷ अत इति वचनात्⁸ लुगादयो न भवन्ति । होहि । होमु । लङ्लुटोश्च जर्जारित्वादेशयोः⁹ लिङि ।

त्विज्जास्मिडः ॥ ३२ ॥

Hs. iii, 165.

लिङस्त्वादेशाज्ज इत्यस्मात्पर इकारस्तु¹⁰ प्रयोक्तव्यः । जाज्ज इत्येत्वम्¹¹ । हसेज्जइ । पचे । हसेज्ज । जारादेशे । हसेज्जा । मध्ये चाज्जनादित्यनयोरादेशपचे¹² । होज्ज¹³ । मध्यभूते । होज्जउ । जारि । होज्जाउ । होज्जा । लोटि । हसेज्ज । हसेज्जा । होज्जउ । होज्ज । होज्जाउ । होज्जा ॥ लृलुटोः ।

भविष्यति हिरादिः ॥ ३३ ॥

Hs. iii, 166.

भविष्यदर्थविहिते प्रत्यये परे तस्मैवादिः हि इति प्रयोक्तव्यः ।

एच्च क्क्षातुंतय्यभविष्यति ॥ ३४ ॥

Hs. iii, 157.

क्क्षातुंतयेषु भविष्यत्कालविहिते¹¹ च प्रत्यये परे¹⁵ अत एत्वं चकारादित्वं च भवति । इजादौ हिलुक च वेति¹⁶ चापकास्मटस्तिप्ताविति¹⁷ लङ्विषयोक्ता इजादयो लृलुटोर्भवन्ति । हसेहिइ । हसिहिइ ।¹⁸ हसेहिइ । हसिहिइ¹⁹ । हसेहिंति । हसिहिंति । हसेहिंते । हसिहिंते । हसेहिइरे । हसिहिइरे । हसेहिसे । हसिहिसे । हसेहिंसि । हसिहिंसि । हसेहित्या । हसिहित्या । हसेहिह । हसिहिह । उत्तमपुरुषकत्वे ।

¹ बहौ Tri., बहूनां R and T. ² R om. this word. ³ xiv, 8.

⁴ सहइ । सहेइ R and T. ⁵ होअइ T. ⁶ होइ T, हो R.

⁷ xiv, 11. ⁸ xiv, 29. ⁹ xiv, 15. ¹⁰ ii, 3. ¹¹ xiv, 16.

¹² xiv, 17. ¹³ होज्जा R and T. ¹⁴ °विहितेषु R and T.

¹⁵ च प्रत्ययेषु च परेषु T. ¹⁶ xiv, 40. ¹⁷ xiv, 1.

¹⁸ T adds हसेहि. ¹⁹ हसिइ T.

Hs. iii, 169.

सी¹ ॥ ३५ ॥

धातोः परे भविष्यति काले मेः स्थाने सं इति वा भवति । बाङ्गलका-
दादेरपि रेफस्येत्संज्ञा² । हसेस्सं । हसिस्सं ।

Hs. iii, 167.

हास्सा मिमोमुमे वा ॥ ३६ ॥

भविष्यदर्थे उत्तमपुरुषादेशेषु मि मो म मु इत्येतेषु³ परेषु तेषामेवादी
हा स्सा इत्येती वा प्रयोक्तव्यौ । हसिहामि⁴ । हसेहामि । हसिस्सामि ।
हसेस्सामि । पचे । हसेहिमि । हसिहिमि । बङ्गले ।

Hs. iii, 168.

हिस्साहित्या मुमोमस्य ॥ ३७ ॥

भविष्यति मु मो म इत्येतेषां स्थाने हिस्सा हित्या इत्येती धातोः परौ
वा प्रयोक्तव्यौ । हसेहिस्सा । हसिहिस्सा । हसेहित्या । हसिहित्या । हास्सा
मिमोमुमे वेति⁵ हास्सादेशयोः । हसेस्सामो । हसिस्सामो । हसेस्सामु ।
हसिस्सामु । हसेस्साम । हसिस्साम⁶ । हसेहाम । हसिहाम । बाङ्गलकाद्वसि-
विषये मोमोः परतो हा न भवति । हसेहामो । हसेहामु⁷ । पचे । हसेहिमो ।
हसिहिमो । हसेहिमु । हसिहिमु⁸ । हसेहिम । हसिहिम⁹ । एवं सहेहिह ।
सहिहिह¹⁰ । इत्यादि ॥

कृजि । अन्यस्येति वर्तमाने ।

Hs. iv, 214.

आ भूतभविष्यति च कृजः ॥ ३८ ॥

कृजोऽन्यस्य आ इत्यादेशो भवति भूतभविष्यत्यन्ये¹¹ । चकारात्तुं-
त्यक्त्रासु च परतः । काहहिह । अपदेऽपि बाङ्गलकात्संधो¹² । काही ।
करिष्यति कर्ता वेत्यर्थः । उत्तमपुरुषैकत्वे ।

¹ सम् Tri.¹ and Tri.², सरं Tri.³, रसं T. ² iv, 19. ³ xiv, 5 and 7. ⁴ R om. this word. ⁵ xiv, 36. ⁶ R om. this word. ⁷ हाहामो । हाहामु R, हसामो । हसामु T. ⁸ हसिमु T. ⁹ R om. these two words. ¹⁰ सहिहि R. ¹¹ T om. भवति भूत°. ¹² iii, 1 and 2.

कृदो हं¹ ॥ ३९ ॥

Hs. iii, 170.

करोतेर्ददातेश्च भविष्यति विहितस्य मेः स्थाने हं इति वा प्रयोक्तव्यम्² ।
काइहं । पचे । काहिमि । इत्यादि ॥
दृशिर् प्रेषणे । गच्छु गतौ ।

डच्छ³ दृशिगम इजादौ हिलुक् च वा ॥ ४० ॥

Hs. iii, 172.

दृशिगमिभ्यां भविष्यदादेशेष्विजादिषु⁴ परेषु डिदच्छ⁵ इति वा
भवति । हेलुक् च वा भवति । एष त्वातुमित्यकारेकारौ⁶ । दच्छेइ ।
दच्छेइ । दच्छेहिइ । दच्छेहिइ । गच्छेइ । गच्छेइ । गच्छेहिइ । गच्छेहिइ ।
पचे । दरिसिहिइ । इत्यादि ।

भिदिविदिच्छिदो डेच्छ ॥ ४१ ॥

Hs. iii, 172.

भिदिविदिच्छिदिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु⁷ डिदच्छे⁸ इति वा
भवति । हिलुक् च वा । भेच्छेइ⁹ । भेच्छेइ । भेच्छेहिइ । भेच्छेहिइ । एवं
वेच्छेइ । वेच्छेइ । इत्यादि ।

डोच्छ¹⁰ वचिमुचिरुदिश्रुभुजः ॥ ४२ ॥

Hs. iii, 172.

वचिमुचिरुदिश्रुभुजिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु डिदोच्छ¹¹ भवति ।
हिलुक् च वा । वोच्छेइ¹² । मोच्छेइ । रोच्छेइ । सोच्छेइ । मोच्छेइ ।
इत्यादि । सर्वत्रोत्तमपुरुषैकत्वे ।

उं मेच्छात्ततः¹³ ॥ ४३ ॥

Hs. iii, 171.

उच्छेच्छेच्छोच्छानां यश्चकारस्ततः परस्य मेडिदमित्यादेशो¹⁴ वा
भवति । दच्छं । गच्छं । भेच्छं । वेच्छं । छिच्छं । मोच्छं । रोच्छं ॥

लुटि लविशेषः । लङ्लुटोश्च जर्जार्¹⁵ । हसेज्ज । हसेज्जा । इत्यादि ।
मध्ये चाजन्तात्¹⁶ । होज्जेहिइ । होज्जेहिइ । होज्ज¹⁷ । होज्जाहिइ ।
होज्जा । इत्यादि ॥

लुङि ।

¹ कृदो हं Tri., कृदोर्हं R and T. ² भवति T. ³ डेच्छ R.

⁴ xiv, 1; R and T add च. ⁵ डिदच्छ R; iv, 7. ⁶ त्वातु°
R and T; xiv, 34. ⁷ T adds च. ⁸ iv, 7. ⁹ भेच्छेइ R and T.

¹⁰ डोच्छे R. ¹¹ डिदोच्छ R; iv, 7. ¹² वोच्छेइ etc. R. ¹³ मेच्छा° T.

¹⁴ iv, 7. ¹⁵ xiv, 15. ¹⁶ xiv, 17. ¹⁷ होज्जा T.

Hē. iii, 180.

माणन्तील् च लृङः ॥ ४४ ॥

लृङो लिती¹ माणन्ती² चकाराद्रिती³ अजी च भवतः । अच लृङः
स्थाने⁴ माणन्ती आदेशी⁵ । न तु तदादेशानां तिवादीनां स्थाने । न तु
लृङ्मात्रस्य । तेन माणन्तान्तयोः छन्दस्तात्प्रातिपदिककार्यं स्यात् न स्याच्च
अजान्तयोरित्याहुः । अच च प्रमाणं वङ्गलाधिकारसहकृतः⁶ प्रयोगः ।
एच क्तातुमित्येकारेकारौ⁷ । हसेमाणं । हमिमाणं । हसेत । हसित ।
ज्जाज्ज इत्येत्वम्⁸ । हसेज्ज । हसेज्जा । अहसिथ्यदित्यर्थः ॥

लुङ्लङ्लिट्सु ।

Hē. iii, 163.

हल ईअः⁹ ॥ ४५ ॥

हलन्ताद्वातोः परस्य भूतार्थस्य लुङादिप्रत्ययस्य ईअ¹⁰ इत्यादेशो भवति ।
हसीअ¹¹ । अहासीत् अहसत् जहास वा । वाङ्मलाकादङागमाभावो
ऽगागमाभावश्च¹² । अच विषये सर्वत्रागागमस्यालोप इलोप इत्यन्ये ।
अह पेच्छइ¹³ रज्जतण्णो । इत्यादिषु भूतार्थेषु वर्तमानार्थप्रयोगात्
तद्वात्ययश्चेति¹⁴ व्यत्ययवचनेन साधवः ॥

डुक्कञ् करणे ।

Hē. iii, 162.

भूतार्थस्य सीअहीअही¹⁵ ॥ ४६ ॥

भूतार्थस्य लुङादिप्रत्ययस्य स्थाने सीअ हीअ ही इति चयो भवन्ति ।
हल ईअ¹⁶ इति विधानात्स्वरान्तादयं विधिः । आ भूतभविष्यतीत्वा-
कारः¹⁷ । कासीअ । काहीअ । काही । अकार्षीत् अकरोत् चकार वा ॥
अस भुवि ।

Hē. iii, 164.

अहेस्यासी तेनास्तेः ॥ ४७ ॥

अस्तेस्तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह अहेसि आसि इति भवतः । अहेसि
सो । तुमं । अहं वा । एवम् आसि ॥

भावकर्मणोः । वर्भावकर्मणि तु यगलुक चेति¹⁸ वर्तमाने ।

¹ ii, 4. ² T adds आदेशी. ³ iv, 19. ⁴ लृङ्स्थाने T. ⁵ T om. this word. ⁶ iii, 1. ⁷ xiv, 34. ⁸ xiv, 16. ⁹ ईअ Tri., ईआ T. ¹⁰ ईआ T. ¹¹ हसीआ T. ¹² Pā. vi, 4, 71; xii, 90. ¹³ पेच्छइ T. ¹⁴ iv, 64. ¹⁵ सीहोअही Tri.¹, सिंहअहि Tri.² and Tri.³ ¹⁶ ईआ T; xiv, 45. ¹⁷ xiv, 38. ¹⁸ xiv, 51.

द्वे गमिगे ॥ ४८ ॥

Hā. iv, 249.

गमादिधातोरन्त्यस्य द्वे रूपे भवतो भावकर्मणि । तत्संनियोगेन यको
लुक् च । हस्सइ । हस्सए । पचे ।

ईअइज्जी यक् ॥ ४९ ॥

Hā. iii, 180.

ईअ इज्ज इत्येतौ यगापद्यते । हसीअइ । हसीअए । हसिज्जइ ।
हसिज्जए । पूर्ववदगागमाभावः¹ ॥

डुक्कञ् करणे ।

ईर हकृतृजाम्² ॥ ५० ॥

Hā. iv, 250.

हकृतृजृणामन्त्यस्य भावकर्मणि ईर इति तु³ भवति । तत्संनियोगेन
यग्लुक् च । कीरइ । कीरए । पचे । अर उः⁴ । करीअइ । करीअए ॥
श्रु अवणे ।

वर्भावकर्मणि तु³ यग्लुक् च ॥ ५१ ॥

Hā. iv, 242.

भावकर्मणोश्चिज्जपूशुधूसुङ्गलूभ्यः⁶ परी रित्⁷ वगागमस्तु⁸ भवति ।
यग्लुक् च तत्संनियोगेन । सुव्वइ । सुव्वए । पचे णागमे⁹ । सुणीअइ ।
सुणीअए । सुणिज्जइ । सुणिज्जए ॥

लिङ्गलोटोः । हस्सउ । हसीअउ । हसिज्जउ । कीरउ । करीअउ ।
करिज्जउ । लकारत्रयेऽपि जजादेशयोः¹⁰ । हस्सेज्ज¹¹ । हसीएज्ज । हसिज्जेज्ज ।
हस्सेज्जा । हसीएज्जा । हसिज्जेज्जा¹² । कीरेज्ज । कीरेज्जा । करीएज्ज¹³ ।
करीएज्जा । करिज्जेज्ज¹⁴ । करिज्जेज्जा । इत्यादि ॥

अथ लिङ्ग्यव विशेषः । त्विज्जाल्लिङ्गः¹⁵ । हस्सेज्जइ । हसीएज्जइ ।
हसिज्जेज्जइ¹⁶ । कीरेज्जइ । करीएज्जइ । करिज्जेज्जइ¹⁷ । इत्यादि । अन्येषु
लकारेषु भावकर्मविषयस्याप्रसिद्धत्वात् न प्रपद्यते ॥

¹ See the commentary on xiv, 45. ² °तृजाम् Tri., °तृजृणाम्
R and T. ³ ii, 3. ⁴ इः R and T; xiv, 21. ⁵ T om. तु.

⁶ R and T om. ङ्ग; xiv, 18. ⁷ iv, 19. ⁸ Pā. i, 1, 46.

ii, 3. ⁹ xiv, 18. ¹⁰ xiv, 15. ¹¹ हसेज्ज R and T. ¹² हसेज्जा ।

हसीअज्जा । हसिज्जज्जा R and T. ¹³ T om. this word.

¹⁴ करिज्जज्ज R, करिज्जज्जा T. ¹⁵ xiv, 32. ¹⁶ हसेज्जइ ।

हसिज्जइ । हसिज्जज्जइ R and T. ¹⁷ करिज्जज्जइ R and T.

FIFTEENTH SECTION.

अथ णिजन्तविभागः ॥

हस् इ । इति स्थिते ।

Hs. iii, 149.

णिजदेदावावे ॥ १ ॥

अत् एत् आव आवे इति चतुरो णिजाप्नोति । तकारस्तावन्मा-
चदर्शनार्थः ।

Hs. iii, 153.

अदेल्लुक्वात्खोरतः ॥ २ ॥

अत् एत् लुक¹ इत्येतेषु णिचः स्थाने विहितेषु आदेरकारस्य आत्वं
भवति । हासर्² । हासेर् । हसावर् । हसावेर् । तावन्माचदर्शनार्था-
त्तकारादाव³ आवे इति द्वयोरपि ग्रहणाच्च⁴ त्वात्त्वेत्त्वानि⁵ न भवन्ति ।
हासंति । हासिंति । हासावंति । हासावेति । हाससि । हासेसि । हसावसि ।
हसाविसि । हासह । हासेह । हसावह । हसावेह । हासमि । हासेमि ।
हसावमि । हसावेमि । हासमो । हासम । हासमु । हासेमो । हासेम ।
हासेमु । हसावमो । हसावम । हसावमु । हसावेमो । हसावेम ।
हसावेमु । एवमेजादिष्वप्युदाहार्यम्⁶ । तथा । साहर् । होअर्⁷ ।
कारर् । हासेज्ज । हासेज्जा । होएज्जर् । होएज्जर् । होएज्ज ।
होएज्जा⁸ । इत्यादि यथाप्रयोगमुन्नेयम् ॥

भावकर्मणोः ।

Hs. iii, 152.

लुगाविल् भावकर्मन्ते ॥ ३ ॥

भावकर्मविहिते प्रत्यये क्तप्रत्यये च परे लुकं लितमावि⁹ च णिजाप्नोति ।
हासीअर् । अदेल्लुकीत्यात्वम्¹⁰ । हसावीअर् । हासिज्जर् । हसाविज्जर् ।
जजादेश्चोः¹¹ । हासिज्जेज्ज । हासिज्जेज्जा । हसाविज्जेज्ज । हसाविज्जे-
ज्जा¹² । इत्यादि ॥

¹ T om. लुक. ² हासार् T. ³ °नार्थतकारा° T. ⁴ xv, 1.⁵ त्वात्त्वं xiv, 6; इत्त्वं xiv, 8. ⁶ xiv, 1. ⁷ होअर्हि T.⁸ हासज्ज । हासज्जा । होअज्जर् । होअज्जार् । होअज्ज । होअज्जा
R and T. ⁹ ii, 4. ¹⁰ xv, 2. ¹¹ xiv, 15. ¹² °विज्जेज्जा T.

SIXTEENTH SECTION.

अथ धात्वादेशाः केचिदुच्यन्ते ॥

रुधो न्यम्भौ ॥ १ ॥

Hs. iv, 218.

बधेरन्त्यस्य न्य भ इत्येतौ भवतः । रुंधद् । रुंभद् ॥

छिदिभिदो न्दः¹ ॥ २ ॥

Hs. iv, 218.

छिदिभिदोरन्त्यस्य न्द इति भवति । छिद्द् । भिद्द् ॥

वेष्टेः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 221.

वेष्ट वेष्टन इत्यस्यान्त्यस्य ङो भवति । कगटङेत्यादिना² षलोपः ।
वेढद् ॥

अन्यस्य हनखनोः ॥ ४ ॥

Hs. iv, 244.

हनखनोरन्त्यस्य भावकर्मणो रिन्त्यकारस्तु³ भवति । तत्संनियोगेन
यग्लुक् च । हम्मद् । हणिज्जद् । खम्मद् । खणिज्जद् । बाङ्गलकावन्तीः
कर्तर्यपि । हम्मद् । हन्तीत्यर्थः ॥

बन्धो न्यः ॥ ५ ॥

Hs. iv, 247.

बन्धेः न्य इत्यस्य भावकर्मणि रित् झस्तु³ भवति । यग्लुक् च । बज्झद् ।
बंधिज्जद् ॥

अर्जेर्विढप्पः ॥ ६ ॥

Hs. iv, 251.

अर्जं आर्जेन इत्यस्य भावकर्मणि विढप्प इति तु⁴ भवति । यग्लुक् च ।
विढप्पद् । अज्जिज्जद् ॥

णप्पणज्जी ज्ञः ॥ ७ ॥

Hs. iv, 252.

आनातेर्भावकर्मणि णप्पणज्जी तु⁴ भवतः । यग्लुक् च । णप्पद् ।
णज्जद् । पञ्चे ।

¹ °भिदो न्दः Tri. and R, °भिदोर्न्दः T. ² iv, 45. ³ iv, 19 ;
ii, 3. ⁴ ii, 3.

Hê. iv, 7.

जाणमुणौ ज्ञः ॥ ८ ॥

इति जाणमुणादेशयोः¹ । जाणिज्जइ । मुणिज्जइ । ज्ञच्चोरिति² णत्वे ।
णाइज्जइ ॥

Hê. iv, 256.

महेर्घेप्पः ॥ ९ ॥

महेर्भावकर्मणि घेप्प इत्यादेशसु³ भवति । यग्लुक् च । घेप्पइ ।
महिज्जइ ॥

Hê. iii, 161.

दीसल् दृशेः ॥ १० ॥

दृशेर्भावकर्मणि लित्⁴ दीस इत्यादेशो भवति । यग्लुक् च । दीसइ ॥

Hê. iv, 49.

रावो रञ्जयतेः ॥ ११ ॥

रञ्जयतेर्णिजन्तस्य राव इति वा भवति । रावेइ । रंजेइ⁵ ॥

Hê. iv, 35.

आसंघस्संभावेः ॥ १२ ॥

संभावयतेरासंघ इति वा भवति । आसंघइ । संभावेइ ॥

Hê. iv, 47.

वळ⁶ आरोपेः⁷ ॥ १३ ॥

आरोपेः⁷ वळ इत्यादेशो वा भवति । वळइ । आरोवेइ⁸ ॥

Hê. iv, 41.

प्रावेरोब्बाळपब्बाळौ⁹ ॥ १४ ॥

प्रावयतेः ओब्बाळ पब्बाळ इत्यादेशौ वा भवतः । ओब्बाळइ ।
पब्बाळइ । पावेइ ॥

Hê. iv, 32.

दृशेर्दावदक्खावदंसाः¹⁰ ॥ १५ ॥

दर्शयतेर्दाव दक्खाव दंस इति त्रय आदेशा वा भवन्ति । दावइ ।
दक्खावइ । दंसइ । पचे । दरिसइ ॥

¹ °देशौ T. ² ज्ञाच्चो° R and T; xii, 16. ³ ii, 3. ⁴ ii, 4; R places लित् before भवति. ⁵ रंजेइ R and T. ⁶ वळव Tri.¹ and Tri.², वळ Tri.³ ⁷ आरोपे: Tri., आरोपे: R and T. ⁸ आरोवेइ R. ⁹ °रोब्बाळपब्बाळौ Tri.¹ and Tri.², °रोब्बाळपब्बाळौ Tri.³ ¹⁰ °दक्खव° Tri.

यापेर्जवः ॥ १६ ॥

Hs. iv, 40.

यापयतेर्जव इत्यादेशो वा भवति । जवइ । जावेइ^१ ॥

स्यस्समः खा ॥ १७ ॥

Hs. iv, 15.

संपूर्वस्य स्थायतेः खा भवति । संखाअइ । संखाइ ॥

विस्सुः पम्हुसविसरौ^२ ॥ १८ ॥

Hs. iv, 75.

विस्सरतेः पम्हुसविसरौ भवतः । पम्हुसइ । विसरइ । विम्हरइ इति
तु ऽमम्भस्रामिति^३ म्हुत्वे द्रष्टव्यम् ॥

धो दहः^४ अदः ॥ १९ ॥

Hs. iv, 9.

अदित्यवयात्परस्य धाञो दह इति भवति । अग्रदुदीत्यन्यलोपा-
भावः^५ । सइहइ ॥

नेस्सदेर्मज्जः ॥ २० ॥

Hs. iv, 123.

निपूर्वस्य सदेर्मज्ज इति भवति । द्विनीचुप्रवासिष्वित्युत्त्वम्^६ ।
गुमज्जइ । गुमज्जइ ॥

पृच्छेः पुच्छः^७ ॥ २१ ॥

Hs. iv, 97.

पृच्छेः पुच्छ इति भवति । पुच्छइ ॥

तुवरजअढी^८ त्वरेः ॥ २२ ॥

Hs. iv, 170.

त्वरतेः तुवर जअढ इत्यादेशौ भवतः । तुवरइ । जअढइ ।

अतिडि तुरः ॥ २३ ॥

Hs. iv, 172.

तिङ्बर्जिते तुरो भवति । तुरिओ ।

शतृतिडि तूरः^९ ॥ २४ ॥

Hs. iv, 171.

शतरि तिङि च त्वरेः तूर इति भवति । तूरंतो । तूरइ ॥

अथ वैकल्पिकाधिकारः ।

^१ जावइ R and T. ^२ °वीसरौ Tri.^१ and Tri.^२ ^३ xii, 44.

^४ दह Tri., R, and T. ^५ vii, 2. ^६ iv, 44. ^७ पुच्छ पृच्छेः Tri.^१, .

पुच्छः पृच्छेः Tri.^२, पुच्छः प्रछः Tri.^३ ^८ °जअढी Tri.^३ ^९ Tri. places

तूरः before शतृ°; °तिङोः Tri.^३

Hs. iv, 62.

पृथक्स्पष्टे णिव्वडः¹ ॥ २५ ॥

पृथग्भूते स्पष्टे च कर्तरि भूवो णिव्वड इत्यादेशो भवति । णिव्वडइ ।
पृथक् स्पष्टो वा भवतीत्यर्थः ।

Hs. iv, 63.

प्रभौ हुप्पः ॥ २६ ॥

प्रभुकर्तृकस्य ऋप्पो भवति । पऋप्पइ । पःहवइ ॥

Hs. iv, 56.

रा वेर्लियः² ॥ २७ ॥

विपूर्वस्य लीङ् श्लेषण इत्यस्य रा इति तु³ भवति । विराअइ ॥

Hs. iv, 59.

धुवो धूजः ॥ २८ ॥

धूजो धुव इति तु⁴ भवति । धुवइ । धुणइ ॥

Hs. iv, 58.

हणशृणोतेः⁵ ॥ २९ ॥

श्रु श्रवण इत्यस्य हण इति तु³ भवति । हणइ । सुणइ ॥

Hs. iv, 132.

विसूरश्च खिदेः ॥ ३० ॥

खिद दैन्य इत्यस्य विसूरश्चकाराञ्जूरश्च वा भवति । विसूरइ ।
जूरइ । खिज्जइ⁶ ॥

Hs. iv, 158.

भाराक्रान्ते नमेर्णिसुडः⁷ ॥ ३१ ॥

भाराक्रान्ते कर्तरि नमेर्णिसुडस्तु⁸ भवति । णिसुडइ⁹ । भाराक्रान्तो
नमतीत्यर्थः ॥

Hs. iv, 188.

भषेर्बुक्कः ॥ ३२ ॥

भषेर्बुक्क इति तु³ भवति । बुक्कइ । भसइ¹⁰ ॥

¹ निव्वडः Tri.¹, णिव्वडः Tri.², निव्वडः Tri.³ ² वेर्लियः Tri.¹
³ ii, 3. ⁴ R places तु after भवति; ii, 3. ⁵ हणशृ Tri.¹ and Tri.²,
हण शृ Tri.³, R, and T. ⁶ T om. this word. ⁷ नमेर्णिसुडः Tri.¹
and Tri.², नमेर्णिसुडः Tri.³; T om. the Sūtra. ⁸ नमेर्णिसुडस्तु T;
ii, 3. ⁹ निसुडइ T. ¹⁰ हसइ R.

संदिशोऽप्याहः¹ ॥ ३३ ॥

Hs. iv, 180.

संदिशेरप्याह इति वा भवति । अप्याहह । संदिसह ॥

विसट्टो दलेः² ॥ ३४ ॥

Hs. iv, 176.

दलेर्विसट्ट इत्यादेशो वा भवति । विसट्टह । दलह ॥

विकसेः कोआसवोसट्टौ ॥ ३५ ॥

Hs. iv, 195.

विकसतेः कोआस वोसट्ट इत्यादेशो तु³ भवतः । कोआसह । वोसट्टह ।
विअसह ॥

वळग्गचडमारुहेः⁴ ॥ ३६ ॥

Hs. iv, 206.

आरूपूर्वस्य वहेर्वळग्ग चड इत्यादेशो वा भवतः । वळग्गह । चडह ।
आरुहह ॥

SEVENTEENTH SECTION.

अथ कृत्स्नु विशेषः प्रदर्शयते ॥

क्ते ॥ १ ॥

Hs. iii, 156.

क्तप्रत्यये परे अत इत्वं भवति । हसिअं । णमिअं । नमिअं वा ।

हू क्ते ॥ २ ॥

Hs. iv, 64.

क्तप्रत्यये परे भुवो ह इति भवति । हअं । णिजन्ते⁵ तु । लुगाविल्
भावकर्मक्त इति⁶ लुगाविली । हासिअं । हसाविअं । केचिद्वाप्या-
त्त्वमिच्छन्ति । हासाविओ⁷ जणो सामळीए ।

गुर्वादिरविर्वा ॥ ३ ॥

Hs. iii, 150.

गुर्वादिणिचोऽवि इति वा भवति । सोसविअं । सोसिअं । तोसविअं ।
तोसिअं ॥

¹ संदिशेरप्याहः T. ² विसोट्टो दळेः Tri.¹ ³ ii, 3. ⁴ वळग्ग°
Tri.; °चडचड्ठा आरुहेः Tri.¹ ⁵ °न्तेषु T. ⁶ xv, 3. ⁷ हसा° T.

हसितव्य । इति स्थिते । हलोऽगित्यगागमः¹ । एच्च क्वातुमित्यकारे-
कारौ² । मनयामिति³ यकारलोपो द्वित्वं⁴ च । हसेञ्च । हसिञ्च ।

Hs. ii, 146.

तुमत्तुआणतूणाः क्तः ॥ ४ ॥

क्वाप्रत्ययस्य तुम अत तुआण तूण इति चत्वारः स्युः । हसेउं ।
हसिउं । हसेञ्च । हसिञ्च । हसेउआणं । हसेउआण । हसिउआणं ।
हसिउआण । हसेऊणं । हसेऊण । हसिऊणं । हसिऊण । तुमुनि
तुमादेशवद् रूपम् ॥
ग्रह उपादाने ।

Hs. iv, 210.

घेत्तुतव्यक्तासु ग्रहिः⁵ ॥ ५ ॥

तुतव्यक्तासु परतो ग्रहिर्घेदिति भवति । घेत्तुं । अस्तोरिति⁶
निषेधात्पायो लुङ् न⁷ भवति । घेत्तुञ्च । क्वा⁸ । घेत्तुं । अदादेशे⁹
बाङ्गलकात् घेदादेशो न । तत्र । ग्रहिञ्च । इत्यादि भवति । घेत्तुआणं ।
घेत्तुआण । घेत्तूणं । घेत्तूण ॥

Hs. iv, 211,
212.

अन्यस्य वचिमुचिरुदिभुजां डोत ॥ ६ ॥

वचिमुचिरुदिभुजीनामन्त्यस्य तुतव्यक्तासु परतो डिदोत¹⁰ भवति ।
बाङ्गलकादोदित्यत्र तकारस्येत्सञ्ज्ञा न भवति । वोत्तुं । वोत्तुञ्च ।
वोत्तुआण । वोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तुञ्च । भोत्तुआण । भोत्तूण । रोत्तुं ।
रोत्तुञ्च । रोत्तुआण । रोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तुञ्च । भोत्तुआण । भोत्तूण ॥

Hs. iv, 213.

ता दटो¹¹ दृशः ॥ ७ ॥

दृशेरन्त्यस्य तुतव्यक्तासु परतस्तेषामेव प्रत्ययानामादिना तकारेण
सह द्विरक्षकारो¹² भवति । अततोऽदित्यकारः¹³ । दटुं । दटुञ्च ।
दटुआण । दटूण ॥

कृञि । आ भूतभवित्यतोत्याकारः¹⁴ । काउं । काउञ्च । काउआण ।
काऊण ॥

इति कृद्विभागः ॥

इति¹⁵ सकलविद्याविशारदस्य समुद्रबन्धयज्वनः सूनुना

सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे

प्राकृतभाषायां तिङन्तविभागः समाप्तः ॥

¹ xii, 90. ² xiv, 34. ³ iv, 48. ⁴ iv, 4. ⁵ गृहे: Tri.³

⁶ Tri. i, 3, 7. ⁷ iv, 26. ⁸ T om. क्वा. ⁹ xvii, 4. ¹⁰ iv, 7.

¹¹ डो T. ¹² °ष्टकारो T. ¹³ iv, 3. ¹⁴ xiv, 38. ¹⁵ R om. इति.

EIGHTEENTH SECTION.

अथ शीरसेन्यादिविभागः प्रदर्शयति ॥

तत्र शीरसेन्यां तावत् । जुत्तं इणं । एव्वं एदं । इति स्थितिः ।

अन्यादिदेति मो एः ॥ १ ॥

Hs. iv, 279.

अन्यान्कारात्परो एकारो वा भवति । इदेति । इकारे एकारे च परे । जुत्तमिणं । एव्वमेदं । पचे ।

शेषं प्राकृतवत् ॥ २ ॥

Hs. iv, 280.

उक्तादन्यत्कार्यं प्राकृतवदेव भवति । इति प्राकृतवद्भावात्तोऽचि वेति^१ मकारे । जुत्तमिणं । एव्वमेदं । तदभावे । बिन्दुर्लिति^२ बिन्दौ । जुत्तं इणं । एव्वं एदं ॥

आर्यशब्दस्य भेदः ।

र्यो य्यः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 280.

र्य इत्यस्य य्य इति वा भवति^३ । शेषं प्राकृतवत्^४ । अज्जो । पचे । अर्यय्यां ज इति^५ जलम् । अज्जो ।

अतो ऊसेर्दुदोश् ॥ ४ ॥

Hs. iv, 278.

अकारात्परोऽस्य ऊसेः शितौ^६ दु दो इति भवतः । हितौ इत्याद्यपवादार्थं^७ वचनम् । अय्यादु । अय्यादो । अज्जादु । अज्जादो । बहुवचने सुतो इत्यादौ^८ । अय्यासुतो । अय्येसुतो । इत्यादि ॥

पितृशब्दस्य भेदः ।

दस्तस्य शीरसेन्यामखोरचोऽस्तोः ॥ ५ ॥

Hs. iv, 280.

शीरसेन्यामखोरचः^९ परस्यास्तोस्तकारस्य^{१०} दकारो भवति । विधा-
नसामर्थ्यात्प्रायो लुङ्^{११} भवति । पिदरो ॥

कथाशब्दस्य भेदः ।

^१ iii, 11. ^२ iii, 10. ^३ इति भवति वा T. ^४ xviii, 2. ^५ xii, 24.
^६ ii, 5. ^७ iv, 21. ^८ iv, 27. ^९ i, 5. ^{१०} i, 8. ^{११} iv, 26.

Hs. iv, 267.

यो धः ॥ ६ ॥

असोरखोरचः¹ परस्य थस्य² धो वा² भवति । कथा । पथे³ । कहा ॥
भगवत्शब्दस्य भेदः ।

Hs. iv, 265.

भवताम् ॥ ७ ॥

भवत्प्रकाराणां सौ परे नकारस्य भो भवति । बिन्दुः⁴ । स्वरस्य
बिन्दुमि⁵ । भञ्जवं ॥
राजन्शब्दस्य भेदः⁶ ।

Hs. iv, 264.

मः ॥ ८ ॥

आमन्त्ये सौ परे नकारस्य मकारो वा भवति । हे रात्रं । पथे
अन्त्यलोपः⁷ । भो रात्र ॥
कस्युक्तिशब्दस्य भेदः ।

Hs. iv, 263.

आत्सी वामन्त्य⁸ इनो नः ॥ ९ ॥

इनो नकारस्यामन्त्ये सौ परे आत्त्वं वा भवति । भो कंचुइआ ।
पथे । डोयुक्ताविति⁹ झुकि । कंचुई । कंचुइ ॥
इदंशब्दे । इहेणं¹⁰ अमेतोहादेशे ।

Hs. iv, 268.

इहहचोर्हस्य ॥ १० ॥

इदंशब्दस्य थध्मित्याहचाविति¹¹ विहितस्य हचप्रत्ययस्य च
हकारस्य धकारो वा भवति । इध । इह ॥
अथाव्ययानि ॥

Hs. iv, 262.

तावति खोर्वा ॥ ११ ॥

तावच्छब्दे आदेसस्य दो वा भवति । प्राकृतवज्रावादन्त्यलोपे¹²
च एवमेवेति¹³ वलोपस्य । ता । दा । दाव । ताव ॥

¹ xviii, 5. ² T om. this word. ³ vi, 4. ⁴ iii, 10. ⁵ v, 5.
⁶ T om. the text and commentary of xviii, 8. ⁷ vii, 2.
⁸ आत्सी वा° Tri.¹, आत्सावा° Tri.², आ सावा° Tri.³, R, and T.
⁹ iv, 10. ¹⁰ इहेण R and T; vii, 14. ¹¹ xiv, 4. ¹² xviii, 2;
vii, 2. ¹³ xiii, 5.

इदानीमो लदाणि¹ ॥ १२ ॥ Hā. iv, 277.
इदानीमो लिहाणि² भवति । दाणिं³ ॥

तस्मात्तोता⁴ ॥ १३ ॥ Hā. iv, 278.
तस्माच्छब्दः तो ता इति भवति⁵ । तो । ता ॥

णं नन्वर्थे ॥ १४ ॥ Hā. iv, 283.

अम्महे⁶ हर्षे ॥ १५ ॥ Hā. iv, 284.

हीही वैदूषके ॥ १६ ॥ Hā. iv, 285.
विदूषकसंबन्धिनि हर्षे हीही इति प्रयोज्यम् ॥

एवार्थे व्येव⁷ ॥ १७ ॥ Hā. iv, 280.
अवधारणार्थे⁸ व्येव⁹ इति प्रयोज्यम् ॥

हंजे चेच्छाहाने ॥ १८ ॥ Hā. iv, 281.
अथ तिङन्ते विशेषः ॥

इजेचोर्दद् ॥ १९ ॥ Hā. iv, 278.
तिप्तादेशयोरिजेचोर्दङागमो¹⁰ भवति । टित्त्वादादिः¹¹ । हसदि ।
हसदे । मध्यमवज्रत्वे । इहहचोर्हस्येति¹² धकारः । हसध । हसह ।
इत्यादि ॥

भुवो भः¹³ ॥ २० ॥ Hā. iv, 289.
भवत्यादेशस्य¹⁴ हकारस्य¹⁵ भकारो वा भवति । भोदि । होदि ।
भुवदि । ऊवदि । इत्यादि ॥
सुहृल्लटोः ।

¹ लदाणि Tri., लदाणी R and T. ² णी R and T; ii, 4.
³ दाणी R and T. ⁴ तस्मात्ता Tri. ⁵ भवतः R. ⁶ अम्महे Tri.
⁷ एव Tri. and T. ⁸ अवधारणे R. ⁹ एव T. ¹⁰ xiv, l.
¹¹ Pā. i, 1, 46. ¹² xviii, 10. ¹³ भः Tri., हुभा R, हुभौ T.
¹⁴ xiv, 9. ¹⁵ हकारो T, ह R.

Hs. iv, 275.

भविष्यति स्मिः ॥ २१ ॥

भविष्यत्प्रत्यये स्मिर्भवति । हिस्सादीनामपवादः¹ । हसिस्मिदि ।
भविस्मिदि । हविस्मिदि ॥

Hs. iv, 271.

इन्द्रदूणी क्लः² ॥ २२ ॥

क्लाप्रत्ययस्य इञ् दूण इति वा भवतः । हसिञ् । हसिदूण ॥

Hs. iv, 272.

कृगमो डदुञ्जः³ ॥ २३ ॥

कृगमिभ्यां परस्य क्वाप्रत्ययस्य डित्⁴ अदुञ्ज इति वा भवति⁵ ।
कदुञ्ज । पचे । करिञ् । करिदूण ॥

Hs. iv, 215.

छर्गमिथ्यमासाम् ॥ २४ ॥

गम् इष् यम् आस् इत्येतेषामन्त्यस्य रित्⁶ ङो भवति । गच्छिञ् ।
गच्छिदूण ॥

इति शीरसेनीविभागः ॥

NINETEENTH SECTION.

अथ मागधीविभागः ॥

पुरुषशब्दस्य भेदः । शेषं प्राकृतवदिति⁷ प्राकृतवद्भावः ।

Hs. i, 110,
111.रोर्भुकुटिपुरुषयोरित्⁸ ॥ १ ॥

भुकुटिपुरुषयोः रेफसंबन्धिन उकारस्य इत्त्वं भवति । शोस्त्विति⁹
सत् ।

Hs. iv, 288.

स्रोश्रौ¹⁰ ॥ २ ॥

सकाररेफयोः श्रौ शकारलकारौ यथासंख्यं भवतः । पुलिश सु ।
इति स्थिते¹¹ ।

¹ xiv, 33 ff. ² क्लः Tri., क्तः R and T. ³ कृगमो ड° Tri.,
कृगमोङ्° R and T; °दुयः Tri.¹ and Tri.², °दुञ्ज Tri.³, R, and T.
⁴ iv, 7. ⁵ इति भवति वा T. ⁶ iv, 19. ⁷ xviii, 2.
⁸ रो भुकुटी° Tri.¹ and Tri.³; Tri.² and T om. इत्. ⁹ iv, 29.
¹⁰ स्रोश्रौ R and T. ¹¹ Instead of the text and commentary of
xix, 3, T has only पुलिशे.

सौ पुंस्येलतः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 287.

पुञ्जि अकारस्य लिदेकारो¹ भवति सौ परे । सोर्लुक्² । पुलिशे ।

त्वाङ्गाहो ङसः ॥ ४ ॥

Hs. iv, 289.

अवर्णात्परस्य ङसो डिदाह³ इति तु⁴ भवति । पुलिशह । पुलिशश्च ।

आमो ङित्⁵ ॥ ५ ॥

Hs. iv, 300.

अवर्णात्परस्यामो डाहादेशो ङित्वा भवति । ङित्वात्सानुनासिकोच्चारः⁶ । पुलिशह । पुलिशाणं । पुलिशान् । ङसी ।

मागध्यां शौरसेनीवत् ॥ ६ ॥

Hs. iv, 302.

मागध्यामुक्तादन्यत्कार्यं शौरसेनीवद्द्रष्टव्यम् । इति शौरसेनीवद्भावात् अतो ङसेर्दुदोशिति⁷ दुदोशी । पुलिशदु । पुलिशदो । हस्तिशब्दस्य भेदः । कगटडेति⁸ सलोपे प्राप्ति ।

सस्सषोस्संयोगेऽयीष्मे ॥ ७ ॥

Hs. iv, 289.

सकारषकारयोः संयोगे वर्तमानयोः सकारो भवति । यीष्मशब्दे न भवति । हस्ती । संबुद्धौ शौरसेनीवद्भावात्⁹ आत्सौ वामन्त्य इतो न इत्यात्वम्¹⁰ । हस्तिआ । पत्ते । हस्ती¹¹ । हस्ति ॥

अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेषः ॥

पिच्छिलः ।

छोऽनादौ अश्चः¹² ॥ ८ ॥

Hs. iv, 295.

अनादौ वर्तमानस्य कस्य शकाराकान्तश्चकारो भवति । पिच्छिले ॥ राक्षसः ।

छः¹³ Xकः ॥ ९ ॥

Hs. iv, 296.

अखोः¹⁴ अकारस्य जिह्वामूलोयाक्रान्तः ककारो भवति । सोऽखो¹⁵ । संयोग इति¹⁶ द्वस्वः । लXकश्च ॥

¹ ii, 4. ² iv, 6. ³ iv, 7. ⁴ ii, 3. ⁵ आङो मित् R. ⁶ ii, 6. ⁷ xviii, 4. ⁸ iv, 45. ⁹ xix, 6. ¹⁰ आ सावा° R and T; . xviii, 9; इति नत्वे R. ¹¹ T om. these two words. ¹² अ Tri. ¹³ च Tri. ¹⁴ i, 5. ¹⁵ xix, 2. ¹⁶ iv, 25.

शुष्कः । सस्सघोस्सयोग इति¹ सकारः । शुस्को ॥
अभिमन्युः । पुण्यवान् । प्राज्ञः । धनंजयः ।

Hs. iv, 293.

न्यायज्ञज्ञां जर् ॥ १० ॥

न्य ण्य ञ् ञ् इत्येतेषां रिञ्जकारो² भवति । अहिमञ्जू³ । मन्ताम-
णवनेति⁴ वन्तादेशः । पुञ्जवन्ते । पञ्जे⁵ । ञ्स्व यत्वविधानं ञ्जोरिति⁶
यात्वबाधनार्थम् । धणञ्जए ॥
जनः । यानम् । मयम् ।

Hs. iv, 292.

जयद्यां यः ॥ ११ ॥

जकारयकारयकाराणां यकारो भवति । ययो । यायं । मय्यं ।
यस्व यत्वविधानमादेर्ज इत्यस्व⁷ बाधनार्थम् ॥
कोष्ठागारम् । पटुः ।

Hs. iv, 290.

ष्ठट्टौ स्टम् ॥ १२ ॥

षकाराक्रान्तषकारो द्विरुक्तषकारश्च सकाराक्रान्तं टकारमापद्येते⁸ ।
कोस्टागालं । पस्टे ॥
उपस्थितः । अर्थपतिः ।

Hs. iv, 291.

स्थथौ स्तम् ॥ १३ ॥

स्थ र्थ इत्येते सकाराक्रान्तं तकारमापद्येते । दस्तस्तेति⁹ दस्त्म् ।
उवस्तिदे । अस्तवदी ।
अहम् । वयम् ।

Hs. iv, 301.

हगेऽहंवयमोः¹⁰ ॥ १४ ॥

अहंवयमोर्हगे¹⁰ भवति । हगे¹⁰ ॥
अथ तिङन्ते विशेषः ॥

¹ xix, 7. ² iv, 19. ³ अभिञ्जू T. ⁴ xii, 102. ⁵ पञ्जो R.
⁶ xii, 16. ⁷ vii, 33. ⁸ उपद्यते T. ⁹ xviii, 5. ¹⁰ हगे Tri.¹
and Tri.³, भगे Tri.², R, and T.

जो¹ व्रजेः ॥ १५ ॥

Hs. iv, 294.

व्रजतेर्जकारस्य अर्² भवति । रजेचोर्दडिति³ दडागमः । वञ्चदि ।
वञ्चदे⁴ ॥

स्कः प्रेक्षाचक्षेः⁵ ॥ १६ ॥

Hs. iv, 297.

प्रेक्षतेराचक्षतेच चस्य स्को भवति । Xकस्यापवादः⁶ । पेस्कदि ।
आचस्कदि ॥

चिष्टस्तिष्ठस्य⁷ ॥ १७ ॥

Hs. iv, 298.

तिष्ठ इत्यस्य चिष्ट⁷ इति भवति । चिष्टदि⁸ ॥

इति मागधीविभागः ॥

TWENTIETH SECTION.

अथ पैशाची ॥

प्रणिपतनशब्दस्य भेदः ।

शेषं शौरसेनीवत् ॥ १ ॥

Hs. iv, 323.

इति शौरसेनीवत्त्वात्प्राकृतवज्जावस्यापि सिद्धत्वात्⁹ सवरामधश्चेति¹⁰
रेफलोपः ।

नो नणोः पैशाच्याम् ॥ २ ॥

Hs. iv, 308.

पैशाच्यां नणोर्नो भवति । नस्य नत्वविधानं णत्वबाधनार्थम्¹¹ ।

तल्¹² तदोः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 307.

तकारदकारयोर्लितो¹³ भवति । तस्य तत्वविधरादेशान्तरवा-
धनार्थम् ।

¹ ज्यो अर् Tri.¹, अर् Tri.², जे Tri.³, जो R, ज्यो T. ² अर् Tri.¹
and Tri.², जो R, ज्यो T; iv, 19. ³ xviii, 19. ⁴ वञ्चदि । वञ्चदे R,
वञ्चदि । वञ्चदे T. ⁵ °चक्षि Tri.¹, R, and T, °चक्षः Tri.², °चक्षेः Tri.³
⁶ कस्या° R, तस्या° T; xix, 9. ⁷ चिष्ट Tri.¹ and Tri.², चिष्ट Tri.³,
चिष्ट R, चिष्ट T. ⁸ चिष्टदि R, चिष्टदि T. ⁹ xviii, 2. ¹⁰ iv, 32.
¹¹ iv, 47. ¹² तल् Tri., तत् R and T. ¹³ ii, 4.

Hs. iv, 324. न प्रायोलुक्कादिच्छल्षदशम्यन्तसूचोक्तम् ॥ ४ ॥
प्रायो लुक्कगचजेत्यादिना¹ कल् षट्शमीसुधाशावसप्तपर्णे² इत्यन्तेनोक्तं
न भवति । इति तकारस्य लुङ्³ भवति पकारस्य वत्त्वं⁴ च । पनपतनं⁵ ।
डसी ।

Hs. iv, 321. डसेस्तोतुशतः⁶ ॥ ५ ॥
अकारात्परस्य डसेः शिती⁷ तो तु इत्येती भवतः । पनपतनातो⁸ ।
पनपतनातु⁸ ॥
शशिशब्दस्य भेदः । शीस्सलिति⁹ सलो न प्रायोलुक्कादोति¹⁰ निषेधे ।

Hs. iv, 309. शषोस्सः ॥ ६ ॥
शषोः सो भवति । ससो । संबुद्धी शौरसेनीवद्भावात्¹¹ आत्सी¹²
वेत्यात्वे । ससिआ । पचे । ससी । ससि ॥
तदिदंशब्दयोस्तृतीयैकवचने ।

Hs. iv, 322. टा¹³ नेन तदिदमोः ॥ ७ ॥
तदिदमोष्टावचनेन सह नेन इति भवति । नेन ।

Hs. iv, 322. नाए स्त्रियाम् ॥ ८ ॥
स्त्रियां¹⁴ तदिदमोष्टावचनेन सह नाए इति भवति । नाए ॥
राजनशब्दस्य भेदः । संबुद्धी । म इति¹⁵ मत्वे । भो राञ्च । भो राञ्च ।
शसादी ।

Hs. iv, 304. राज्ञो ज्ञो वा चिञ्¹⁶ ॥ ९ ॥
राजञ्छब्दे ञ्स्य चिञ्¹⁶ इति वा भवति । राचिञो भजसु । राज्ञे
भजस्वेत्यर्थः ॥
अथ प्रातिपदिकावस्थायाम् ॥
मन्युः । पुण्यम् । प्राज्ञः । न्यण्यज्ञां जर्¹⁷ । मञ्जू । पुञ्जं । पञ्जी ॥
यादृशः । तादृशः । अन्यादृशः ।

¹ iv, 26 = Tri. i, 3, 8.² Tri. i, 3, 90.³ See note 1.⁴ iv, 62 = Tri. i, 3, 55.⁵ पनपतनं R.⁶ ०तु शिती T.⁷ ii, 5.⁸ पनपत० R.⁹ iv, 29 = Tri. i, 3, 87.¹⁰ ०लुक्कादिति¹¹ R and T; xx, 4.¹² ०नीवत्त्वात् R; xx, 1.¹³ आ सी¹⁴ R and T; xviii, 9.¹⁵ टा Tri., तटा R and T.¹⁶ T om.¹⁷ this word. ¹⁸ xviii, 8.¹⁹ चिञ् Tri., चिञ R, चिञ T.²⁰ xix, 10.

दुस्तिर्यादृशगे ॥ १० ॥

Hs. iv, 317.

यादृशादिषु हृ इत्यस्य तिर्भवति । यातिसो । तातिसो । न्यख्यञ्जज्ञां
जरिति^१ जरि । अञ्जातिसो ॥

कमलम् । लो ठ इति^२ ठलम् । कमळं ॥

हृदयम् ।

यः पो हृदये ॥ ११ ॥

Hs. iv, 310.

हृदये यस्य पो भवति ।

इल् कृपगे ॥ १२ ॥

Hs. i, 128.

कृप इत्यादिषु शब्देषु आदेः ऋतो लिदित्वं^३ भवति । तल् तदोः^४ ।
हितपं ॥

भार्या । स्नानम् । कष्टम् ।

र्यस्तृष्टां रिञ्जसिनसिटाः क्वचित् ॥ १३ ॥

Hs. iv, 314.

र्य स्तृष्ट इत्येतेषां यथासंख्यं रिञ्ज सिन सिट इति क्वचित् भवन्ति^५ ।
भारिञ्चा । सिनानं । कसिटं^६ । क्वचिदिति लक्ष्यानुसारेण । अख्यो । सुसा ॥
अथ तिङन्ते विशेषः ॥

तडिजेचोः^७ ॥ १४ ॥

Hs. iv, 318,
319.

इजेचोस्तडुभवति^८ । हसति । हसते ॥

इय्यो यकः ॥ १५ ॥

Hs. iv, 315.

यक इय्य इति भवति । हसिष्यते ॥

कृजो डीरः ॥ १६ ॥

Hs. iv, 316.

कृजः परस्य यको डिदीरो^९ भवति । कीरते ॥
कृजुटोः ।

^१ xix, 10.^२ iv, 63.^३ ii, 4.^४ xx, 3.^५ रिञ्जसिनसिटाः र्य स्तृष्ट इत्येतेषां यथासंख्यं भवन्ति क्वचित् T.^६ कसिटः R and T. ^७ तडिजेचोः R and T. ^८ xiv, 1 ; Pā. i, 1, 46.^९ iv, 7.

Hs. iv, 320.

एय्य एव भविष्यति ॥ १७ ॥

भविष्यति इजेचोः¹ स्थाने एय्य इत्ययमेव भवति । न तु स्तिरित्वादिः² ।
इसेय्य । भवेय्य ॥

Hs. iv, 312.

क्का तूनं ॥ १८ ॥

क्का तूनमापद्यते । हसितूनं । हसितून ॥
वृद्धा ।

Hs. iv, 313.

घ्वा³ दूतूनत्थूनौ⁴ ॥ १९ ॥

कृतष्ट्वः⁵ क्का दूतूनत्थूनावापद्यते । दूतून । दत्थून ॥
इति पैशाचीविभागः ॥

TWENTY-FIRST SECTION.

अथ चूळिकापैशाची ॥

नरशब्दस्य भेदः ।

Hs. iv, 328.

शेषं प्राग्वत् ॥ १ ॥

चूळिकापैशाच्यामुक्तादन्यत् प्राग्वत् प्राक्तनपैशाचीवद्भवति । इति
पैशाचीवद्भावात् नो नणोः पैशाच्यामिति⁶ नस्य नः ।

Hs. iv, 326.

रो लस्तु चूळिकापैशाच्याम्⁷ ॥ २ ॥

चूळिकापैशाच्यां⁷ रेफस्य लत्वं तु⁸ भवति । नलो । नरो ॥

Hs. iv, 325.

गजडदवघभृदधर्मा कचटतपखछठथफाल्⁹ ॥ ३ ॥

गजडादीनां कचटादयो लितो¹⁰ यथासंख्यं भवन्ति । नगरम् ।
नकलं । राजा । राचा । मण्डलम् । मंटलं । मदनः । मतनो । बालकः ।
पालको । मेघः । मेखो । निर्झरः । निच्छलो । गाढम् । काठं । मधुरम् ।
मधुरं । भगवती । फकवती ॥

इति चूळिकापैशाचीविभागः¹¹ ॥

¹ xiv, 1. ² xviii, 21. ³ द्वः Tri.³ ⁴ दूतून° Tri.¹ and Tri.³;
°धूनौ Tri.¹, °धूनौ Tri.³ ⁵ I.e. कृतं षत्वं यस्य सः. ⁶ xx, 2.
⁷ चूळिका° Tri.³ and T. ⁸ ii, 3. ⁹ °फाल् Tri., °फल् R and T.
¹⁰ ii, 4. ¹¹ चूळिका° T.

TWENTY-SECOND SECTION.

अथापभ्रंशविभागः¹ ॥

अकारान्तः पुष्पिङ्गयतुर्मुखशब्दः । प्रायोऽपभ्रंश इति वर्तमाने ।

श्रीरसेनीवत् ॥ १ ॥

Hs. iv, 446.

अपभ्रंशे प्रायः श्रीरसेनीवत्कार्यं भवति ।

अचोऽस्तवोऽनादौ² कखतथपफा गघदधबभान् ॥ २ ॥ Hs. iv, 396.

अचः परे अस्तवोऽनादौ³ वर्तमानाः क ख त थ प फ इत्येते ग घ द ध ब भ इत्येतान् प्रायो यथासंख्यमापद्यन्ते । श्रीरसेनीवद्भावेन प्राकृतवज्रावात्⁴ लवरामधश्चेति⁵ रेफलोपः । अत्र वाक्यविभक्त्यपेक्षया मकारस्यादित्वानादित्वे संभवतः । तत्र यदानादित्वाङ्गीकारस्तदा ।

तु मो डुम् ॥ ३ ॥

Hs. iv, 397.

अचः परोऽसंयुक्तोऽनादौ वर्तमानो मकारो ङित्⁶ वत्त्वं त्वापद्यते⁷ । ङित्वात्सानुनासिकोच्चारः⁸ । स्वार्थे तु कश्चेति⁹ कः । शेषादेशश्चेति¹⁰ द्वित्वम् । चदुङ्घक¹¹ इति स्थिते ।

अडडडुल्लास्स्वार्थिककलुक्¹² च ॥ ४ ॥

Hs. iv, 429.

नाम्नः परतो अ इति¹³ ङिती¹⁴ अड उल्ल¹⁵ इत्येती च प्रत्ययी भवतः । तत्संनियोगेन स्वार्थिकस्य कप्रत्ययस्य लोपश्च ।

तद्योगजाश्च ॥ ५ ॥

Hs. iv, 430.

अडडडुल्लानां¹⁶ योगभेदेभ्यो ये¹⁷ जायन्तेऽडड इत्यादयः प्रत्ययाः तेऽपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति । योगभेदजाश्च । अडड । डडअ¹⁸ । अडुल्ल ।

¹ अथापभ्रंशः T. ² T om. अचः. ³ अस्तवः i, 8; अस्त्वो i, 5. ⁴ xviii, 2. ⁵ iv, 32. ⁶ ङितं R and T. ⁷ तु ii, 3. ⁸ ii, 6. ⁹ xii, 107. ¹⁰ iv, 4. ¹¹ चदुङ्घक R, चतुङ्घक T. ¹² अच० for अ० R and T; अडुल्ल Tri.¹, अडुल्लो Tri.^{2b} and T. ¹³ Thus Tri.; R and T om. अ इति. ¹⁴ iv, 7. ¹⁵ अड उल्ल Tri., अडड उडुल्ल R, अडड अडुल्ल T. ¹⁶ अडडुल्लानां R and T. ¹⁷ Thus Tri.; R and T om. ये. ¹⁸ अडडअ R and T.

डुल्लअ । डडडुल्ल । डुल्लडड । अडडडुल्ल¹ । अडुल्लडड । डडअडुल्ल ।
 डुल्लअडड । डडडुल्लअ । डुल्लडडअ । इति द्वादश संभवन्ति । तच्च
 इत्सञ्चकानां डकाराणां मध्यपातित्वेऽपि पूर्वमेवेत्सञ्चकत्वस्य² निर्णीतत्वा-
 दवयवप्रत्ययादित्वापि संभवालोपः । प्रायोगहणादेतेषामभावे
 स्वार्थिकः कः³ । पचे तदभावश्च । प्रायोगहणादेव खस्य घत्वाभावे⁴
 खघथधभामिति⁵ हकारः । मकारस्यादित्वपचे⁶ वत्वद्वित्वे⁷ न
 भवतः । सौ ।

Hs. iv, 332.

ओत्सौ⁸ पुंसि तु⁹ ॥ ६ ॥

पुङ्क्तिङ्कारस्य सौ परे ओत्त्वं तु¹⁰ भवति । पचे ।

Hs. iv, 331.

स्वम्यत उत् ॥ ७ ॥

खमोः परयोरकारस्य उकारो भवति ।

Hs. iv, 344.

सुससोः ॥ ८ ॥

सुस् प्रथमा । अस् द्वितीया । तयोर्नित्यं लुग्भवति । चडुवुघओ¹¹ ।
 चतुवुघओ । द्वित्वाभावे¹² । चडुवुघओ¹³ । चतुवुघओ¹⁴ । चउवुघओ¹⁵ ।
 चउमुघओ । चडुमुघओ¹⁶ । चतुमुघओ । प्रायोगहणात्तस्य दत्वाभावे¹⁷ ।
 चउवुघओ । मस्य वत्वाभावे¹⁸ । चउमुघओ¹⁹ । चडुमुघओ । चतुमुघओ²⁰ ।
 द्वित्वाभावे । चडुवुघओ²¹ । चउवुघओ । चतुवुघओ²² । चडुमुघओ ।

¹ डुल्ल R and T. ² °त्सञ्चिक° T. ³ xii, 107. ⁴ xxii, 2.

⁵ vi, 4. ⁶ See the commentary on xxii, 2. ⁷ xxii, 3.

⁸ ओ सौ Tri.^{2a} and Tri.³ ⁹ ओद्वा सौ पुंसि Tri.¹ ¹⁰ ii, 3.

¹¹ R and T om. this word. In accordance with xxii, 3, all those forms of चतुर्मुख, in which the m is replaced by v, ought to be written with an *anunāsika*. In the following list six of the twelve possible forms are referred to twice each. ¹² iv, 4.

¹³ चडुवुघओ R; T om. it. ¹⁴ R om. this word. ¹⁵ चयु° R.

¹⁶ चयु° R; T om. this word. ¹⁷ xxii, 2. ¹⁸ xxii, 3.

¹⁹ T om. this word; R adds once more मस्य वत्वाभावे.

²⁰ चतुमुघओ T. ²¹ चतु° R and T. ²² T om. this word.

चउमुघओ । चतुमुघओ । इति खख घले¹ द्वादश भेदाः । हल्वे² ।
 चदुबुहओ । इत्यादयो³ द्वादश । प्रायोगहणात्खख अण्ये । चदुबुहओ⁴ ।
 इत्यादयो द्वादश । इति षट्चिंशज्ञेदाः⁵ । पचे उकारेऽप्येवं⁶ चदुबुघउ⁷ ।
 इत्यादयो द्वादश द्वादश । इति षट्चिंशज्ञेदाः । एवं चदुबुघओ ।
 चदुबुघडु । इत्यादयः । चदुबुघओ⁸ । चदुबुघु⁹ । चदुबुघओ ।
 चदुबुघओ । इत्यादयः । चदुबुघओ¹⁰ । चदुबुघउ¹⁰ । इत्यादयः ।
 चदुबुघओ । चदुबुघओ । इत्यादयः । चदुबुघओ¹⁰ । चदुबुघओ ।
 इत्यादयः । चदुबुघओ । चदुबुघओ । इत्यादयः¹¹ । चदुबुघओ ।
 चदुबुघओ । इत्यादयः¹² । इति प्रत्येक¹² द्वासप्तभिर्भेदाः । इति
 योगायोगयोर्भेदानामशीत्यधिकं सहस्रं संभवति ।

दिहौ सुपि ॥ ९ ॥

Hs. iv, 330

सुपि परे अन्यस्य दीर्घह्रस्वी प्रायो भवतः । इति प्रायोगहणादुका-
 राभावे¹³ दीर्घे¹⁴ । चदुबुघओ । इत्यादयः षट्चिंशत्¹⁵ षट्चिंशज्ञेदाः ।
 इति चत्वारिंशदधिकानि पञ्च शतानि । प्रायोगहणादकारादीनामभावे
 पूर्ववदोकारोकारयोः¹⁶ । चदुबुघो । चदुबुघु । इत्यादयो द्वासप्तभिर्भेदाः ।
 तत्रैव दीर्घे । चदुबुघा । इत्यादयः षट्चिंशत्¹⁷ । इति चतुर्मुखशब्दस्य सौ
 परे अष्टाविंशत्यधिकसप्तशताधिकं सहस्रं¹⁸ भेदानां संभवति¹⁹ । मकारस्या-
 दित्वपचे खख घलहल्यत्रयणेषु । चउमुघओ । चउमुघओ²⁰ । चउमुघओ ।
 चउमुहओ । चउमुहओ²¹ । चउमुहओ । चउमुहओ²² । चउमुहओ ।
 चउमुहओ । उकारेऽप्येवं चउमुघउ । इत्यादयो नव नव । एवं
 चउमुघओ²³ । चउमुघओ²⁴ । इत्यादयो नव नव भिदाः । इति योगा-
 योगयोः सप्तत्यधिकं शतद्वयम् । दीर्घे । चउमुघओ । इत्यादयो नव नव

¹ xxii, 2; द्वित्वे T.² vi, 4.³ चदुबुह इत्यादिका T.⁴ चदुबुघओ R, °खयो T.⁵ R om. भेदाः.⁶ xxii, 7.⁷ चदुबुघओ R.⁸ चतुबुघओ R, चतुबुघओ T.⁹ चतुबुघओ T.¹⁰ चतु° R.¹¹ R adds चदुबुघओ । इत्यादयः ।¹² R om. this

word.

¹³ xxii, 7.¹⁴ °भावदीर्घा T.¹⁵ T om. this word.¹⁶ xxii, 6 and 7.¹⁷ °चिंशता R.¹⁸ 1080 + 540 + 72 + 36 =

1728.

¹⁹ °वंति T.²⁰ °मुखओ R.²¹ °मुघओ R.²² चतु° R.²³ चतुमुखओ T, चउमुघओ । चउमुघओ ।²⁴ चउमुखओ R,

चउमुखओ T.

भिदाः । इति पञ्चविंशदधिकं शतम्¹ । अडडाद्यभावे² । चदुमुघो ।
चदुमुघु । इत्यादयोऽष्टादश भेदाः । तत्रैव च दीर्घे । चदुमुघा । इत्यादयो
नव । इति द्वाविंशदधिकानि चत्वारि शतानि³ भेदानां संभवन्ति ।
एवमडडादिवैभवेन प्रतिशब्दमनेके भेदाः संभवन्ति । त एते प्रसिद्धिवशेन
प्रयोज्याः । न ह्यडडादयः सर्वेऽपि सर्वत्रापि प्रसिद्धाः । क्वचित्क्वचित्क्वचि-
त्क्वचित् । तथा क्वचिदोकारोकारावेव प्रसिद्धौ । क्वचिद्दीर्घ एव ।
क्वचिदुभयमपि । असि । सुससोरिति⁴ लोपः । चदुमुहा । इत्यादि ।
संबोधने असि । सुससोरिति⁴ लोपे प्राप्ते ।

Hs. iv, 346.

हो जस आमन्त्ये⁵ ॥ १० ॥

आमन्त्ये वर्तमानात्प्रातिपदिकात्परस्य जसो हो इति भवति ।
चदुमुहहो । अमि । स्वस्यत उदित्युत्तम⁶ । सुससोरिति⁷ लोपः ।
चदुमुह । चदुमुहो । तृतीयैकवचने ।

Hs. iv, 342.

टो णानुस्वारौ ॥ ११ ॥

अतः परस्य टावचनस्य णत्वमनुस्वारश्च भवति ।

Hs. iv, 333.

टि ॥ १२ ॥

टावचने परे अत एकारो भवति । चदुमुहे⁸ । चदुमुहेण । भिसि ।

Hs. iv, 347.

हिं⁹ भिस्सुपोः ॥ १३ ॥

भिस्सुपोर्हि भवति ।

Hs. iv, 335.

ए भिसि ॥ १४ ॥

अकारस्य भिसि परे एत्वं तु¹⁰ भवति । चदुमुहेहिं । चदुमुहहिं ।
चतुर्थैकवचने । डिसो डमिति¹¹ डस्¹² ।

¹ T om. the eight last words. ² डडाद्यभावे T. ³ अधिकचत्वारिंशच्छतानि T; 270 + 135 + 18 + 9 = 432. ⁴ xxii, 8.
⁵ असामन्त्ये Tri. ⁶ T om. उद्; xxii, 7. ⁷ xxii, 8. ⁸ ०हे R.
⁹ हि Tri.¹ and Tri.² ¹⁰ ii, 3. ¹¹ iv, 17. ¹² डस् T.

मुस्सुहो ङसः ॥ १५ ॥

Hs. iv, 338.

अतः परस्य ङसः सु स्सु हो इति त्रय आदेशा भवन्ति । चदुस्सुहसु ।
चदुस्सुहसु । चदुस्सुहहो । आमि ।

आमो हं ॥ १६ ॥

Hs. iv, 339.

अकारात्परस्वामो हं भवति । चदुस्सुहहं । प्रायोयहणादिषामभावे ।

ङमो लुक् ॥ १७ ॥

Hs. iv, 345.

षष्ठोविभक्तेः प्रायो लुग्भवति । चदुस्सुहा । चदुस्सुह । ङसौ ।

ङसेर्हेहू ॥ १८ ॥

Hs. iv, 336.

अकारादुत्तरस्य ङसेः हे ङ^१ इत्येती भवतः । चदुस्सुहहे । चदुस्सुहङ्^१ ।
भ्यसि ।

भ्यसो हुं^२ ॥ १९ ॥

Hs. iv, 337.

अकारादुत्तरस्य भ्यसो ङं^३ भवति । चदुस्सुहङ्^३ । ङौ ।

ङिनेच्च ॥ २० ॥

Hs. iv, 334.

अकारस्य ङिना सह इकार एकारश्च भवति । चदुस्सुहि । चदुस्सुहे ।
मुपि । हिं भिस्सुपोरिति^४ हिं । चदुस्सुहहिं ॥
सर्वशब्दस्य भेदः ।

अनुसाहावन्यथासर्वौ ॥ २१ ॥

Hs. iv, 366,
415.

अन्यथा सर्वं इत्येती अनु साह इति यथासंख्यं भवतः । साहो^५ ।
साङ् । इत्यादि पूर्ववत् । ङसौ ।

ङसिर्हो^६ ॥ २२ ॥

Hs. iv, 355.

सर्वादेरकारान्तात्परस्य ङसेर्हामिति भवति । साहहां । ङौ ।

^१ ह T. ^२ ङं Tri., ङ R and T. ^३ ङ R and T. ^४ xxii, 13.

^५ साहउ R. ^६ ङसिर्हो Tri.^१ and Tri.^२, ङसिर्हं Tri.^२, ङसिर्हः Tri.^३,
ङसिर्हाम R and T.

Hs. iv, 357.

सर्वगान्डिर्हि¹ ॥ २३ ॥

सर्वादेरकारान्तात्परं डिवचनं हिं इति भवति । साहर्हिं ॥
 इकारान्तो हरिशब्दः । प्रथमाद्वितीययोः अडडादौ² सुससोरिति³
 लोपे च । हरिओ । हरिउ । अडडावभावे सुससोरिति लोपे । हरि ।
 दीर्घे⁴ च । हरी । इत्यादि । आमन्त्ये जसि । हो जस आमन्त्य इति⁵
 होआदेशः । तृतीयैकवचने ।

Hs. iv, 349.

एं चेदुतः⁶ ॥ २४ ॥

इकारादुकाराच्च परस्य टावचनस्य एं⁷ इति चकाराखानुस्वारी⁸ च
 भवन्ति । हरिएं⁹ । हरिणं¹⁰ । हरिण । हरिं । भिसि । हिं भिसुपोः¹¹ ।
 हरिहिं । आमि ।

Hs. iv, 340.

आमो हं च ॥ २५ ॥

इदुङ्गां परस्यामो हं इति चकारात् ऊं इति च भवतः । हरिहं ।
 हरिऊं । डसौ ।

Hs. iv, 341.

हिहे डिङसेः¹² ॥ २६ ॥

इदुङ्गां परयोर्डिङस्योर्हिं हे इत्येती क्रमेण भवतः । हरिहे । भ्यसि ।

Hs. iv, 341.

हुं भ्यसः ॥ २७ ॥

इदुतः परस्य भ्यसो ऊं भवति । हरिऊं । डौ । हिहे डिङसेरिति¹³
 हिआदेशः । हरिहि ॥

उकारान्तस्यशब्दः । हरिशब्दवत् प्रक्रिया ॥

स्त्रीलिङ्ग आन्वशब्दः ।

Hs. iv, 445.

लिङ्गमतन्वम् ॥ २८ ॥

अपभ्रंशे लिङ्गमतन्वं व्यभिचारि प्रायो भवति । इति स्त्रीलिङ्गतायाम्¹⁴ ।
 अडडुङ्गास्त्वार्थिककलुक्¹⁵ चेति¹⁶ डडप्रत्यये टिलोपे¹⁷ च । अंतड ।
 इति स्थिते ।

¹ °डिहिं all MSS. ² xxii, 4. ³ xxii, 8. ⁴ xxii, 9.

⁵ xxii, 10. ⁶ ए चेदुतोः Tri.¹, ए चेदुतः Tri.³, एचेदुतः Tri.²,
 R, and T. ⁷ ए R and T. ⁸ xxii, 11. ⁹ हरिए R and T.

¹⁰ T om. this word ; iv, 14. ¹¹ xxii, 13. ¹² °डस्योः Tri.³

¹³ xxii, 26. ¹⁴ °ताया T. ¹⁵ अडडुङ्गास्त्वा° R and T. ¹⁶ xxii, 4.

¹⁷ iv, 7.

डीतस्त्रियाम्¹ ॥ २९ ॥

Hs. iv, 431.

स्त्रीलिङ्गात्परयोर्जसशसोः² इति तयोगञाञ्चेति³ सूत्रद्वयविहितप्रत्ययान्तात्परो डीप्रत्ययो⁴ भवति । टिलोपः⁵ । अंतडी । प्रथमाद्वितीययोः सुससोरिति⁶ लोपः । असशसोः ।

उदोतौ जश्म⁷ ॥ ३० ॥

Hs. iv, 348.

स्त्रीलिङ्गात्परयोर्जसशसोः प्रत्येकमुदोतौ भवतो लोपापवादी⁸ । अंतडीउ । अंतडीञी । टाड्योः शादि चतुष्टयम्⁹ । अंतडीञ । इत्यादि । भिसि । हिं भिसुपोः¹⁰ । अंतडीहिं । चतुर्थैकवचने ।

डसडसी हे¹¹ ॥ ३१ ॥

Hs. iv, 350.

स्त्रीलिङ्गात्परी डसडसी हे इत्यादेशमापद्येते । अंतडीहे । डसावधेतदेव रूपम् । आमि ।

हुमांभ्यसः ॥ ३२ ॥

Hs. iv, 351.

स्त्रीलिङ्गात्परयोरांभ्यसोर्जं भवति । अंतडीजं । भ्यस्येतदेव रूपम् । सुपि । हिं भिसुपोः¹² । अंतडीहिं ॥

तयोगजान्तस्य¹³ भेदः । अस्मादेव शब्दाड्डडप्रत्यये¹⁴ छते । अंतडञ । इति स्थिते । डीतस्त्रियामित्यस्य¹⁵ प्राप्ती ।

.अदन्ताड्डा¹⁶ ॥ ३३ ॥

Hs. iv, 432.

अडडडुल्लानां¹⁷ मध्ये योऽकारप्रत्ययः तदन्तो यस्तयोगजस्तदन्ता-
त्स्त्रीलिङ्गाड्डाप्रत्ययो भवति । अंतडञञी । इति स्थिते ।

¹ डित° Tri.³ and R. ² °डुवा R and T; xxii, 4. ³ xxii, 5.
⁴ डि° R. ⁵ iv, 7. ⁶ xxii, 8. ⁷ जश्मः Tri. ⁸ xxii, 8.
⁹ v, 6. ¹⁰ xxii, 13. ¹¹ °डसेहिं Tri.³ ¹² xxii, 13. ¹³ xxii, 5. •
¹⁴ xxii, 4 ¹⁵ °यामीदित्यस्य R; xxii, 29. ¹⁶ तद° Tri.
¹⁷ अडडु° R and T; xxii, 4.

Hē. iv, 433.

इदतोऽति ॥ ३४ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य योऽकारस्तस्य अति अकारप्रत्यये परे इकारो भवति ।
दिह्री सुपीत्यकारप्रत्ययस्य^१ लोपः । अंतडिआ । प्राचोयहणादडडावभावे^२ ।

Hē. iv, 352.

स्त्रियां डिः^३ ॥ ३५ ॥

स्त्रीलिङ्गान्नामः परं डिवचनं^४ भवति । आदेशाः शादयः स्युरित्यर्थः^५ ।
अंताअ । अंताआ । अंताइ । अंताए । इत्यादि । शेषं पूर्ववत् ॥
अकारान्तो नपुंसकलिङ्गशब्दः । कमलशब्दः । जसशसोः ।

Hē. iv, 353.

इं नपि^६ ॥ ३६ ॥

नपुंसकात्परयोर्जसशसोः इं इति तु^७ भवति । तु मो डूम^८ । कवैलइ^९ ॥
किशब्दस्य भेदः । डसि ।

Hē. iv, 358.

उसस्सुश् यत्तत्किंभ्यः^{१०} ॥ ३७ ॥

यत्तत्किंभ्यो डसः सुशादेशस्तु^७ भवति । शित्त्वादीर्घः^{११} । कासु । पचे ।
कास । इत्यादि । डसी ।

Hē. iv, 356.

तु किमो डिहे ॥ ३८ ॥

किशब्दात्परो डसिर्दिदिहे^{१२} इति तु^७ भवति । किहे । पचे । कीस ।
इत्यादि । स्त्रीलिङ्गे ।

Hē. iv, 359.

स्त्रियां डहे ॥ ३९ ॥

स्त्रीलिङ्गेभ्यो यत्तत्किंभ्यो डसो डिदहे^{१२} इति तु^७ भवति । कहे । पचे ।
कीए^{१३} । इत्यादि । शेषं प्राकृतवत्^{१४} । यत्तदोरेष्वेव प्रक्रिया । तामु । जामु ।
जहे । तहे । जीए । इत्यादि । नपुंसके तु स्वमोः । "

^१ डिअहस्यापी° R and T; xxii, 9.—°त्याकार° R. ^२ xxii, 4.

^३ डी Tri.^१, डिः Tri.^२, हिः Tri.^२, डेः Tri.^३, डि R and T.

^४ डिद्वचनं T. ^५ v, 6.—This explanation of the Sūtra is at variance with Tri. iii, 4, 20, and Hē. iv, 352. ^६ Thus Tri. ; R and T om. नपि. ^७ ii, 3. ^८ डूः R and T; xxii, 3.

^९ कवैलइ R, कवळइ T. ^{१०} Thus Tri. ; R and T om. the last word. ^{११} ii, 5. ^{१२} iv, 7. ^{१३} किए R and T. ^{१४} प्राकृतशब्दवत् T; xviii, 2.

यत्तद्भुं^१ स्वमोः ॥ ४० ॥

Hs. iv, 360.

नपुंसकौ यत्तदौ स्वमोः परयोर्यथासंख्यं भुंं भुं^२ इत्येतावापद्येते ।
भुं । भुं^३ । पचे । जं । तं ॥
इदंशब्दस्य भेदः ।

इदम इमु^३ नपुंसके ॥ ४१ ॥

Hs. iv, 361.

नपुंसकस्येदंशब्दस्य इमु इति भवति स्वमोः परयोः । इमु ।

इदम आअः^४ ॥ ४२ ॥

Hs. iv, 365.

इदमः सुपि परे आअ^५ इति भवति । आअउ^६ । जसशसोः^७ ।
आअइ । इत्यादि ॥
एतदशब्दस्य भेदः । स्वमोः ।

एतदेहएहोएहु स्त्रीनृनपि^८ ॥ ४३ ॥

Hs. iv, 362.

स्त्रीलिङ्गः पुल्लिङ्गौ नपुंसकश्च एतच्छब्दः स्वमोः परयोर्यथासंख्यं एह
एहो एऊ इति भवति । एह । एहो । एऊ । जसशसोः ।

जशशसोरेड् ॥ ४४ ॥

Hs. iv, 363.

जसशसोः परयोः एड् इति भवति । एड् ॥
अदसशब्दस्य भेदः^९ ।

ओइ अदसः ॥ ४५ ॥

Hs. iv, 364.

अदसो जसशसोः परयोः ओइ इति भवति । ओइ ॥
युष्मदो भेदः ।

सौ युष्मदस्तुहुं^{१०} ॥ ४६ ॥

Hs. iv, 368.

युष्मत्सौ परे तुहुं^{११} इति भवति । सुससोरिति^{१२} सलोपः । तुहुं^{११} ।

^१ °भुं Tri.^१, °भुंतृ Tri.^२, °हुंभुं Tri.^३, °भुभुं R, °भुभुं T.
^२ भुं R and T. ^३ हुं Tri.^३ ^४ आअः Tri., आअः R and T.
^५ आअ R and T. ^६ आअइ T. ^७ T om. this word. ^८ T om. नृ.
^९ T om. the text and commentary of this Sūtra. ^{१०} °स्तुहुं Tri.,
°स्तुहुं R and T. ^{११} तुहुं R and T. ^{१२} xxii, 8.

Hs. iv, 369.

तुम्हेतुम्हइ¹ जश्शसोः ॥ ४७ ॥

जसश्शसोः परयोऽयुष्मदस्तुम्हे तुम्हइ इति भवतः । तुम्हे । तुम्हइ ।
अमि ।

Hs. iv, 370.

ड्यंटा एइंतइं ॥ ४८ ॥

डि अं टा इत्येतिः सह युष्मदः एइं तइं इति भवतः । एइं । तइं ।
टावचनेऽप्येति एव रूपे । भिसि ।

Hs. iv, 371.

भिसा तुम्हेहिं ॥ ४९ ॥

युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इति भवति । तुम्हेहिं । डसि ।

Hs. iv, 372.

तुञ्जुतुध्रतउ² डसिडसा ॥ ५० ॥

युष्मदो डसिना डसा च सह तुञ्जु तुध्र तउ² इति त्रयो भवन्ति ।
तुञ्जु । तुध्र । तउ² । अमि ।

Hs. iv, 373.

तुम्हहमांभ्यसा³ ॥ ५१ ॥

युष्मदामा भ्यसा च सह तुम्हहमिति भवति । तुम्हहं । डसौ डसत् ।
भ्यस्याम्बत् । डौ । ड्यंटा एइंतइं⁴ । एइं । तइं । सुपि ।

Hs. iv, 374.

मुपा तुम्हासु ॥ ५२ ॥

युष्मत्सुपा सह तुम्हासु इति भवति । तुम्हासु ॥
अस्मदो भेदः । सौ ।

Hs. iv, 375.

सौ हउं ॥ ५३ ॥

अस्मत्सौ परे हउं इति भवति⁵ । हउं ।

Hs. iv, 376.

अम्हइमम्हे जश्शसोः ॥ ५४ ॥

अस्मदो जसश्शसोः परयोः, अम्हइं अम्हे इति भवतः । अम्हइं ।
अम्हे⁶ । अमि ।

¹ °तुम्ह Tri.¹, °तुम्हइ Tri.² and Tri.³ ² For तुञ्जु Tri.³ reads तुञ्ज, R and T तुञ्जत्सु; for तुध्र Tri.² तुधृ, Tri.³ तुधु, T तुधु; for तउ Tri.³ तुइ. ³ °मांभ्यसभ्याम् Tri. ⁴ xxii, 48. ⁵ T om. the words भवति to इति in the next Sūtra. ⁶ अम्हे ।
अस्मत्सौ T.

मइं^१ ङ्गुंटा^२ ॥ ५५ ॥

Hs. iv, 377.

ङि अं टा इत्येतैः सहासदो मइं इति भवति । टावचनेऽप्येतदेव
रूपम् । भिसि ।

भिसा अम्हेहिं^३ ॥ ५६ ॥

Hs. iv, 378.

असदो भिसा सह अम्हेहिं इति भवति । अम्हेहिं । ङसि ।

ङस्ङसिना महुमञ्जु ॥ ५७ ॥

Hs. iv, 379.

असदो ङसा ङसिना च^४ सह मङ्ग मञ्जु इति भवतः । मङ्ग ।
मञ्जु । आमि ।

अस्मदोऽम्हहं ॥ ५८ ॥

Hs. iv, 380.

असदामा भ्यसा च सह अम्हहं इति भवति । अम्हहं । ङसी
ङस्वत् । भ्यस्यास्वत् । ङौ । मइं ङ्गुंटा^५ । मइं । सुपि ।

मुपा अम्हामु ॥ ५९ ॥

Hs. iv, 381.

असदः मुपा सह अम्हामु इति भवति । अम्हामु^६ ॥
अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेषः ।

दादेडेहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम् ॥ ६० ॥

Hs. iv, 402.

यादृगादीनां^७ दादेरवयवस्य डिदेह^८ इति भवति । जेहो । तेहो ।
केहो । एहो ।

उइसोऽतः^९ ॥ ६१ ॥

Hs. iv, 403.

अदन्तानामेषां डिदृस^{१०} इति भवति । जइसो । तइसो । कइसो ।
अइसो ॥

^१ मइं R. ^२ ङ्गुंटा R and T. ^३ ंहि R. ^४ ङसिना
ङसा च R. ^५ xxii, 55. ^६ iv, 14. ^७ यादृगादीनां
R and T. ^८ डिदेहो R and T; iv, 7. ^९ ऽताम् Tri. ^{१०} उइसो
R and T; iv, 7.

8. iv, 407,
408, 435.

डेनुलडेवडावियक्तियति च व्यादेर्वतुपः ॥ ६२ ॥

इयत् कियत् इत्येतयोश्चकारायावत्तावतोश्च वतुपो व्यादेर्वकारादेः
यकारादेशावयवस्य¹ ङितौ² एत्तुल एवङ् इति भवतः । एत्तुलो ।
केत्तुलो । जेत्तुलो । तेत्तुलो । एवङो । केवङो । जेवङो । तेवङो ॥

16. iv, 437.

त्वतलौ प्पणम् ॥ ६३ ॥

त्वतलौ प्पणं प्राप्ततः । विङ्गप्पणु³ । विभुलं विभुता वा ॥

H6. iv, 443.

तृनोऽणञ्जल्⁴ ॥ ६४ ॥

तृनो⁵ लित⁶ अणञो⁷ भवति । भसणउ । भवणशीलः ॥
युष्मदीयः । अस्मदीयः ।

H6. iv, 434.

छस्य युष्मदादेर्ङारः ॥ ६५ ॥

युष्मदादिभ्यः परस्व कस्य⁸ ङिदारी⁹ भवति । तुम्हारा । अम्हारा ॥

H6. iv, 413.

अन्यादृशस्यान्नाइसावराइसौ¹⁰ ॥ ६६ ॥

अन्यादृशशब्दस्य अन्नाइस अवराइस¹¹ इति भवतः । अन्नाइसो ।
अवराइसो¹¹ ॥

¹ खकारादे° R and T. ² iv, 7. ³ °ण T. ⁴ णञ्जल्
Tri.³, णयल् Tri.^{2a}, णल् Tri.¹, R, and T. ⁵ Pā. iii, 2, 135.
⁶ ii, 4. ⁷ लिखो R and T. ⁸ Pā. vii, 1, 2. ⁹ iv, 7.
¹⁰ °स्यान्नाइसा° Tri.¹ and Tri.^{2a}, °स्यासाइसा° Tri.^{2b} and Tri.³,
°स्यान्नाइरा° R and T; °पराइसौ Tri.¹ and Tri.^{2a} ¹¹ अन्नाइरा
वराइसो T.—In R page 72b ends with the text of xxii, 66, the
commentary on which is missing, and leaf 76 begins with अति,
which is followed by xxii, 67. This fact proves—what is
already apparent from the numbering of the leaves—that
a portion of the text, which must have contained the rules on
indeclinables and conjugation, is lost in both manuscripts.

पस्सगृण्हौ¹ दृशियहोः² ॥ ६७ ॥

Hs. iv, 393,
394.

पस्सदि³ । गृण्हदि⁴ ॥

इति सकलविद्याविशारदस्व⁵ समुद्रबन्धयज्वनः सृजुना
सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे
शीरसेन्यादिविभागः⁶ समाप्तः ॥

¹ वस्स° Tri.³ and T; °ग्रण्हौ Tri.¹, °गृण्हौ Tri.², °गण्हौ Tri.³, °गृह्णौ R and T. ² °गृह्णैः Tri.³ ³ वस्सदि R and T. ⁴ गृह्णदि R and T. ⁵ In R the word °विद्या° is entered below the line, between सकल° and °विशारदस्व. ⁶ T ins. विद्या before शीर°. This mistake shows that the original of T was copied from R, where the word विद्या is entered between the two last lines—below सकल° and above शीर°. The copyist who wrote the original of T added it in both cases instead of the first alone.

INDEX TO THE SUTRAS
QUOTED IN SIMHARAJA'S PRAKRITARUPAVATARA
FROM THE VALMIKISUTRA.

- अचोऽचाम् xiv, 10.
अचोऽस्तवोऽखी कखतथपफा
गघदधवभान् xxii, 2.
अडडडुझास्त्वार्थिककलुक् च
xxii, 4.
अणणाइं नजर्थे xiii, 24.
अत एवैच्से xiv, 12.
अतिडि तुरः xvi, 23.
अतो डसेर्दुदोश् xviii, 4.
अतो डो विसर्गः vii, 28.
अत्सुपस्सिंहिस्ते vii, 15.
अदन्ताड्वा xxii, 33.
अदेल्लुक्वात्खोरतः xv, 2.
अनिदमेतदसु किंयत्तदस्त्रियां च
हिं iv, 36.
अनुक्तमन्यशब्दानुशसनवत् ii, 2.
अनुसाहावन्यथासर्वी xxii, 21.
अन्त्यस्य वचिमुचिरुदिभुजां डोत्
xvii, 6.
अन्त्यस्य हनखनोः xvi, 4.
अन्त्यहलोऽअदुदि vii, 2.
अन्वादिदेति मो णः xviii, 1.
अन्यादृशस्थान्नादसावरादसी xxii,
66.
अपती घरो गृहस्य xii, 93.
अपेः पदात् iii, 9.
अभ्युपगमे आम् xiii, 13.
अमः iv, 11.
अमा तुमेतुए च x, 4.
अम्महे हर्षे xviii, 15.
अम्मो आश्वये xiii, 19.
अम्हइमम्हे जशसोः xxii, 54.
अम्हमम भ्यसि xi, 12.
अम्हमममज्झमह डिपि xi, 13.
अम्हमज्झमज्झमइमहमहमे च
डसा xi, 9.
अम्हेअम्होअम्ह xi, 3.
अम्हेअम्होअम्हान्णममाणमहाण-
मज्झाणमज्झान्हान्हणो आमा
xi, 10.
अर उः xiv, 21.
अररीअरिज्जमाश्वये xii, 74.
अरि वृषाम् xiv, 22.
अर्जेर्विडप्पः xvi, 6.
अर्थपरे तो युष्मदि xii, 43.
अविद्युति स्त्रियामाण् viii, 9.
असत्सुना अम्हिहमहअमहमह-
म्यम्मि xi, 1.

असदोऽम्हं xxii, 58.
अहदा सुना vii, 44.
अहस्त्रासी तेनासो: xiv, 47.

आचार्ये चो हस xii, 72.
आत्सी वामन्त्य इनो न: xviii, 9.
आदि: खु: i, 5.
आदीतस्तोश्च v, 9.
आदिर्ज: vii, 33.
आदिस्तु v, 19.
आनन्तर्धे णवरिश्च xiii, 20.
आ भूतभविष्यति च कञ: xiv, 38.
आमां डेसिं iv, 34.
आमो डित् xix, 5.
आमो हं xxii, 16.
आमो हं च xxii, 25.
आरस्सुपि iv, 65.
आसिष्टे लघी xii, 75.
आसंघस्संभावे: xvi, 12.
आ सौ वा iv, 66.

इअदूणी क्क: xviii, 22.
इआची म्मी vii, 45.
इजेचोर्दट् xviii, 19.
इणममामा vii, 22.
इती तो वाक्कादी xiii, 4.
इत्तु सदादी xiii, 3.
इदतोऽति xxii, 34.
इदम आच: xxii, 42.
इदम इम: vii, 11.

इदम इमु नपुंसके xxii, 41.
इदमेतत्किंयत्तञ्चट्टो डिणा vii, 5.
इदानीमो ल्दाणिं xviii, 12.
इदुतोर्दि: iv, 53.
इदुत्तातु: v, 16.
इं नपि xxii, 36.
इथो यक: xx, 15.
इरश्शोलावर्धस्य xii, 108.
इल् छपणे xx, 12.
इहरा इतरथा xiii, 30.
इहहचोर्हस्य xviii, 10.
इहेणं ब्द्यमा vii, 14.

ईअइज्जी यक् xiv, 49.
ईतस्सेस्सा viii, 3.
ई धिये xii, 47.
ईर ह्छतृच्चां xiv, 50.

उअ पश्च xiii, 31.
उत्तरवस्सोदारमाच्च: xii, 18.
उट्टतां त्वस्वाममि iv, 67.
उदोती जश्शस् xxii, 30.
उम्हाणतुब्भंतुब्भाणतुमाणतुवाण-
तुहाणतुब्भवोभेत्तामा x, 10.
उम्होव्हतुव्हतुब्भ भसि x, 14.
उ युधिष्ठिरे xii, 29.
उवर्णस्त्राव: xiv, 14.

अत्तुगे vii, 40.
अत्तोऽत् iv, 3.

- एकस्मिन्प्रथमादेर्विधादिषु दुसुमु
 xiv, 28.
 एङ् iii, 4.
 एष क्तातुंतव्यभविष्यति xiv, 34.
 ए चेदुतः xxii, 24.
 एषिहंएत्ताहे इदानीमः xiii, 6.
 एतदेहएहोएङ् स्त्रीनृनपि xxii,
 43.
 एतो म्मावदितौ वा vii, 37.
 एत्तोएत्ताहे डसिनैतदः vii, 35.
 एत्सान्जला चयोद्देशेऽचः xii,
 49.
 ए भिसि xxii, 14.
 एष्य एव भविष्यति xx, 17.
 एवमेवदेवकुलप्रावारकयावज्जी-
 वितावटावर्तमानतावति वः
 xiii, 5.
 एवार्थे व्यञ्ज xviii, 17.
 ऐच एङ् v, 17.
 ओइ अदसः xxii, 45.
 ओत्सौ पुंसि तु xxii, 6.
 कगटडतदपXकHपशोरूपर्यद्वे iv,
 45.
 कश्चक्रमुक्तदष्टमृदुत्वस्वरणेषु xii, 97.
 कामुकयमुनाचामुण्डातिमुक्तके मो
 ङ्कुक् xii, 4.
 किंयत्तदोऽस्वमामि सुपि viii, 2.
 किंयत्तञ्चो डसः vii, 6.
 किं किं ix, 1.
 किंतञ्चां सश् vii, 7.
 किमिदमश् डेत्तिच्चडित्तिलडेहं
 xii, 104.
 किमो डोसडिणो vii, 9.
 किरहरहिर किलार्थे xiii, 18.
 छगमो डदुञ्चः xviii, 23.
 छजः कुणः xiv, 20.
 छजो डोरः xx, 16.
 छदो हं xiv, 39.
 छण्णे वर्णे xii, 83.
 केर इदमर्थे xii, 105.
 केवलस्य रिः xii, 41.
 केवले णवर xiii, 21.
 क्ते xvii, 1.
 क्ता तूनं xx, 18.
 क्तामुपोस्तु सुणात् iv, 14.
 क्लीवे गुणगाः vi, 1.
 क्लीवे स्वमेदमिणमिणमो ix, 2.
 क्कचित्सुपि तदो णः vii, 32.
 क्किपः iv, 60.
 चः viii, 6.
 चः Xकः xix, 9.
 च्छायां कौ xii, 80.
 च्छारतिऽन्यहलः xii, 79.
 खघथधभाम् vi, 4.
 गजडदबघश्चधभां कचटतपख्छ-
 ठथफाल् xxi, 3.
 गभीरग इत् iv, 42.

गुर्वादिरविर्वा xvii, 3.
 गो गणपरः i, 6.
 ग्रहेर्धेयः xvi, 9.
 घञि वा xii, 27.
 घेनुंतव्यक्तासु ग्रहिः xvii, 5.
 ङमो लुक् xxii, 17.
 ङसस्सुश् यत्तत्किंभ्यः xxii, 37.
 ङसिर्ह्यं xxii, 22.
 ङसिसो हि iv, 24.
 ङसेर्ह्यं xxii, 18.
 ङसेश्शशिश्च v, 8.
 ङसेरस्युक् iv, 23.
 ङसेसोतुशतः xx, 5.
 ङसोऽस्त्रियां सर् iv, 18.
 ङसङसिटां णोणोर्ङ्गं vii, 24.
 ङसङसिना मङ्गमञ्जु xxii, 57.
 ङसङसो हे xxii, 31.
 ङिटाभ्यां तुमएतइतएतुमाइतुमे
 x, 7.
 ङिनेच्च xxii, 20.
 ङिरिआडाहेडाला काले vii, 10.
 ङेर्हे iv, 31.
 ङेर्मिर् iv, 30.
 ङेसो ङम् iv, 17.
 ङेत्यस्तिन्मि iv, 35.
 ङ्गंटा एहंतइ xxii, 48.
 चतुरो अश्वसभ्यां चतुरोचत्तारो-
 चत्तारि vii, 1.

चतुरो वा vii, 3.
 चिष्टस्तिष्ठस्व xix, 17.
 छर्गमिष्टमासाम् xviii, 24.
 छस्य युष्मदादेर्द्वारः xxii, 65.
 छायायां होऽकान्ती xii, 87.
 छिदिमिदो न्दः xvi, 2.
 छोऽनादौ चः xix, 8.
 जययां यः xix, 11.
 जशसोरेह् xxii, 44.
 जशसङसिङसां णोश्च vii, 20.
 जसा भेतुब्भेतुय्हेउय्हेतुब्भ x, 2.
 जाणमुणी चः xvi, 8.
 जो व्रजेः xix, 15.
 जाज्जे xiv, 16.
 ज्ञन्नोः xii, 16.
 ज्ञो जोऽविज्ञाने xii, 15.
 ज्ञो णोऽभिज्ञादौ xii, 17.
 झिझी न्तिन्तेहरे xiv, 2.
 टाङ्गिङ्गसाम् v, 6.
 टा नेन तदिदमोः xx, 7.
 टापो डे v, 4.
 टा भेतेदेदितुमंतुमइ x, 6.
 टाससि णः vii, 13.
 टि xxii, 12.
 टो डः xii, 56.
 टो डेणल् iv, 13.
 टो णा iv, 52; vii, 23.

टो णानुस्वारौ xxii, 11.
टो वात्मनो णिआणइआ vii, 27.

ठढी सन्धे xii, 76.

डइसोऽतः xxii, 61.
ड ऋदन्तात् iv, 68.
डक्क दृशिगम इजादौ हिलुक च
वा xiv, 40.

डं मेऽच्छात्ततः xiv, 43.
डवो उतः iv, 61.
डीतस्त्रियाम xxii, 29.
डुमअडमअौल् भुवः v, 13.
डेत्तुलडेवडावियत्तियति च व्या-
देर्वतुपः xxii, 62.
डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च xii, 71.
डोक्क वचिमुचिरुदियुभुजः xiv,
42.

डो तदः vii, 31.
डोसुक्कौ तु संबुद्धेः iv, 10.

डिरादृते xii, 39.

णइवेअचिअस एवार्थे xiii, 15.
णं नन्वर्थे xviii, 14.
णप्पणज्जी ज्ञः xvi, 7.
णशामः iv, 20.
णिजदेदावावे xv, 1.

णेअन्हेह्यन्हाह्यन्हेअन्ह भिसा
xi, 8.

णे च शसा xi, 5.
णीणाडिप्पिदना जः vii, 21.

णो वातिमुत्तके xii, 3.
णो शसस्य iv, 51.
णो हस्य चिजिपूशुधूसुङ्गलूभ्यः
xiv, 18.

णहण्हं संख्याया आमोऽविंशतिगे
iv, 57.

तं वाक्योपन्यासे xiii, 14.

तडिजेचोः xx, 14.

तदिदमेतदा सेसिं तु डसामा
vii, 16.

तयोगजास्य xxii, 5.

तद्यत्ययस्य iv, 64.

तन्याभे v, 12.

तल् तदोः xx, 3.

तस्मात्तोता xviii, 13.

तस्सी सोऽक्कीवे तदस्य vii, 29.

ता द्ढो दृशः xvii, 7.

तादर्थ्ये डेस्तु xii, 109.

तावति खोवां xviii, 11.

तिङ्कः iii, 6.

तिङात्थि xiv, 25.

तिषि वेः iv, 58.

ती वेः iv, 59.

तीर्थे ह्यूल xii, 9.

तु किमो डिहे xxii, 38.

तुज्झुतुध्रतड डसिङ्गसा xxii, 50.

तुतुइ डिम्डसौ x, 12.
 तु बृहस्पती xii, 35.
 तुब्भतहिंतोतुय्ह डसिना x, 11.
 तुब्भोब्भोय्हतइतुहंतुहंतुवतु-
 मतुमेतुमाइतुमोदेतेदिनुइए
 डसा x, 9.
 तुमत्तुआणतूणाः क्कः xvii, 4.
 तु मो डुम् xxii, 3.
 तु मी xiv, 6.
 तुम्हहमांभसा xxii, 51.
 तुम्हेतुम्हइ अशसोः xxii, 47.
 तुवतुमतुहंतुब्भ x, 13.
 तुवरजअढी त्वरेः xvi, 22.
 तु विकल्पो ii, 3.
 तु समुद्धादी viii, 8.
 तृनोऽणअल् xxii, 64.
 तैलादी xii, 78.
 तोऽचः iii, 12.
 तो ढो रञ्जारब्धे तु xii, 77.
 त्वे डेल vii, 36.
 त्वोऽचित्ते xii, 46.
 त्रतसि च किमो क्कः vii, 4.
 त्वतली प्पणम् xxii, 63.
 त्वदुत उपरिगुल्के xiii, 2.
 त्वनतः xiv, 11.
 त्वखेम्हंहोम्ह ममोमिना xiv,
 27.
 त्वस्स तु डिमात्तणौ xii, 106.
 . त्वाड्डाहो डसः xix, 4.
 त्विज्जाज्जिडः xiv, 32.
 त्वोऽवापोताः xiii, 28.

यधमित्याहचो xiv, 4.
 यो धः xviii, 6.
 ययत्सप्पामनिचले viii, 11.
 दसस्स शौरसेन्यामखोरचोऽसोः
 xviii, 5.
 दादेडेहो यादृत्तादृक्कोदृगीदृशम्
 xxii, 60.
 दिक्प्रावृषि vii, 41.
 दिदीर्घः i, 3.
 दिदीर्घोदुडसौ iv, 22.
 दिवां भसि iv, 28.
 दिहौ मिघस्से xii, 94.
 दिहौ सुपि xxii, 9.
 दीर्घान्न xii, 7.
 दीसल् दृशेः xvi, 10.
 दुरो रलुकि तु xii, 101.
 दुस्तिर्यादृशगे xx, 10.
 दृप्तेऽरिः ज्ञा xii, 40.
 दृशि टक्कस्सक्किपि xii, 42.
 दृशेदीवदक्खावदंसाः xvi, 15.
 दे संमुखीकरणे च xiii, 23.
 दैत्यादी xii, 45.
 दैवगेषु iv, 39.
 दोसिदुवेवेसि द्वे iv, 55.
 दोत्तो तसः xiii, 9.
 दोदोऽनुत्ताहोत्सन्न ऊ शसि
 xii, 32.
 दोषु टादी च iv, 56.
 ययय्या जः xii, 24.
 द्वितीयः फुः i, 7.

द्विनीशुप्रवासिषु iv, 44.

द्विवचनस्य वज्रवचनम् iv, 8.

द्वे गमिगे xiv, 48.

द्वोद्वारे xii, 19.

धनुषि वा ix, 3.

ध्रुवो धूजः xvi, 28.

ध्रिये रः xii, 48.

धो दहः अद्ः xvi, 19.

ध्यह्योर्ध्वं xii, 65.

नः iv, 47.

न त्यः vii, 17.

न प्रायोलुक्कादिच्छल्षट्शम्यन्तसू-
चोक्तम् xx, 4.

न यण iii, 3.

न वा तोर्थदुःखदक्षिणदीर्घे
xii, 8.

न बाव्ययोत्खातादौ xii, 25.

नाए स्त्रियाम् xx, 8.

नातश्चा v, 7.

नात्स्वप्ने xii, 12.

नान्नि डरं iv, 70.

नाव्यावः v, 18.

निकषस्फटिकचिकुरेषु हः xii, 55.

निर्दुरि वा xii, 100.

नीवीस्वप्ने वा xii, 14.

नृनपि डसिडसोः iv, 54.

नेस्सदेर्मज्जः xvi, 20.

नो नणोः पेशाच्याम् xx, 2.

ओ मः xii, 59.

न्यणञ्जज्ञां जर् xix, 10.

पक्काङ्कारललाटे तु xii, 61.

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति णः xii, 57.

पस्तगृणही दृशिग्रहीः xxii, 67.

पुंसि सुना त्वयं स्त्रियामिमिञ्चा
vii, 12.

पुंसो जसो डउडओ iv, 50.

पुंसोऽजातेर्डीब्वा viii, 4.

पुंस्याणो राजवच्चानः vii, 19.

पूर्वमुपरि वर्गयुजः iv, 5.

पृच्छेः पुच्छः xvi, 21.

पृथक्स्थे णिव्वडः xvi, 25.

पो वः iv, 62.

प्रतिगेऽप्रतीपगे viii, 7.

प्रत्यये xii, 88.

प्रत्युषदिवसदशपाषाणे तु हः xii,
51.

प्रत्येकमः पाडिण्कं पाडिक्कं xiii, 29.

प्रथमशिथिलमैथिलनिषधेषु iv, 41.

प्रथमे प्योः iv, 40.

प्रभौ ऊप्पः xvi, 26.

प्रसूक्तगे xii, 98.

प्रायो लिति न विकल्पः ii, 4.

प्रायो लुक्कगजतदपयवाम iv, 26.

साविरोद्धाळपद्धाळौ xvi, 14.

बन्धो न्यः xvi, 5.

वज्रलम् iii, 1.

वही नुहमो xiv, 31.

विन्दुर्लू iii, 10.

भवताम् xviii, 7.

भविष्यति स्तिः xviii, 21.

भविष्यति हिरादिः xiv, 33.

भवेर्बुद्धः xvi, 32.

भाराक्रान्ते नमेर्णिमुडः xvi, 31.

भिदिविदिच्छिदो डेच्छ xiv, 41.

भिसा अम्हेहिं xxii, 56.

भिसा तुम्हेहिं xxii, 49.

भिसा भेतुब्हेह्युब्हेह्युह्येहिह्युह्येहि
x, 8.

भिसभ्यसांमुप्स्वीत् vii, 25.

भिसभ्यस्तुपि iv, 16.

भुवो भः xviii, 20.

भूतार्थस्य सीञ्जहोञ्जही xiv, 46.

भ्यसो ऊं xxii, 19.

भ्यौ बृहस्यती तु बहीः xii, 36.

महं ड्यांटा xxii, 55.

महमममहमज्ज डसौ xi, 11.

मः xviii, 8.

मङ्गुगसंबुद्धेर्नपः vi, 2.

मणेर्यामिममममममिअहंअम्ह-
मम्ह अमा xi, 4.

मक्षे विमर्शे xiii, 25.

मध्यमकतेमे च iv, 37.

मधे चाजन्तात् xiv, 17.

मनयाम् iv, 48.

मनाको डञ्च च वा xiii, 12.

मन्तमणवन्तमाञ्जालुञ्जालुइरइ-
उरइत्ता मतुपः xii, 102.

मन्त्रे xii, 58.

ममंणेमआइममए टा xi, 7.

माइ मार्थे xiii, 26.

मागध्यां श्रीरसेनीवत् xix, 6.

माणन्तील् च लुङः xiv, 44.

मातुराञ्जरा v, 15.

मिमइममाइममे डिटा xi, 6.

मि मिबिटी xiv, 5.

मिवपिविविविअवव इवार्ये xiii,
17.

मुकुलादौ xii, 30.

मूषिकविभीतकहरिद्रापषिपृषि-
वीप्रतिश्रुत्यत् xii, 85.

मोऽचि वा iii, 11.

मोभेवञ्च जसा xi, 2.

मोममु मस्रहिङ् xiv, 7.

मोममुष्विच्च xiv, 8.

म्हा डसेः vii, 8.

यः पो हृदये xx, 11.

यत्तद्भुत्तुं स्वमोः xxii, 40.

यश्रुतिरः xii, 5.

यापेर्जवः xvi, 16.

युष्मत्सुना तुवंतुमंतुह x, 1.

यो जर्तीथानीयोत्तरीयकृषेणु iv,
43.

योरेङ् xiv, 19.

रल् सप्तत्यादौ xii, 50.

राञ्चः vii, 18.

राज्ञो ज्ञो वा चिन् xx, 9.
 रा वेर्लियः xvi, 27.
 रावो रञ्जयतेः xvi, 11.
 रितो द्वित्वत् iv, 19.
 रधो न्यभौ xvi, 1.
 रषगेऽचो दिः xiv, 23.
 रो दीर्घात् xii, 11.
 रो रा viii, 1.
 रोर्धुङ्कुटिपुरुषयोरित् xix, 1.
 रो ललु चृळिकापिशाच्याम् xxi, 2.
 र्त्तस्याधूर्तादी टः xii, 66.
 र्यल्लष्टा रिञ्जसिनसिटाः क्लृप्त
 xx, 13.
 र्यो व्यः xviii, 3.
 र्व वतेः xiii, 8.
 र्षर्षतप्तवज्रेष्वित् xii, 1.
 र्से xiv, 35.

 लक्षणे जेणतेण xiii, 27.
 लटलिप्ताविजेच् xiv, 1.
 लङ्लोटोश्च जर्जर xiv, 15.
 लनोरालाने xii, 84.
 ललाटे ङलोः xii, 62.
 लवरामधश्च iv, 32.
 लादक्लीबेषु xii, 81.
 लिङ्गमतन्त्रम् xxii, 28.
 लुगव्ययदायात्तदच् iii, 8.
 लुगाविल् भावकर्मन्ते xv, 3.
 लुगिज्जहीज्जस्त्रिज्जेऽतः xiv, 29.
 लुरुमांसादी iii, 13.
 लोपः iii, 7.

लो ललाटे च xii, 60.
 लो वाट् xii, 22.
 लो ङः iv, 63.
 लङ्गत्तं क्तवसः xiii, 10.

 वतुपो जित्तिञ्च एतल्लुक् चैतथत्तदः
 xii, 103.
 वर्गेऽन्त्यः vi, 6.
 वर्भावकर्मणि तु यल्लुक् च xiv,
 51.
 वळ आरोपेः xvi, 13.
 वळगचडमारहेः xvi, 36.
 वा च्छपपञ्चमूर्खद्वारे xii, 20.
 वात्तभस्मानि पः vii, 26.
 वा न्त्यौ मन्थुचिह्नयोः xii, 67.
 वा पर्यन्ते xii, 73.
 वा पानीयने xii, 28.
 वा व्यो र्हज्झी x, 3.
 वार्द्र उदोत् xii, 21.
 वा लङ्लोट्कृतृषु xii, 91.
 वा सख्या मामिहळ्ळाहळे xiii, 22.
 वा से xii, 96.
 विशतिषु त्या सोपल् xii, 53.
 विकसेः कोआसवोसट्टी xvi, 35.
 विसट्टो दलेः xvi, 34.
 विसूरश्च खिदेः xvi, 30.
 विस्सुः पम्भसविसरी xvi, 18.
 वीप्पार्थात्तदचि सुपो मल्लु xii,
 99.
 वुश्च र्वृच्चे iv, 1.
 वेष्टेः xvi, 3.

वैकादी गः iv, 38.
 वैतत्तदोः vii, 30.
 शकगे xiv, 24.
 शतृतिङि तूरः xvi, 24.
 शतृशानचः xii, 89.
 शनैसो ङिञ्चं xiii, 11.
 शब्दादी xii, 23.
 शरत्प्रावृट् vii, 39.
 शरदामल् vii, 38.
 शषसाशुः i, 4.
 शषोस्तः xx, 6.
 शसा वो च x, 5.
 शखेत iv, 12.
 श्रिति दीर्घः ii, 5.
 शिशुङ्गपुनरि तु xiii, 1.
 शेषं शौरसेनीवत् xx, 1.
 शेषं प्राकृतवत् xviii, 2.
 शेषं प्राग्वत् xxi, 1.
 शेषादेशस्याङ्गोऽचोऽखोः iv, 4.
 शेषिऽश्चचः iii, 5.
 शोर्लुप्तयवरशोर्दिः xii, 6.
 शोशू स्त्रियां तु v, 3.
 शोस्तल् iv, 29.
 शौण्डिगे xii, 70.
 शौरसेनीवत् xxii, 1.
 श्रण्यलङ्काराणां ग्रहः v, 1.
 श्रिंश्रिङ् अश्रस् vi, 3.
 शम्भस्यल्लामस्यररशमी न्हः xii, 44.
 सुगनपि सोः iv, 49.

सुगजशसोः iv, 9.
 श्लेषबृहस्पती तु फोः xii, 37.
 श्लोकोर्नाम्नि xii, 33.
 ष्टः xii, 52.
 द्वा द्रुनत्पूनी xx, 19.
 षट्ठी स्टम् xix, 12.
 प्यसोः फः xii, 68.
 स आयुरप्सरसोः viii, 10.
 संयुक्तं स्तु i, 8.
 संयोगे iv, 25.
 संज्ञायामरः iv, 69.
 संदिशोऽप्याहः xvi, 33.
 संधिस्त्वपदे iii, 2.
 सर्वगान्ङिर्हि xxii, 23.
 सर्वादेर्जसोऽतो डेत iv, 33.
 सस्त्वोस्तंयोगेऽयीष्मे xix, 7.
 सानुनासिकोच्चारं ङित् ii, 6.
 सिद्धिर्लोकाच्च ii, 1.
 सिना सिल् xiv, 26.
 सिप्यास्तेसि xiv, 3.
 सुनैसदणमोदणं vii, 34.
 सुतो भ्यसः iv, 27.
 सुपा अन्हासु xxii, 59.
 सुपा तुन्हासु xxii, 52.
 सुप्यदसोऽसुः vii, 43.
 सुप्खादिरन्यहला i, 1.
 सुससोः xxii, 8.
 सुसुहो डसः xxii, 15.
 सोः iv, 7.

सो बृहस्पतिवगस्यथोः xii, 38.

सोर्लुक् iv, 6.

सोस्तु हि xiv, 30.

सौ पुंस्त्रिलतः xix, 3.

सौ युष्मदस्तुङ्गं xxii, 46.

सौ हउं xxii, 53.

स्तः प्रेचाचचेः xix, 16.

स्तः xii, 26.

स्तम्भे xii, 95.

स्तौ xii, 34.

स्थस्समः खा xvi, 17.

स्त्रियां ङिः xxii, 35.

स्त्रियां डहे xxii, 39.

स्त्रियामिमाञ्जलिगाः v, 2.

स्त्रियामी च xii, 92.

स्पर्शां स्तम्भं xix, 13.

स्थूले रलूतश्चैत् xii, 63.

स्वमदामशिरोनभो नरि vii, 42.

स्त्रिधे त्वदितां xii, 82.

स्तुषायां एहः षोः xii, 64.

स्नेहाग्न्योर्वा iv, 46.

स्पृहादी iv, 2.

स्फटिके xii, 54. *

स्वान्नव्यचैत्यचौर्यसमे यात् xii, 69.

सोऽस्त्रौ xix, 2.

स्वप्नादाविल् xii, 13.

स्वम्यत उत् xxii, 7.

स्वरस्त्रिबिन्दुमि v, 5.

स्वरेभ्यो वक्तादौ xii, 2.

स्वसृगाङ्गाल् v, 14.

स्वार्थे तु कश्च xii, 107.

हः शुक्लकुम्भि viii, 5.

हगेऽहंवयमोः xix, 14.

हजे चेत्याङ्गाने xviii, 18.

हणश्शृणोतेः xvi, 29.

हृदि निर्वेदे xiii, 16.

हरिद्राक्वाचे xii, 86.

हरिद्रादी xii, 31.

हर्षामर्षश्रीह्रीक्रियापरामर्शकृत्स्न-
दिध्यार्हे v, 11.

हल ईञः xiv, 45.

हलि डञणनाम् vi, 5.

हलोऽक् xii, 90.

हास्ता मिमोसुमे वा xiv, 36.

हिं हिं हि भिसः iv, 15.

हित्यहास्त्रलः xiii, 7.

हितोत्तोदोदु डसिस् iv, 21.

हिं भिस्सुपोः xxii, 13.

हिस्ताहित्या मुमोमस्य xiv, 37.

हिहे डिङसेः xxii, 26.

हीही वैदूषके xviii, 16.

ङमाभ्यसः xxii, 32.

ङं भ्यसः xxii, 27.

ङरचिति xiv, 13.

ङ ते xvii, 2.

हे दक्षिणेऽस्य xii, 10.

हो जस आमन्त्रये xxii, 10.

होऽवहवा भुवस्तु xiv, 9.

हो इत्स्वः i, 2.

इत्स्वलोदूतः v, 10.

ERRATA.

Page 45, line 5 from top, *read* असत् .

„ 51, „ 4 „ bottom, *read* बहो ॥

„ 78, „ 8 „ „ „ होएज्जर्। होएज्जार्। होएज्ज ।





